DARÜLBEDAYI DEVRİNİN ESKİ GÜNLERİNDE

HALİT FAHRİ OZANSOY

ŞEHİR TİYATROSUNUN 50. YILI

DARÜLBEDAYİ DEVRİNİN ESKİ GÜNLERİNDE

HALİT FAHRİ OZANSOY

ŞEHİR TİYATROSUNUN 50. YILI

DARÜLBEDAYİ DEVRİNİN ESKİ GÜNLERİNDE

Basan ve Yayan:
İHSAN MANAVOĞLU
AK KİTABEVİ
İstanbul — 1964

YENİ MATBAA

İstanbul — 1964

Ö N S Ö Z

Bu hâtıralar «Son Posta» da yazılalı 20 yıl oldu. Şehir Tiyatrosunun 50. yıldönümünde bunları bir kitapta topluyorum.

Hâtıraların içinde parça parça yarına geçecek ve tiyatro tarihimiz bakımından önemli sayılacak bir malzeme vardır. Bunu, bütün bu yazıları tekrar gözden geçirirken daha iyi anladım. Meğer yirmi yıl önce hatırladıklarımdan daha yirmi yıl sonra ne çok şeyler unutmuşum. Vaktiyle yazdıklarımı okurken yeniden o günleri yaşamanın zevki içindeyim.

Bugünkü Şehir Tiyatrosunun ilk temeli Darülbedayi adı ile bir konservatuvar olarak atılırken bu müessesenin içinde idim. Nasıl? Bunu hâtıralarımı okumak zahmetine katlanacak olan okuyucularım göreceklerdir. Hem eğlenceli tarafları çok olduğu için sıkılmıyacaklardır sanırım. Fakat hâtıraların yazıldığı tarihe kadar yıllar geçmiştir. Bir takım vesikalarla beraber okul sınıf defterlerini bile Tepebaşı Tiyatrosunda atılmış oldukları bodrumdaki işe yaramaz köhne eşya arasında, tozlar içinde ben arayıp bulmuştum. Sonra bunlar yine kayboldular ve bu defa Muhsin Ertuğrul tekrar aratıp ortaya çıkardı.

Bu yazıların diline pek dokunmak istemedim. Sadece ufak tefek retuşlar yaptım. Bir de, aradan geçen yirmi yıla göre lüzumlu tarih ve yaş düzeltmeleri. Bunları bir kitapta toplamakla modern Türk Tiyatrosu tarihine ufak da olsa bir hizmette bulunduğuma inanıyorum. Şehir Tiyatromuza mutlu olsun 50. yılı.

DARÜLBEDAYİ DEVRİNİN ESKİ GÜNLERİNDE

I

Hayat sahnesinde yetmiş üç yaşın basamaklarındayım. Bunun elliden fazla yılı, hayatı taklit eden sahneye alâka ve temasla geçti. Demek ki yirmi yaşımdanberi tiyatro ile yakından münasebetim var. Bu hâtıraları yazarken, nasıl eski bir yazar alışkanlığı ve tiryakiliği ile, matbaa ve gazete idarehanelerinin makine yağı ve mürekkep kokusunu duyar gibi oldumsa, kulislerin taze boyanmış dekorları ile, tübleri yeni açılmış makiyaj takımları kousunu da bir his yanılsaması içinde öyle kokladığımı sanıyordum.

Elli yıl.. bu, sahneye, müellif ve mütercim sıfatiyle intisabımın tarihi... Fakat tiyatroya merakım daha çok eskiden, çocukluğumdan başklamakta... Babam, Doktor Mehmet Fahri Paşa, kuvvetli bir fen adamı ve profesör olduğu kadar, her zaman ateşli bir edebiyat ve tiyatro âşığı idi. Eski tarzda, yeni tarzda şiirler yazar ve bilhassa daha Tıbbiyenin son sınıfında Mınakyan kumpanyasına dramlar tercüme edip oynatmakla gösterdiği sahne iptilâsını sonradan bırakamadığı için fırsat düştükçe gene bir piyes tercümesinden geri durmazdı. Onun gençliğindeki bu nevi tercümelerinden birkaçını çocukluğumda Mınakyan'da ben de seyretmiştim. Çok sonraki tercümlerinden —Yat Borusu gibi— bir kaçını ben yaşta olan tiyatro meraklıları da şüphesiz hatırlarlar. Bir Alman piyesi olan «Yat Borusu», vaktiyle, Burhanettin kumpanyasında oynanmıştı ve şimdiki Şehir Tiyatrosunun üstad sanatkârlarından İbrahim Galib Arcan o zaman bu piyesteki bir rolünde ilk büyük zaferlerinden birini kazanmıştı. Babamın gene o tarihte oynanan bir telif piyesi de o sahnede oynnamıştı. Eserin mevzuu, Avrupada ecnebi kadınlariyle evlenen Türklerin memlekete avdetlerinde mesut olamadıklarını, bu yabancı unsurun Türk ailesi içinde bir yama gibi kaldığını tasvir ediyordu. Nitekim aynı tezli mevzuu, Darülbedayiin tesi-

sinden sonra Hüseyin Suat da Yamalar ismiyle yazmıştı ve ilk sahneye çıkan Türk kızı Afife bu piyesin Emel rolü ile hem sahneye, hem karakollara düşmüştü.

Hasılı bu yukarıdaki satırlarımdan anlaşılıyor ki, tiyatro seven bir babanın tiyatro seven bir oğluyum. Manzum teliflerim ve mensur adapte ve tercümelerimle Türk sahnesine ettiğim hizmetin hakikaten bir değeri var mı, ona ben cevap veremem. Yalnız şu kadar söyliyebilirim ki, bu sahada çalışmam maddî bir menfaat endişesiyle değil, sadece bir zevk içindi. Bir tiyatro yazarının da pek haklı olarak özliyebileceği kazanç düşüncesi, bende daima ikinci plânda kalmıştı. Fakat bunu, burada bir gururun ifadesi diye kaydetmiyorum. Sadece bir vaziyeti şimdiden tesbit etmek emelindeyim. Buna lüzum var, çünkü —evvelce ve bugün de yazdığım edebî hâtıralarımda olduğu gibi— bu tiyatro hâtıralarımda da bu vaziyetimin tam bitaraflığımı anlatması lâzım gelecek tarafları olacaktır. Bu sebeple her türlü yanlış tefsirleri şimdiden önlemek için bu açıklamayı lüzumlu görmekteyim. O halde gayem ne? Gayem, sadece, tiyatro hayatımızın ve bilhassa Darülbedayiin geçmiş yıllara ait bazı safhalarını bir seri tablo halinde canlandırmağa çalışmaktır. Bunlardan tiyatro tarihimiz ileride bazı notlar kazanabilirse ne mutlu benim için!

1913 1914 arası... Ben o tarihte, kendimi az çok bir tiyatro yazarı addetmekteydim, çünkü Burhanettin kumpanyasında Racine'in «Britanicus» trajedisini «Neron» ismi ile tercüme ederek oynatmıştım. Yirmi yaşımda yaptığım bu hatayı aslâ kendime affedemem. Çünkü Burhanettin'in teşviki ile trajediye bir son perde ilâve etmiştim ve Burhanettin o perdede hem Roma'yı, hem Racine'i yakmıştı!

Ne diyeyim? Sanat tanrısı gençlikteki bu sanat günahımı affetsin!

Velhasıl tiyatro merakım, böyle, ismimi duvar ilânlarında gördükten sonra büsbütün artmıştı. Derken bir gün bir rivayettir ortaya atıldı ve gazeteler bunu gerçeklediler. Şeh-

remini Cemil Paşa tarafından İstanbulda bir konservatuar açılacakmış ve bunu tesis için Fransadan Odeon tiyatrosu direktörü meşhur aktör Antoine memleketimize davet edilmiş, hattâ mukavelesi bile yapılmak üzere imiş!

O akşam Beşiktaşta kiracısı olduğumuz eve bu haberin neşesi ile döndüm. Arkadaşım Hakkı Tahsin beni bu neşe içinde görünce şaşırdı:

— Ne var? Pek sevinçlisin ? Bir aşk zaferi mi?

— Hayır, bir sanat zaferi, memleket namına...

— Nasıl?

— İstanbul'da bir konservatuar açılacak.

— Ha.. evet.. bugün gazetede okudum. Antoine memleketimize gelecekmiş!

— İyi ya işte... bundan hoş ve keyif verici haber olur mu?

Hakkı Tahsin sanatkâr ruhlu çocuktu. Ben odanın bir köşesinde şiir yazarken, o da, öteki köşesinde, yere minder atarak ve pencerenin önünde uzun sediri yazıhane yaparak Pierre Louys tarzında açık saçık Yunanî nesirler yazardı. Ayni evde oturduğumuzdan gece gündüz beraberdik. Ekseriya birlikte gezer, ayni kadına birlikte âşık olur, birlikte ahbap peyda eder, hoşlanmadık mı gene birlikte selâmı keserdik. Üvey anamın kardeşi olduğundan üvey dayım sayılırdı! Bu unvanını da, bazan bana akıl öğretmekte fazla ileriye gitmekle kıymetlendirmek isterdi. Ben kendisine takılırdım:

— Yahu, ikimiz de 307 tevellütlüyüz. Kur'amızı aynı günde ahzıasker şubesinde çektik. Nedir bu kurumun?

O gülerek cevap verirdi:

— Ben onu bunu bilmem. Senin dayınım. Sözümü dinlemelisin.

O akşam da müzakere sonunda bu yaşıtım üvey dayımla mutabık kaldık:

Konservatuara talebe yazılacaktık! Öyle ya, mademki şairdik, aktör de olabilirdik!

II

Haber gerçekleşmişti. Konservatuvar, Darülbedayi ismiyle Şehzadebaşında Letafet apartmanının üst katında açılıyordu. Rivayete göre Darülbedavi ismini bulan da doktor ve şair Hüseyin Suat'tı. Bilmem, ben öyle duymuştum.

Aradan bir iki gün daha geçti ve imtihanla kabul edilecek talebenin kaydına başlandığı ilân edildi. Hakkı Tahsinle ben, bu ilâna ilk koşanlardandık. Rübab mecmuasındaki arkadaşlarımızdan, Fecriâtiye Hemedanizade Ali Naci imzalı hücumları ile meşhur olan Allah rahmet etsin - Karacan da bizimle beraberdi. Düşünmüş, taşınmış, şairlikten ve nâsirlikten sonra o da bizim gibi sahne artistliğine heves etmişti. Fakat onun da, bizim de bu hevesimiz bir balon köpüğü gibi sönmeğe mahkûmdu.

Taliplerin sayısı gün geçtikçe artıyordu ve kız, erkek üç yüze yaklaştığı söyleniyordu. Öyle ki, bir günde bunların hepsini imtihan edebilmek için bu işe öğle üstü başlayıp akşam karanlıklarına kadar devam etmek lâzım geliyordu.

Burada, bilmiyenlere, Şehzadebaşındaki Letafet apartmanının Darülbedayi kısmını ve bu kısmın dahilî şekil ve manzarasını anlatmalıyım. Binanın altı bir pasajdır. Kapısı, tramvay yolunda değil, sokağın içindedir, oradan Kemere gidilir. Bu sokağın ötesinde, meydanın tramvay yolundaki karşı köşesinde o zamanlar bir kahvehane, bir mahallebici dükkânı ve mahallebiciye bitişik - sonradan yanan Ferah tiyatrosu bulunduğunu unutmayınız. Şimdi gene sağ köşeye dönerek Letafet apartmanına gelelim.

Bu koskoca binanın - yahut hanın pasajın arka tarafında bir kısım daireleri ayrıca kiraya verilmiş ve methalleri zannederim pasajın içindedir. Fakat binanın en büyük kısmı, kapısı sokağın içinde olan Darülbedayi müessesesidir.

Kapıdan içeriye girince, solda bir kapıcı odası, sağda geniş bir taşlık, sonra, minare merdiveni gibi dimdik ve çıkmakla bitmiyen bir merdiven... Haydi gelin, hayalen beraber çıkalım. İşte çıkıyoruz. Ne o? Yoruldunuz mu? Ziyanı yok,

şu sahanlıkta biraz dinlenebiliriz. Dinlendik mi? Âlâ.. Haydi gene çıkmağa devam.. Fakat trabzandan aşağıya sakın bakmayın, başınız döner. Hem merak edip şunu da sormayın: Nedir bu merdiven? Binanın bu kısmı neden böyle bir tek merdivenle ve dahilde cami boşluğu gibi bir boşlukla bırakılmış? Neden, içerisine bir, belki iki daire sığabilecek olan bu boşluğa hiç değilse dört köşe kandiller asıp ve tavana yakın bir girintisine bir Buda heykeli oturtup bi Hind mabedi mehabeti vermemişler? Bunu ne kadar sorsanız beyhudedir, çünkü binanın mimarını da bulsanız, bu sualinize cevap veremez. Burası işte böyle acayip bir antredir ve bu merdiven de böyle nefesinizi tıkayan bir Allahın belâsıdır. Fakat bir de o zamanki bizlere sorun. İlk sanat aşkımızla bu merdivene nasıl sincap gibi tırmanıyor ve inerken de keklik gibi sekiyorduk. Evet, bir de o zamanki bizlere sorun bunu!

Neyse, şükür, yukarıya vardık. Burada parmaklık sağa kavrılıyor ve önümüzde, soldaki uzun dehlizden evvel büyük bir sofa açılıyor. Fakat biz sağı, yani sofayı bırakalım da dosdoğru merdivenin son basamağından karşıya, dehlize yürüyelim.

Sağda, dehlizin devamınca bir, iki, üç oda ve ta dipte büyücek bir kapı. Kapıyı itince, geniş, çok geniş bir salona gireriz. Salon kapısının karşısındaki köşeden sola doğru devam eden pencereler, dipteki zaviyeden içeriye doğru veranda şeklinde bir girinti yapıp salonun cumba köşesine, yahut tâbir caizse mahfiline dayanır. Sonra o taraftan bu tarafa doğru tekrar pencere, pencere, pencere. Bu pencerelerden herhangi birine yaklaşırsanız, Şehzadebaşını, bir panorama adesesinden seyreder gibi doya doya, bütün teferrüatiyle temaşaya dalabilirsiniz.

Tavanda bir avize ve her tarafta koltuklar, iskemleler ve ortada uzun, uzun bir masa... Bu, İdare Heyeti ile edebî heyetin, yahut sese bir heybet ve azamet vererek, farisi terkiple, yani o zamanki asıl tâbirle Heyeti İdare ile Heyeti Edebiyenin etrafında toplandığı masadır. Bunu da gördükten sonra tekrar dışarıya çıkabiliriz.

Koridor burada sola kıvrılarak yeni bir dehliz daha vücuda getirmektedir ki, bunun sağında, ilk dehlizdeki gibi sırasiyle odalar var ve bunlardan en büyüğü müdüriyet odasıdır. Müdür Reşat Rıdvan Bey orada oturur ve ikinci koridorun kıvrıldığı baştaki odada da muhteşem bir vücut: Antoine.

Reşat Rıdvan'ın odasının karşısında bir kapı... Buradan küçük bir salona girilir. Ne görüyoruz? Sağlı, sollu yarım daire şeklinde sıralanmış iskemleler.. tâ dipte, yeni yapılmış ufak bir sahne. Bu sahneye salondan iki ayak merdivenle çıkılır ve soldaki kulisin tâ nihayetinde bir küçük aralıktan alçak bir kapıya varılır. Bu kapı da bizi ilk dehlize, sonra sofaya ve minare merdivenine götürür. Demek ki koridorları dolaşmadan, merdiveni tırmanır tırmanmaz sahneye bu taraftan girmek kabildir.

Ey, şimdi imtihan salonunu, bu salonun iki cepheden kapılarını gördünüz, sahneyi gözünüzün önüne getirdiniz, iskemlelerin sırasını hayalinizde canlandırdınız. Yalnız rica ederim, bir an icin bir zahmet ve fedakârlık daha yapın. Gaipten birkaç hizmetçiye emir verin, büyük toplantı salonunun orta masasını buraya getirsinler, şu iskemleleri de masanın etrafına dizsinler. Çünkü şimdilik burası jüri heyetinin toplanacağı mukaddes sanat mabedidir. Hele bu iş bitsin, kimler talebe olabilecekse olsun, jüri dağılsın, o zaman gene gaipten gelecek hizmetçilerle uzun masayı kendi salonuna taşıtır, buradaki iskemleleri de yakında başlıyacak olan amelî sahne dersleri için sağlı sollu kavis halinde gene eski vaziyetine sokarız. Bu iskemlelerin böyle karşılıklı dizilmesi zaruridir. Zira o tarihte müslüman olmıyan talebe hanımlarla müslüman talebe beylerin karışık oturmasına cevaz vermemişlerdir. Onlar birbirlerine ancak böyle karşıdan karşıya bakabilecek, tatbikat sahnesinde Fehim Efendinin parça parça Molièr'den dersleri devam ederken yalnız gizlice kaş göz işaretiyle iktifa edeceklerdir. Ve sahnedeki amelî dersle pek alâkası olmıyan bu salondaki bazı nazarî dersler bir kısım talebeye hiç şüphesiz daha eğlenceli gelecektir. Fakat şimdilik

...ına vakit var. Bütün bu dersler henüz talebesini (*) bulmadı ki. Biz, daha, üç yüz kişi müsabaka imtihanına gireceğiz. Bakalım neticede kaç kişi kalacağız? Onu, o imtihan gününü atlatmadan kimse tayin edemez. O halde gelin, artık evlerimize dağılalım ve imtihan için rollerimize çalışalım. Zira şaka değil, meşhur aktör Antoine'ın karşısına çıkacağız. Üstelik jüri heyeti de, başta, Yahya Kemal olmak üzere, hep meşhur üdebadan, şüeradan!... Hemen sanat meleği bu imtihana girecek olanlarımıza kanatlarını açsın...

Hakkı Tahsin ve Ali Naci ile ben, işte merak ve heyecanla o günü bekliyoruz.

Evet, birçok gençlerle beraber, biz de, o tarihte o günü böyle kalbimiz çarparak beklemiştik.

III

İmtihan günü... Letafet apartımanının üst katı maşher... Merdivenin başındaki sofadan tâ koridorun yarısına kadar, başbaşa, omuz omuza, kız erkek bütün adaylar heyecan içinde bekleşiyor... Kızların çoğu Ermeni, bazısı Rum. Kim bilir belki içlerinde La Dame aux Camélias'yı Fransızcasından okuyup hevese gelmiş birkaç Musevi kızı da var.

Konuşanlar pek hararetli. Fakat başlarını bir kitaba, bir deftere, yahut bir kâğıda eğerek, imtihan verecekleri rollere çalışanlar sanki daha mı az hararetli... Yüzler solgun, yalnız gözler ateşli, hiç durmadan harıl harıl bir şeyler ezberliyorlar. Öyle ki, ilkokulda bile, yavrular, ezber dersine ancak bu kadar kendilerini verebilirler!

Bütün bu gençlik kaynaşıyor ve ayaklar, döne dolaşa, koridorun solundaki küçük kapıya gidiyor ve oradan tekrar geriye çevriliyor. O kapı bu imtihan sonunda bazıları için cennet kapısı, bazıları için de cehennem kapısı olacak. Çünkü oradan sahnenin arkasına gidilir ve sahneye ayak ba-

---

(*) Bu yazılarda öğrenci kelimesini hiç kullanmıyorum. Letafet apartmanında her ağızda dolaşan kelime «talebe» idi. Ne diye o havayı değiştireyim?

sınca da salondaki jürinin karşısına çıkılır. O muhteşem heyet, öbür taraftan, yani salon kapısından girmişler, masanın etrafına dizilmişler, bizleri bekliyorlar.

Bizler?.. Kimiz bizler?.. Hele ben bu kalabalık içinde kaç kişiyi tanıyorum? Durup dururken, yazı âlemini bırakıp sahne artisti olmak hevesine benim gibi kapılan kaç arkadaşım var?.. Biri ben, biri Hakkı Tahsin, biri Ali Naci, biri de Peyami Safa...

Naci ile Peyami o gün imtihana girdiler mi ve ne zaman girdiler? Şimdi hiç hatırlamıyorum, Konservatuvar açılıp dersler başladığı zaman devam etmediklerine göre de?... Fakat Peyami'nin talipler defterindeki herkes için muayyen olan bir cümle altındaki ufacık imzası hâlâ gözlerimin önünde... Hey gidi zaman!... O vakit ne gençmişim! Ya o defter? Ne enteresan kayıt defteri!... Her sayfanın başında «İmtihan dühul numarası», yanında «Mektep sıra numarası» ve nihayet, adaylığı kabule dair mahut cümle ile altında bir imza (*). Sayfanın köşesinde de 1330 — 1332 tarihi...

Birinci ve ikinci adayların yalnız mektep sıra numaraları yazılı... 1 ve 2 numara ...Birincisi İda Cemal, ikincisi Serkis... İda, «Darülbedayi» mektep halinden çıkarak temsil heyeti şeklini aldıktan sonra bu sahnede uzun seneler çalıştı. Serkis'i hatırlamıyorum. Bu deftere göre benim imtihana giriş numaram 2, mektep sıra numaram 11... Peyami Safa'nın imtihan giriş numarası 73, mektep sıra numarası 23...

Sonradan Türk sahnesinde meşhur olan isimlerden ikisinin numaraları da şunlar:

Ertuğrul Muhsin'in imtihana giriş numarası 9, mektep numarası 29.

Büyük Behzat'ın (Butak) imtihana giriş numarası 5, mektep numarası 33.

Bunlardan başka operet artisti Nuvart ve Cemal Sahir'le Darülbedayi artistlerinden Mari Mineyan, Roza, Efraz, Emin

---

(*) Bazı sayfalarda imtihana dühul numarası yok. Bazılarında da nedense imza atılmak unutulmuş.

Beliğ, Muvahhit gibi diğer artistler de o zaman bu talebe defterine kaydolunup imtihana girenlerden... Emin Beliğ ile Muvahhit müstesna, diğerleri o tarihte henüz stajlarını yapıyorlar.

Hepimiz bu imtihana girebilmek için şu garip cümlenin altına imzamızı basmışız:

«Darülbedayi-i Osmani'ye talebeliğe namzet olmak üzere kayıt muamelesini bilâhare ilân edilecek olan şeraiti bâdelmütalea kabul edip etmemekte muhtar olmak şartiyle kabul ettiğimi mübeyyin taahhütnamedir.»

Yukarıda, o günü düşünerek, henüz kaç kişiyi tanıyorum, dedim. Fakat Behzat ve Galip gibi birkaçı ile tanışmış değil miyim? Zira pek az evvel Burhanettin kumpanyasına o kahrolası Neron isimli piyesi tercüme etmişimdir. Bunun için daha o adaylık gününde bir dereceye kadar kulis içlerinin âşinası sayılırım. Ertuğrul Muhsinle yeni tanışacağım.

Behzat, hatırımda kaldığına göre, İvaz Ağa rolü ile jürinin karşısına çıkacak ve hem Molièere'in, hem Ahmet Vefik Paşanın ruhunu şâdedecek, hem de dinliyenleri kendisine hayran bırakacak. Bana gelince, iki parça seçmişim: biri Abdülhak Hâmit'in Nestren faciasından bir meclis, öteki Şehabeddin Süleyman'ın Kırık Mahfaza isimli o zamanki tâbirle «tekellümî» hikâyesinden bir parça...

Derken kalabalık arasında bir kaynaşmadır oldu. Dönüp baktım: birkaç aday sahnenin arka kapısına sokulmuşlar.

Sesler duyuluyor:

— Numara sırasıyla çağıracaklarmış; öyle mi?

— Sahi! Sonra girer mi, giremez mi?

— Bilmem, soralım!

Galiba sordular ve şu anlaşıldı ki sıraya lüzum yok. İstiyen arka kapıda ismini işaret ettirerek evvel veya sonra girebilecek!

Artık heyecan son raddeye varmıştı. Matmazeller saçlarını, yakalarını düzeltiyorlar, çantalarını açıp sık sık aynaya bakıyorlardı. Bir köşede delikanlının biri çekiştire çekiştire arkadaşının kıravatını ufaltıyor, bir başkası, merdivenin üst

basamağında trabzana yaslanmış, fosur fosur sigara üstüne sigara içiyordu. Hani birden yakalayıp ta sahneye atıverseler, jürinin aşağıdaki masasına kadar, iskeleye yanaşan vapur gibi, burnunun iki deliğinden duman savura savura gidecek!

Ne ise çağırdılar ve ilk hevesliler kapıdan girerek kayboldular. Bunlardan biri sahnede imtihanını verirken diğer ikisi kuliste veya aralıkta bekliyecekler. Zira kaybedecek vakit yok. Son rakam, 197. Halbuki aday sayısı üç yüze yakın diyorlardı. Bununla beraber, bu da az değil. İmtihan muhakkak geç vakte kadar sürecek...

İlk girenler çıkıyor, kiminin rengi morarmış, kiminin çarpıntıdan ve bitkinlikten ayakta duracak dermanı yok.

Soruyorlar:

— Nasıl geçti?

— Bilmem.

— Şaşırdın mı?

— Hayır.. yalnız sesim titredi..

— Korkma öyle ise..

Bir diğeri söze karışıyor:

— Serbesttin ya.. ötesi lâftır. Aktörlükte esas bu; serbest olmak...

Daha ne felsefeler!

Birdenbire bir kahkahadır kopuyor. Bir de ne görelim! Nereden çıktığını bilmediğimiz genç bir sarıklı, acele sarığını çözüp cebine koyarak küçük kapıya yaklaşıyor. Allah Allah! Bu çömez demindenberi nerede idi? İhtimal odalardan birine kapanmış, sırasını bekliyordu. Hem ne garip şey! Medreseden sahneye mi geliyor? Doğrusu o zamanda büyük cesaret!...

Birisi yanındakine soruyor:

— Niçin gülüyorlar canım.. Açık fikirli hoca... Adamın şevkini kırmayın!

Bir başkası atılıyor:

— Şevki kırılacak gibi değil. Baksana, kulakları dünyaya tıkalı... Hem eline dikkat et, asıl ona gülüyorlar.

— Ne var elinde?

— Tahtadan bıçak.

— O da ne için?

— Mınakyan repertuvarından bir rol oynıyacakmış.

— Yok canım..

— Vallahi öyle.. hani Aleksan, elinde hançerle, karanlıkta, cinayet işliyeceği sahneye girmez mi? İşte o oyunlardan biri...

Ansızın, kapının aralığından bir eldir uzandı ve Aleksan'ın halefi, ipi çekilen bir kukla gibi içeriye alınıverdi.

Arkasından daha birkaç talebenin imtihanı... Nihayet, ben de kararımı verebildim... Haydi bakalım, girelim şu imtihana...

Sahneye ayak attığım zaman âdeta gözlerim kararmıştı. Karşımdaki jürinin içinde yalnız üç baş seçebildim: Antoine, Abdülhak Hâmit, Yahya Kemal... Bu üç heybetli baştan başkasını sanki görmemiş gibi idim (*). Bir an evvel parçalarımı okuyup geri dönmeğe can atıyordum. Hattâ, itiraf ederim, bu müsabakaya girdiğime o anda nadim bile olmuştum.

İlk olarak Nestren'den birkaç mısra okumuştum ki, gür bir ses kulaklarımı yırtarak Fransızca bir cümle haykırdı. Bu ses, Antoine'ın sesi idi.

— **Otez vos lunettes, monsieur!**

Eyvah! Gözlüğümü çıkarmadığıma kızdı. Bu korku ile elim derhal burnumun üstüne gidiyor ve gözlük, Hızır'ın külâhı gibi cebime giriyor. Artık arkasına sığanacak bir camekânım da yok. Kaş, göz, bütün benliğimle meydandayım. Ama iyi oldu belki de. Zira şimdi, ilk gördüğüm çehreleri de seçemiyorum. Bir sis ve bulut içindeyim.

Hani Yunan mitolojisinde bir efsane vardır: Ziya ve musiki tanrısı Apollon, bir gün, şöhretini işittiği Marsiyas'ı kar-

---

(*) Darülbedayiin ilk jürisini ve edebî heyetini bir arada gösteren bir fotoğrafa bakılırsa, jüri, resimdeki sıraya göre şu zevattan mürekkeptir: Yakup Kadri, Yahya Kemal, Rıza Tevfik, Abdülhak Hâmid, Antoine, Tahsin Nahid, Ahmet Hâşim, Müfit Ratip, Abdullah Cevdet, Mehmet Rauf, Emin Bülent, tercüman Bedi, Asım.

şısına getirir ve ona kavalını çalmasını emreder. Marsiyas öyle hazin bir kaval çalar ki, bu tesir altında dereler susar, kuşlar susar, yapraklar susar ve tabiat vecd içinde baygın bir hale gelir. O zaman bunu kıskanan Apollon, hemen yanındakilere:

— Yüzün şunun derisini!

Emrini verir ve zavallı Marsiyas'ın bağırta bağırta derisini yüzdürerek, bu deriyi oradaki bir çam ağacının tepesine astırır. İşte o tarihtenberi, rüzgâr estikçe, çamın tepesinde Marsiyas'ın kaskatı derisi takırdar ve ağacın bağrından da reçine olan kanı sızar.

Anladınız ya, benim o günkü halim de aşağı yukarı bu efsaneyi andırıyordu. Acaba jürinin içinde derimi ilk defa kim yüzecek? İlk sıfırı basacak hangi kalem?...

Ne ise, Nestren'den sonra Kırık Mahfaza'yı da, yarı inşat yarı temsil ederek bitirdim ve soluğu koridorda aldım.

Birkaç gün sonra neticeyi öğrendik. 63 kişi muvaffak olmuştu. Hayret! Muvaffak olanlar arasında Hakkı Tahsinle ben de vardım.

IV

Darülbedayiin bir de musiki kısmı vardı ki ayrı bir binada derslere başlamış bulunuyordu. Bizim tiyatro kısmını arasıra ziyarete gelen Şark ve Garp musikisi üstadlarımızın rivayetine bakılırsa, iki cepheden, bir iki sene içinde yetiştirecekleri talebelerle hem Dede Efendilerin ruhlarını şâdedecekler, hem de Avrupa usulü musikinin temelini atarak operalar temsiline girişeceklerdi. Her iki musiki kolunun bu hususta hepimizi hayrete düşürecek kadar muhteşem ümitler beslediklerini görüyorduk.

Bize gelince —bilhassa Hakkı Tahsin'le kendimi kastediyorum— sanki ilk günerde daha mı az renkli hayaller peşinde koşmuştuk? Evet, az zamanda öyle kabiliyetler gösterecek, kadınlı erkekli talebe saflarımızda öyle istidatlar yetiştirecektik ki, Şehremaneti'nin (malûm ya, o zaman İstanbul Belediyesi tâbiri kullanılmazdı) kapısında somaki mer-

merden sütunlarla inşa ettireceği muazzam tiyatroda, gün gelecek, en parlak dekorlar içinde dünya klâsiklerini Avrupa artistlerine parmak ısırtacak bir kudretle temsile muvaffak olacaktık. Hâsılı bir müddet bu hayalin çocukça neşesine kapılmıştık ve bu neşe ile derslere başlamıştık.

Tiyatro şubesi (galiba tecvıt ve aruz gibi dersleri de içine aldığından!) erenler usulünce şu isimlerle yedi kısma ayrılmıştı:

1 — Kıraat, telâffuz, tecvit.
2 — İnşad, takrir, aruz.
3 — Tarih, edebiyat ve edebiyat tarihi.
4 — Haile (trajedi).
5 — Dram.
6 — Mudhike (komedi).
7 — Raks, âdabı muaşeret, eskrim, işmizaz (mimik).

Öteki şubeler başlangıçta ne yapıyorlardı pek bilmiyorum amma, trajedi, dram ve komedi kısmında neler yapılamıyacağına birkaç gün içinde kanaat getirmiştim. Arkadaşımla kendi istidadımıza da güvenim azalmağa başladığından, bu işin içinden sıyrılmağı düşünmeğe bile koyulmuştum. Bereket versin ki bizim bu oyun bozanlığımızm pek çabuk farkına varan Müdür Reşat Rıdvan Bey ikimizi de birer derse muavin tayin ederek ayağımızı büsbütün çekmemize mâni olmuştu ve ancak bu sayede müesseseye bağlılığımızı, yeni ve başka bir hevesle devam ettirmeğe imkân bulabilmiştik. Fakat talebelikten muallim muavinliğine istihale edinceye kadar tam on beş gün kozamızın içinde tırtıl olmağa uğraşacaktık, hem de ne çile çekerek...

Şimdi o talebelik günlerimizden bazı tabloları çizmeğe çalışacağım.

Önce, Silvain'in «şakird-i marifet» i diye anılan aktör Burhanettin Bey, amelî dram muallimi (Muallim diyorum, o zamanki talebelere göre).

Onun dersine ya iki ya üç kere girdim. Esasen Burhanettin bu vazifede çok lalmamış, bir müddet sonra çekilmişti.

İlk günlerde yirmi kadar talebesi vardı ve dersler şöyle verilirdi:

Burhanettin — (Bir talebeye işaret ederek) Evlâdım, gel bakayım sınıfın ortasına...

Bir Ermeni genci, aktörlük sanki ırkına hâs bir Tanrı vergisi imiş gibi derin bir itimatla sınıfın ortasına yürürdü.

Burhanettin — Bildiğin rol var mı?

Ermeni genci — Var efendim.

Burhanettin — Hangisi?

Ermeni genci — Balmumcular'dan bir sahne..

Burhanettin — Eski amma ziyanı yok. Oyna bakalım.

Bunun üzerine, Mınakyan'ın yahut Papasyan'ın veya Fasulyaciyan'ın kimbilir hangi taraftan, ana tarafından mı, yoksa baba tarafından mı muhakkak akrabası olmak lâzım gelen her hangi bir Karabet veya Serkis, en bozuk bir şive ile bir şeyler söylemeğe başlar ve kafası, kolları, bacakları ile acayip hareketler yapardı. Arasıra, gözlerine heybetli bakışlar vermeği de unutmazdı.

O oynarken, Burhanettin bakar, bakar, düşünür, düşünür, sağa gider, sola gider, sonunda haykırırdı:

— Olmuyor.

— Niçin efendim!

— Az bağırıyorsun!

Evet, dersin onca en ehemmiyetli noktası bu idi; çok bağırmağı öğrenmek. Telâffuz, mimik, jest, bunlar ikinci derecede öğrenilecek şeylerdi. Önce kuvvetli bir aktör hançeresine malik olmak lâzımdı ve o olmadıkça bu sanatta ilerlemek imkânı yoktu!

Talebelerinin bir kaçını bu suretle yokladıktan ve bilhassa Türk talebeleri içinde lise tahsili görmüş olanların da mevcudiyetine inandıktan sonra, kendisi, çalışılacak dersleri taksime başlamıştı. En başta Abdülhak Hâmid'in İbni Musa ve Tarık facialarıgeliyordu.

Hiç unutmam, bir gün çocuklardan birini sınıfın ortasında bir iskemleye oturttu ve ona, eline sıkıştırdığı kitaptan İbni Musa'nın uzun tiradını okutmağa başladı. Çocuk,

fena okumuyor, az çok bir muvaffakıyet gösteriyordu. Fakat Burhanettin gene sesi zayıf buldu. İhtarlara başladı:

— Bağır!

Çocuk biraz daha sesini yükseltti.

Fakat Burhanettin'in sesi yeniden gürledi:

— Daha bağır.

Şimdi zavallı genç talebe, Engizisyon iskemlesine oturtulmuş mahkûm gibi kıvranıyor ve gırtlağını yırtarcasına bağırıyordu.

Salih Fuat Beyin trajedi şubesinde talebe arkadaşlarım arasında bilhassa şunlar vardı: Emin Beliğ, Cemal Sahir, Nuvart, Roza. Bunları iyi hatırlıyorum.

Salih Fuat Bey, derslere, tiyatro tarihi okutmakla başlamıştı. Ben ilk zamanda yalnız bu derslerde bulunuyordum ve tatbikat derslerinde, yani amelî trajedi derslerinde bulunmuyordum. O saatlerde şimdilik Fehim efendinin komedi tatbikatı derslerine girmekte idim.

Salih Fuat Bey daha ilk günden, beni, hem talebe hem yarı muavin gibi telâkki etmeğe başlamıştı. Hattâ, Yunan trajedisi derslerinin iyi anlaşılması için bir müddet Mitoloji dersleri vermek faydalı olacağını söyliyerek bu işe hazırlanmamı bile tavsiye etmişti. Anlaşılan, Reşat Rıdvan Beyden evvel, muavinliğimi düşünen, tensip eden kendisi idi. Nasıl ki, Ertuğrul Muhsin'i de amelî trajedi derslerinde kendisine yardımcı seçmişti. O da, pek az sonra, o dersin muallim muavinliğine aday görünüyordu. Hakkı Tahsin ise galiba Mınakyan'ın sınıfında idi. Ayni zamanda, Rıza Tevfik'in sınıfında da onun muavini olmağa hazırlanıyordu. Belli idi ki, talebelerden bir kaçı, yakında talebelikten tamamiyle hocalık mesleğine terfi edeceklerdi! Diğer bir edebiyat muallimi olan Şehab Rızanın muavini de, Emin Beliğ gibi aynı zamanda doktor olan Celâl Tahsin Beydi. Celâl Tahsin, diğer taraftan Fehim efendinin amelî komedi derslerine de muavinlikle yardıma başlamıştı.

Bütün bu muallimlerden ve muavin yahut muavin aday-

larından başka türkçe hocası Arif Hikmet Beyi, âdabı muaşeret ve teşrifat muallimi Teşrifatçı Sadık Beyi ve makiyaj ve mimik muallimi Mösyö Riyoti'yi de sayarsak profesörler ve doçentler listesini tamamlamış oluruz!

Müracaatımız üstüne daha talebe defterinden kaydımız silinmeden bir kaç gün evveldi, Müdür Reşat Rıdvan Bey beni yanına çağırdı:

— Size bir ricam var, dedi, bize bir yardımda bulunacaksınız.

— Buyurun, cevabını verdim. Eğer elimden gelecey bir şeyse...

— Tabiî canım, diye acele yerinden doğruldu ve elini kapıya doğru uzattı:

— Şu bizim Mösyö Riyoti'nin dersinde bulunsanız iyi olacak, dedi. Adam türkçe bilmiyor. Talebeye söylediklerini tercüme edersiniz.

Ben, hâlâ, garip bir tesirle, müdürün elini uzattığı kapıya doğru bakıyordum. Sanki Mösyö Riyoti, Faust'un şeytanı gibi kapının arkasına dikilmişti. Hakikaten ne kadar da Mefistofeles'e benziyordu. Aynı sivri surat, aynı yukarıya kalkık kaşlar ve aynı sinsi, alevli gözler! Kimbilir belki dünyanın en sâf adamı idi, fakat fizyonomisi ile insana ilk bakışta hiç iyi bir tesir bırakmıyordu.

Riyoti'nin ilk dersinde bulundum. Tatbikat sahnesinin bulunduğu sınıfta idik. Kız ve erkek talebe, karşılıklı iki duvarın önünde yarım kavis halinde oturmuşlardı ve Riyoti La Fontaine'in meşhur Oduncu ile Azrail şiirini okuyacağını bildirmişti. Ben de onun bu tebliğini Fransızca bilmiyenlere tercüme etmiş, artık herkes gibi sabırsızlıkla bu üstad artisttin inşadını bekliyordum.

Riyoti öksürdü, bir lâhza poz aldı ve düşündü. Fakat okumağa başlamadan gene bana döndü:

— Bilmiyorlarsa şiirin türkçesini anlatın..

Dedi.

Bunu anlattım. Şimdi sıra, Fransızca mısraların inşadına ve bu inşat esnasında mimik hocasının çehresindeki mâna ve işmizazlara gelmişti.

Başladı:

— Un vieux bûcheron...

Şiirin mevzuunu hepiniz bilirsiniz: hergün yük altında ezilen ihtiyar oduncu canından bezer ve «Neredesin, ölüm? Yetiş imdadıma!» diye seslenir. Fakat Azrail karşısına dikilince dehşete uğrıyarak, Muallim Naci'nin tercümesiyle şöyle yalvarır:

— Sana Mevlâ sevaba girme mi der?
Şu yükü tut ta sırtıma koyuver!

İşte mimik hocası bu şiiri okuyordu. Gerek sesinde, gerek tavrında, ihtiyarın yorgunluğunu ve bezginliğini hissettiren pek sanatlı bir eda vardı. Talebeler vecd içinde dinliyorlardı. Fakat sıra ölümün ortaya çıktığı mısraa gelince, sağlı sollu, inceli kalınlı kahkahalar sınıfı çın çın öttürdü. Profesör şaşırmış, son mısraları acele okuyarak susmuştu.

Talebeler niçin gülmüşlerdi? Nasıl gülmesinler ki, Riyoti, ihtiyar oduncunun dehşetini pek garip bir jestle göstermişti. Birdenbire omuzuyle beraber kafasını sağa çarpıtmış ve iki elini yüzüne o vaziyette kapamıştı. Halbuki, karşıdan gelen bir tehlikenin karşısında insanın ilk içgüdüsü derhal geriye kaçmak değil midir?

Bu esnada zil çalmış, dersten çıkılıyordu. Bir matmazel yanındaki delikanlıya sordu:

— He, ne deorsun, Gegam, Fransızlar korkunca sağa kaçoor?

V

Fehim efendinin sınıfı.. ah, ne zevkli hâtıra!

Üstadın dudaklarından eksilmiyen tebessümü bizim hepimizi ona bağlamağa kâfi idi. O ne tatlı, ne cana yakın, aynı zamanda ne gönül alıcı gülüştü! Sahneye daha ilk adımını

atan bizim gibi heveskârlar bile bu gülüşten bir sanat istikbali bekliyebilirdik. Sanki hepimiz bir mucizenin karşısında idik ve o mucizenin sesiyle seslenecek, hissiyle hislenecek, hareketiyle heyecanlanacaktık. Bu heyecan neşeden doğuyordu, neşenin tılsımından. En durgunumuz bile onun yüzüne baktıkça hayatın binbir mânasından bir şeyler okuyor gibi idik. Bütün Molière bu yüzde toplanmıştı. Molièr ki insan karakterlerinin yaratıcısı, bütün zaafları ve gülünçlükleri ile o karakterlerin ressamı ve yorumcusu idi. O Molière işte bu sevimli Türk artistinin hava gibi benliğini sarmış, benliğinden taşmıştı. Bunun içindir ki onun gülüşünde bütün insanlığı buluyorduk. Ders verirken rolün icabına göre birdenbire hayretle açılan gözleri bir an sonra gene aynı süratle ufalıverir, süzgün, müstehzi bir eda alırdı. Bu gözler ne güzel desiseyi hissettirir, hasisliği hissettirir, riyayı hissettirir, ümidi, korkuyu, tevekkül ve tahayyülü hissettirirdi. Fakat bütün değişik duygular sonunda, her duygu, muhakkak gene o tebessümde toplanırdı. O tebessüm aynı zamanda bir şefkatin, bütün zaaflara ve acemiliklere karşı bir müsamahanın da ifadesi idi. Onu bu müsamahadan ayırmak için kimbilir insan ne anlayışsız olmalı idi. Öyle hatırlıyorum ki sınıfındaki talebeler içinde birkaç ta böylesi vardı. Fehim efendiyi kahredenler de ancak bu derece kabiliyetsiz olanlardı. İşte yalnız o zamanlarda o tebessüm dudaklarında silinir, gözlerinde önce şaşkınlık, sonra dalgınlık ve nihayet baygınlık gibi bir mâna okunurdu. Belli idi ki zaptetmeğe çalıştığı hırsından bu hale geliyor, izahını bir türlü kavrıyamayan dikkatsizlere kızıyor, için için köpürüyordu. Hele bir rolü izah eder ve mimikleri, jestleri ile gösterirken, karşıdan ya küçük aynasına göz atan, ya saçını düzelten veya tırnaklarının lâal rengine bakan bir matmazele gözleri ilişti mi istihzası pek keskin hatlarla çehresinde belli olur ve kıza uzaktan öyle alaylı bir Sganarelle bakışı fırlatırdı ki bütün sınıf neşeden bir deniz gibi dalgalanırdı. Matmazelin halini ise artık siz tasavvur edin. Bir daha mümkün mü ders zamanı tuvaletiyle meşgul olsun!

Hele bir Beatris vardı, daima söylenenin aksini yapardı. Fehim efendi bilhassa ona ayaklarını idare etmesini bir türlü öğretemiyordu. Ya bir ayağım sağa, ötekini sola çarpıtır, yahut bir koşuya hazırlanır gibi sağ dizini ileriye çıkarır, yahut ayaklarını yanyana yapıştırır, üstüstüne kenetler, çaprazlar, hâsılı böyle akla gelen, gelmiyen muhtelif şekillerle sahnenin ortasında saplanır kalırdı. Fehim efendi nihayet bir gün şunu anladı ki, bu ayaklarla bacakları idare etmek, bir hükûmet idare etmek kadar güçtür. Beatris ne lâf anlıyor, ne duruşlarını düzeltmek için en ufak bir gayrete, bir yorgunluğa katlanıyordu. İşte bunun için bir gün Fehim efendinin o enfes komediyen tebessümü sanki o dudaklarda bir daha doğmıyacakmış gibi âdeta sislendi, kaşları çatıldı ve çat.. çat.. çat.. sahnenin tahtaları üstünde ayaklarını patırdatarak sahnenin arkasından çıkıp gitti. Biz şimdi «Ne oluyor? Nereye gitti?» diye düşünüyor ve bir kısmımız gürültülü seslerle münakaşa bile ediyorduk. Derken, gene kulisin arkasından aynı patırtılı ayak sesleri duyuldu ve Fehim efendi tekrar sahnenin ortasında göründü. Baktık, elinde uzun bir tebeşir! Sihirbazın değneği gibi bu tebeşiri sallıyarak geldi. Beatris, ürkek bir ceylân gibi mahmur gözlerini büsbütün ufaltarak bakıyor ve şimdi ayaklarını nereye saklıyacağını bilemiyordu. Hani mümkün olsaydı, masaldaki zenbile girip tavana asılan kel oğlan gibi, kendisini, işe yaramayan bacaklariyle tavandan sallandıracaktı.

Nihayet Fehim efendi Beatris'in tam bu korku anında yanına sokuldu, ve birden.. hayret!.. o mucizeli tebessüm dudaklarında yeniden doğuverdi. Beatris bunu görünce şaşırmış, fakat korkusu da geçmişti. Yüzü, kapalı bir serden ansızın bahar güneşine çıkarılan bir Tropika çiçeği gibi parlıyarak renk ve ışık almıştı.

Fehim efendi gülümsiyordu, demek ki hiddeti geçmişti. Fakat bu tebeşiri ne yapacaktı? Hepimiz bu merakla ona bakıyorduk.

Ne yaptı, biliyor musunuz? Eğildi, tebeşirle sahnenin ortasına büyücek bir daire çizdi ve kıza seslendi:

— Gel buraya!

Beatris, büsbütün sersemleşerek olduğu yerde ayaklarını çarpıttı.

Fehim efendi asabiyetle tekrar etti:

— Gel buraya canım!

Beatris yürüdü mü, kaydı mı, su gibi aktı mı, nasıl oraya gitti, bunu tarif edecek kelime bulamam. Velhasıl Fehim efendinin önüne, boynunu bükerek sokuldu. Sanki mabette kurban edilmesini bekliyen bir eski zaman bakiresi, yahut Yunan Mitoloji ve facialarının aynı vaziyetteki en hazin kadın çehresi olan iphigeneia gibi son dakikasını bekledi.

O zaman Fehim efendi, eliyle, sahnenin ortasına çizdiği daireyi gösterdi:

— Gir bu dairenin içine.. rolünü bitirinceye kadar bunun içinden çıkmıyacaksın...

Sonra, talebeden birini çağırdı:

— Siz de gelin.. öteki rolü oynayın...

Şimdi Beatris rolünü söylüyor, arkadaşı cevap veriyor, sonra kız gene rolü kendisi alıyordu. Fakat ne zaman ayakları tebeşirle çizilen dairenin dışına çıksa Fehim efendinin ayakkabılarının ucu derhal nizamı iade ediyor, topuklarına bir vuruşta kızı tekrar dairenin içine sıkıştırıyordu.

İşte Fehim efendinin derslerinden bende kalan en eğlenceli ve unutamadığım bir hâtıra budur: Beatris'in o günkü hali ve Fehim efendinin elinde tebeşirle hiddetten istihzaya o harikulâde geçişi!

Komedi kısmının ders metinleri, Ahmet Vefik Paşanın Molière adapte ve tercümeleriyle bilmem kimin Beaumarchais'den **Figaro'nun Evlenmesi** tercümesi idi. Bu tercümede, diğer birkaç talebe ile beraber. Figaro rolü bana da verilmişti. Zannederim, bir iki gün Hakkı Tahsin de bu sınıfa girmiş ve facia tatbikatı derslerinde çalıştığı halde —ihtimal fazla mal göz çıkarmaz düşüncesiyle— Baumarchais'nin

piyesinde başka bir role talip çıkmıştı. Fakat ne o, ne ben bu seçimlerimizin hayrını görmüştük!

Bununla beraber Molière'in Ahmet Vefik Paşa tercümelerinden de birer rol almıştık sanırım. Çünkü Fehim efendi daha derse gelmeden evvel, bazı günler, sınıfın bir köşesinde toplanan müşterek rol sahibi talebeler arasında, bizim de, sesimizi acılaştırarak, şu firaklı hitaba çalıştığımızı unutamam:

— Eyvah... dilber Eliz!...

Nedense bu piyesteki dilber Eliz o zamanlar hepimizin böyle ilgisini uyandırmıştı. Fakat o dilber Eliz, birçok ideal sanat mahlûkları gibi, kafamızın içinde ebediyen kavuşamıyacağımız bir hayal olarak kalacaktı.

VI

Günler geçiyor ve biz, Hakkı Tahsin'le, bir günümüzü atlatmadan, hâlâ talebe olarak Darülbedayie devam ediyorduk. Fakat itiraf edeyim ki hevesimiz günle değil, saatle azalmakta idi. Bunda, Darülbedayiin dışında, bilhassa evde etrafımızı saran havanın pek hissedilecek surette değişmesinin tesiri olduğu muhakkaktı. Bu havanın içinde babam da olmak üzere, bizim bu aktörlük hevesimize gönülden hiç razı olan yoktu. Ne çare ki ne Hakkı Tahsine, ne de bana söz geçirememişlerdi. Nihayet ilk olarak zavallı babam itiraz silâhını elinden bırakmış, hattâ şefkatinden daha ileriye gitmiş, vaktiyle Tıbbîyeden birinci derecede mezun olup da Almanya'ya ihtisas sahibi olmağa gönderildiği zaman orada gördüğü tiyatroların fevkalâdeliğini, Goethe'leri, Schiller'leri oynayan aktörlerin nasıl bütün dünyada şöhret sahibi olduklarını anlatarak hem kendisini, hem etrafındakileri teselliye koyulmuştu. Zaten doğrusunu isterseniz, tiyatroya benim gibi âşıktı da... Nasıl ki kendisinin daha Tıbbiyenin son sınıflarında talebe iken Mınakyan kumpanyasına tercümeler yaparak bunları oynattığını da bu hâtıraların başlangıcında kaydetmiştim. Bu piyeslerden 1300 de, ben doğmadan yedi yıl evvel oynanmış-

olan **Mağdur-ı kalb 1301** de Arakel kitabevi tarafından basılmıştır. Babam işte tiyatroya çok eskiden beri bu kadar bağlı idi. Beni de henüz altı yaşımda iken tiyatroya götürmeğe, bana o zevki vermeğe başlamıştı. Demek ki ektiği bu sanat tohumundan pek şikâyete hakkı da yoktu. Yalnız oğlunun bu Darülbedayi macerası zamanında bile, hâlâ, muhitin aktöre karşı nasıl yanlış ve sakat bir hüküm beslediğini, sahneye çıkan kimseyi «oyuncu» tâbiriyle nasıl adî gördüğünü, o, herkes kadar, belki de herkesten iyi, haklı olarak biliyordu ve bildiği içindir ki, daha bu işe ilk hevesimizi haber aldığı günlerde baba sıfatiyle bana, enişte sıfatiyle de Hakkı Tahsin'e bütün bu mahzurları sayıp dökerek uzun uzadıya dert anlatmağa çalışmıştı. Ancak sonunda bizim dik başlılığımızı görünce işi bu suretle tatlıya bağlıyarak vaziyetin karşısında tevekkül kılmıştı. Ah sevgili babam! Kimbilir belki bu hevesimizin az zamanda geçeceğine da ihtimal veriyordu ve eğer bize hiç belli etmediği bu ümidi gizlice beslemişse neticede aslâ aldanmış olmuyordu. Nasıl ki, talebeliğimizden pek az sonra, Hakkı Tahsin'le isimlerimizi sınıf defterinden sildirerek sadece nazarî derslere birer öğretmen yardımcılığı almış ve müessesede ancak o sıfatla kalabilmiştik. Fakat o güne gelinceye kadar bizim evin havasını bilmem ki nasıl tarif edeyim! Bir tatsızlık, bir neşesizlik ki... çehreler asık, kaşlar çatık ve gözler bulanık... yalnız babam müstesna... O, güler yüzünü hiç değiştirmiyor, bir taraftan bana «yeni şiirler yazdın mı?» diye soruyor ve Hakkı Tahsin'in hikâyelerini dinlerken, ara sıra, sanki sözgelişi, Darülbedayiin lâfını açıyor, araya sorular sıkıştırıyordu. Belli idi ki orada ne olup bittiğini anlamağa alâka duyuyordu. Kadınlara gelince, onlar, bu sözleri işitmemişler gibi davranıyorlardı. Yalnız Hakkı'nın anası her zamandan fazla somurtuyor ve âdeta içini çekerek ya duvara, yahut yerdeki halıya bakıyordu. Öz hemşirem ise, gözleri dolu dolu, müteessirdi. Hele bu bahis sofrada açıldı mı, muhakkak üvey anamın da, onun anasının da, teyzesinin de lokmalar sanki boğazlarına tıkılıyordu. Bunların en ziyade Hakkı için üzüldükleri de belli idi.

Peki amma, bu, niçin böyle idi? Çünkü mahallenin dedi-

kodulu havası, her gün, biz Hakkı ile çıkıp gittikten sonra bizim eve doluyordu. Bizim ev deyişime bakıp da sakın aldanmayın ve bizi evin sahibiyiz sanmayın. Ev her zamanki gibi kiradır ve bu defa Beşiktaşta Valideçeşmesinde yokuşun ortasında bir sokağın içindedir. Babam ölünceye kadar bir ev sahibi olamamış, hep kiracı kalmıştık.

Ne diyordum? Evet, mahallenin dedikodusu, biz yokken, bütün gün evi zehirli gaz gibi sarmaktadır. Muhakkak Zeynep hanım gelmiştir, Fatma hanım gelmiştir, Nefise hanım gelmiştir ve daha bilmem hangi hanımlar gelmişlerdir ve hepsi, yakalarını silkerek, meraklanıp üstüstüne kahve ve sigara içerek, tıpkı Hüseyin Rahmi'nin romanlarındaki mahalle tipleri edasiyle ve kaş, göz işaretiyle bizleri telmih etmişler, ayıplamışlardır. Ne gibi mi? Meselâ sıhhatimizi sorarken:

— Halid Bey Nasıl?.. Hakkı Bey iyiler mi?..

Filân tarzında soruların mânalı ve müstehzi bakışları arasında...

İşte, öyle sanıyorum ki, bizim evdekileri, akşama kadar, taze yaraları üzerine kızgın demir vurulmuşa çeviren bunlardı. Bunun için de zavallıların yüzleri o günlerde gülmez olmuştu. Bana gelince, baba evinde, baba ocağında kazan kaynarken, gençliğimin ilk taşkınlıkları ve bencilikleri arasında böyle mahalle taamüllerini pek düşünecek halde değildim. Hakkı Tahsin de benim gibi pervasızdı. İkimiz de, toplumun o tarihte aktör hakkında beslediği hakaretli telâkkiye karşı koymağı pek büyük medenî bir cesaret sayıyorduk. Biçare Hakkı şimdi çoktan merhum oldu. Bense bugün düşünüyorum da, kendi çevremin o devirde aslâ hazmedemiyeceği bu hareketimle hayret edilecek bir iş yapmıştım. Evet, bir nevi kahraman olmuştum; hayatımda ilk ve şüphesiz son kahramanlığım! Çünkü ne yapsam, artık o kıratta babayiğitlik gösteremem!

Hele gözlerimin önünde canlanan şu levhayı nasıl unutabilirim? Sabahleyin Hakkı ile sokağa çıktığımızda, karşımız uzun bir duvar olduğundan, ilk nazarda yalnız birbirini kovalayan kedileri görüyorduk; sonra, yokuş aşağı inerken, bi-

zim evin hizasındaki evlerin yarı kalkık kafesleri arkasında çırpınan meraklı kadın başlarını... İhtiyarları parmakla bizi gösterirlerdi ve şüphesiz aralarında şöyle konuşurlardı:

— İşte bunlarmış oyuncu yazılanlar! Hem birisi paşa oğlu!

— Aman Allah! Ne günlere kaldık!

Hasılı mahallede uyandırdığımız bu tecessüs böyle epeyce devam etti. Nihayet bir akşam Hakkı ile eve dönüşümüzde, evdekilerin kimbilir ne zamandır sabırsızlıkla bekledikleri müjdeyi şu tılsımlı iki cümle ile onlara haber verdik:

— Biz artık talebe değiliz. Darülbedayide muallim muavini olduk!

Evin içine bir anda bir bayram sevincidir yayıldı. Bir lâhza sonra aşağıda sokak kapısının açılıp kapandığını işittim. İhtimal evin en yaşlı kadını, sabahı beklemeğe sabredemiyerek, başına başörtüsünü atınca, bu müjdeyi komşu hanımlara yetiştirmeğe koşmuştu.

Hasılı temize çıkmıştık ve evde herkes derin bir nefes almıştı! Babama gelince, o akşam sofrada Hakkı ile beni bu yeni kararımızdan ve «muallim muavinliği» mizden dolayı hem tebrik ediyor, hem de evdeki sıkıntıdan ve dırdırdan kurtulduğu için memnunluğundan gözlerinin içi gülerek:

— Öyle ya, siz muharrirsiniz, şairsiniz, diyordu, sahnenin üstünde ne işiniz var? Siz piyes yazın, onlar oynasınlar!

Onlar, herhalde, Darülbedayiden günün birinde yetişecek olan genç arkadaşlarımızdı. Üstelik şimdi biz, onların hocası da oluyorduk!

İşte Darülbedayideki bu talebelik maceramız böyle başlamış, böyle bitmişti ve maceranın en heyecanlı perdesi bizim için bir daha açılmamak üzere kapanmıştı. Mahalle hanımları artık kendilerine başka dedikodu mevzuu arıyabilirlerdi. Arayıp bulacaklardı da!

Letafet apartmanının kapısından girerken, kapıcı Hasan ağa, şimdi, Hakkı Tahsin'le bana çift selâm veriyordu. Bu, anlaşılan, talebelikten muavinliğe terfiimizin bize kazandırdığı ilk imtiyazdı! Diğer imtiyazlar da şunlardı: Müdürün odasına daha serbestçe girip çıkıyor, dersimiz olmadığı yahut

dersler dışındaki zamanlarda büyük salonda üstadlar ve üstadların misafirleriyle tatlı sohbetlere dalıyorduk. Muallimlerden Şehap Rıza, Kemal Emin ve Salih Fuat Beyler hemen hergün bu salonda toplanırlar ve Şehzadebaşı tiyatrolarının mal sahiplerinden aktörlerine ve hattâ gedikli büfecilerinden gazinocularına kadar her sınıf meşhur çehreleri misafir olarak bu salonu ziyarette kusur etmezlerdi. Bilhassa Ferah tiyatrosunun büfecisi Aleksan Efendi, gün geçtikçe postu âdeta Darülbedayie sermiş gibi idi. Anlaşılan bu ihtiyar büfeci, Antoine'ın henüz müdür ve rejisör bulunduğu bu tarihte «Darülbedayi müdürü umumî muavini» ünvanını taşıyan Reşat Rıdvan Beyin çok eski bir dostu idi. 31 Mart faciasını ve Hareket ordusunun İstanbul'a gelişi ile Abdülhamid'in hal'ini takip eden yılın içinde Reşat Rıdvan'a bir kumpanya teşkilinde hizmetleri dokunmuş olmalı idi. Zira **Sabahı Hürriyet** namiyle Tepebaşı yazlık tiyatrosunda —Şehir Tiyatrosunun şimdi yıkılmış olan eski Komedi kısmı— aylarca oynanan bir piyesin bir takım aktörlerini Şehzadebaşından devşirip oraya yollayanın bu Aleksan Efendi olduğuna kanaatimiz vardı. Reşat Rıdvan'a çok sevgi ve saygı gösterir, o da ona bol bol iltifatta bulunurdu. İşte bu imtiyazladır ki, bu sahne âşığı büfeci, şimdi Darülbedayiden ayrılmaz olmuştu. Saatlerce müdürün odasında bir köşede bir koltuğa büzülerek oturur, Reşat Rıdvan yazar çizerken hiç sesini çıkarmaz, düşüncelere dalardı ve bazan büyük salonda bizim toplantılara iştirak ederdi. Burada da vazifesi, yalnız konuşulanları dinlemek ve gülümsemekti.

Bir gün bu salonda yeni bir çehre ile karşılaştım. Kemal Emin Bey, beni ona takdim etti:

— Ressam Muazzer Bey...

Sonra, konuşma esnasında şunları öğrendim:

Muazzer Bey, çok güzel dekorlar yaparmış, yağlıboya tabloları da varmış. Bilhassa, tulûat sahnesinin meşhur san'atkârı Abdi merhumun ayakta ve büyük kıtada bir resmini de yapmış, şimdi bu portreyi Darülbedayie maletmek istiyormuş. Hakikaten bir müddet sonra salonun bir köşesine bu

tablonun asıldığını gördüm. Sonra bu tablo, Darülbedayiin her yeni binaya naklinde büyük ihtimamla taşındı durdu. Yalnız, ressama bir ihmal eseri olarak ilk zamanlarda bu hediyesinin masrafına karşılık bir para verilmemiş olmalı ki, neden sonra Darülbedayi idare heyeti karar defterlerinden birinde bu tablo için «şimdilik iki liray-ı Osmanî sarfına mezuniyet» kararını okudum. Tabloya gelince çok orijinaldi! Abdi merhum, İbiş kıyafeti ve elinde süpürgesiyle, yukarıdan aşağıya koskoca bir çerçevenin içinde tahtadan bir insana benziyordu. Ressam, canlı bir insan portresi yerine bir Roboto resmi yapmakta gerçekten muvaffak olmuştu! Tablo bugün de Şehir Tiyatrosundadır.

Kemal Emin Bey, Hürriyetin ilânında ilk sahneye çıkan ve oldukça başarı gösteren bir aktördü. Edebiyata derin vukufu, tiyatroya gönülden bağlılığı vardı. Yalnız lisan ve edebiyat hocalığına bağlanarak sahneden ayağını çektikten sonra da tiyatroya olan aşkını kaybetmedi. Klâsik piyesler tercüme etti. Bu meyanda, senelerden sonra, Alphonse Daudet'nin **Arlesienne** piyesini de **İzmirli kız** ismiyle adapte ederek oynattı.

Şehap Rıza Bey de türkçe hocası idi. Bilhassa manzume inşadında o zamanlar birinci derecede artist sayılırdı. Muhtelif sahnelerde rol almış ve oynamıştı. Nasıl ki, Darülbedayiin mektep halindeki bu ilk devrinde, Reşat Rıdvan, teşrifatçı Sadık Beyle Fehim Efendinin ve kendisinin kararıyle tesis ettikleri Tatbikat Sahnesinde temsil heyetine dahil olanlardandı. Talebeler hocaları ile birlikte çalışmaktan pek büyük zevk ve iftihar duyuyorlardı.

Salih Fuat Beye gelince, Ahmet Haşim'in bir yazısında «Paris'i gören zat» diye vasıflandırdığı bu sima Antoine'dan sonra, bütün müessesede Batı tiyatro sanatının fikir cephesinde ikinci bir sembolü gibi görünüyordu. Karısı Fransızdı. kendisi uzun müddet Paris'te bulunmuştu ve kim bilir kaç sene tiyatro tiyatro dolaşarak, eski, yeni bütün piyesleri sey-

retmişti. Bilhassa Comédie Française'in baş müşterisi olmakla öğünürdü. Ne yalan söyliyeyim, ben de o zamanlar, Darülbedayide bu sahne bilgininin, «Tiyatro tarihi» derslerinde muavini olmakla gururlanıyor ve Estetik dersinde Hamdullah Suphi'nin de muavini olduğum halde o hazzı bu gururdan üstün tutamıyordum. Paris'i gören zat, bilhassa Paris'te tiyatroları gördüğü ve hiç bir piyesi kaçırmadığı için benim de gözlerimi kamaştırmıştı. Büyük salonda, avizenin altında, herkesle beraber onun tiyatro hâtıralarını can kulağiyle dinliyordum. Anlatırken heyecanlanır, koltuğunda doğrulur ve sanki masaldaki duvarın yarılıp da içinden gürr diye altın boşanması gibi, o da, karşısındaki duvarın yarılarak içinden büyük bir Fransız aktörünün fırladığını görür gibi olurdu. Bu gaipten ve duvarlar arkasından gelen hayal, ekseriya Mounet-Sully'nin hayali idi. Bizim üstad, o zaman gördüğünü hakikat sanarak ve kolunu bir trajedi jestiyle sihirli duvara uzatarak şöyle haykırırdı:

— İşte bakın, Mounet-Sully geliyor. Ruy Blas rolündedir. Sırtında kırmızı harmaniyesi var.

Sonra, birdenbire kolunu çekip, etrafında sıralandığımız orta masasını gösterirdi:

— Bizler de İspanya nazırlarıyız. Burada, vilâyetleri aramızda taksim ediyoruz. Fakat uşak Ruy Blas, harmaniyesini omuzuna atıp yüzümüze şu istihzayı fırlatacak: «Âfiyet olsun, efendiler!»

Artık bizim halimizi sormayın! Ruy Blas sahiden karşımıza çıkmış ve bizler sahiden İspanya nazırları imişiz gibi titremeğe başlıyorduk ve üstad, Mounet-Sully'nin ağzından bülbül gibi Ruy Blas'ın meşhur tiradını inşada başlıyordu. Ancak o gün misafirler fazla ve içlerinde hiç Fransızca bilmiyenler varsa, tesirin daha az olacağını zannetmeyin! Zira onlar da, tiyatro tarihi hocasının sesinden ve kısacık boyunu yükseltmeğe çalışarak heybetli jestler yapışından pek büyük bir sahnenin temsilinde hazır bulunduklarını anlarlar, vücutlarının ürperişi ve gözlerinin hayran hayran bakışı ile bizim takdirlerimize iştirak ederlerdi!

Bir aralık, Mithat Cemal Beyin de muallimler kadrosuna iltihak edeceği haberi ağızdan ağıza dolaşmağa başlamıştı. Hattâ «Türkçe ve usul-i kıraat dersleri» hocalığına beher dersi otuz kuruştan olmak üzere tayini bile yapılmış ve bu tayinin emri 1 Teşrinievvel 1330 tarihli tezkere ile «makamı-ı celil-i emanetten» gelmişti. Fakat Mithat Cemal Bey bir türlü Darülbedayie gelmemişti. Kimbilir belki ücreti pek az bulmuştu. Fakat kâğıt para ile altın arasındaki kıymetin hemen hemen farksız denebileceği bir tarihte müessesedeki diğer muallimlerin de daha fazla ücret aldıkları yoktu. Bununla beraber, sebep her ne de olsa, biz cümlemiz, onun gelmeyişine müteessirdik. Çünkü büyük salondaki üstadlar meclisi meşhur bir şairin vücudundan mahrum kalıyor demekti. Yalnız Şahap Rıza, Mithat Cemal'in gelmeyişinden keder değil, ancak teselli duyabilirdi. Öyle ya, o gelseydi kendisinin manzume inşadındaki kudret ve sanatı belki daha zayıf görünür, gelen belki inşadda onun üstadlığını gölgede bırakırdı. Hani doğrusu kendisi de şiirler yazdığı için bu sanatta Mithat Cemal'in üstadlığını teslim etse bile inşat sahasında da üstünlüğü ona bırakmaktan her halde pek büyük bir azap duyacaktı. Buna hiç şüphe yoktu.

Muallim olduğu halde büyük salonda bizleri şereflendirmiyenler arasında Rıza Tevfik de vardı. Koltuğunda Spencer cildleriyle —bu cildlere hiç lüzum olmadığı halde— ne zaman derslere geliyor ve ne zaman gidiyor, bunun ekseriya farkında değildik. Filozof, Hamlet'in babasının hayaleti gibi, bize yalnız bazı günler, koridorun bir ucundan sesini duyurur, yüzünü göstermezdi. Sanki havadan görünmez bir el uzanıyor, Rıza Tevfik'i yakasından tutuyor ve bir sınıf kapısını açarak onu içeriye sokuveriyordu. Odasından hiç çıkmayan ve proje üstüne proje hazırlıyarak gece gündüz yazdığı zincirleme maddeleri tercüme edilmek üzere bize yollıyan Antoine gibi, bizim aziz filozof da yarı hayalet, yarı insan halinde bir varlık kesilmişti. Esasen şiirleri arasında birçok da Bektaşi nefesleri yazdığını düşünürsek, onu biraz da erenlerden sayabilirdik.

İşte Darülbedayiin dersler haricindeki bir çok saatleri bu toplantılar ve sohbetlerle geçiyordu. Öte tarafta Reşat Rıdvan'la Antoine'ın odaları arasında sık sık ziller çalınıyor, bir hademe iki oda arasında koşarak bir yandan öte yana kâğıtlar ve haberler iletiyordu. Bazan da Antoine'ın küçük yaramaz oğlu bir gürültüdür koparır, babasının masasından zıplayarak hokkaları devirir, kâğıtları, kitapları ortalığa savurur ve koridorlarda jimnastik adımlarla hünerler gösterirdi. O zaman onun peşinden koşanlar arasına, büyük salonun muaalim ve misafirlerinden de karışanlar olurdu. İşte gün aşırı vukua gelen bir tek büyük mizansenli oyunumuz bu idi. Reşat Rıdvan her şeyi az çok yoluna koymuş, yalnız bu sahnenin mizansenini tadil edememişti. Nasıl tadil edebilsin ki, küçük Fransız haşarısının babası olan Antoine bile buna çare bulamamıştı.

O dâhi rejisörün de bu bozuk ve kafa şişirici sahne karşısındaki vaziyeti sadece acizden ibaretti. Kudretli artist olmakla kudretli baba olmak arasındaki farkı bundan daha açık bir belâğatle ne gösterebilirdi? Bir taraftaki nüfuz, öte tarafta tesirsiz kalıyordu. Antoine'ın da bedbahtlığı galiba yalnız bu cephede idi (*)

VIII

Darülbedayide pek kısa süren talebelik günlerimde Mınakyan Efendiyi mektepte görüyor, fakat sınıfına kayıtlı olmadığım için derslerinde ne olup bittiğini bilemiyordum. Meğer o, daha derslere başlamamış, hazırlık devrinde imiş! Bunu ancak, yirmi yedi yıl sonra Darülbedayi defterlerini karıştırırken öğrendim. Defterlerden biri, trajedi tarihi muallimi

(*) Antoine'ın küçük oğlu idi sanırım. Büyüğü, 1892 de doğmuş olan André Paul Antoine ise, Şehir Tiyatrosunda baş kadın rolünü Cahide Sonku'nun oynamış olduğu (Düşman) piyesinin yazarıdır.

lih Fuat Beyin sınıf defteridir ki, 3 Kânunuevvel 1330 tarihli sayfasında benim ismimin hizasında kaydımın silindiği yazılıdır. Diğer taraftan, Mınakyan Efendinin sınıf defteri de ayni tarihte başlıyor. Demek ki, onun kendi sınıfında derslere başladığı gün, diğer sınıfta ben talebelikten çıkıyorum. Üstelik onunla aramızda bir benzeyiş daha var: ben talebelikten çabuk vazgeçiyorum, o da hocalığa güç yanaşıyor. Anlaşılan, ikimiz de vaziyetlerimize bir türlü intibak edememişiz. O, sahnedeki rollerini, kalabalığın alkışlarını yadırgamış, ben de şairliğe ve muharrirliğe dönmeği halime ve zevkime daha uygun bulmuşum!

Burada şunu da not edeyim: elimin altında bir Sfenks gibi dili çözülen muhtelif boydaki Darülbedayi defterleri Mınak Efendi hakkında dikkate lâyık birkaç kaydı da ihtiva ediyor ki bunlardan biri ona verilen ikramiyeye aittir. Bu kayıt şudur:

«Osmanlı Dram Kumpanyası direktörü ve sabık Darülbedayi muallimlerinden Mınak Efendiye ikramiye olarak verilen: 1620 kuruş.»

Bu kaydın yanındaki tarih, 31 Haziran 1331 dir. Bu tarihin, günü gününe milâdiye tahvilini meraklılarına havale ederim. Fakat doğrusu ya, ikramiye olarak verilen bu paranın azlığı, çokluğu bir tarafa, yalnız şu küsuruna akıl ermiyor. Evet, neden meselâ toparlak hesap on altı lira değil de yirmi kuruş fazlası var. Acaba bu ikramiyeyi verenler, sabık hocaya ve tanınmış sahne direktörüne yirmi kuruş fazla vermekle onun şerefini daha çok mu korudukları zannına kapılmışlar? Yoksa, tramvay parasını mı hesaplamışlar? Yani, parayı almağa gelen sahne üstadının, evine avdetinde, on altı liranın sağlam olarak mı cebinde kalmasını düşünmüşler? İşte «Ve minelgaraip» diye buna derler.

Hakikaten bazan bir rakamın bile gülünç ve gülünç olduğu kadar hazin bir belâğati varmış! Bunu, bu 1620 kuruş ikramiyeyi okuyunca nladım.

Hamdullah Suphi'nin hiç bir derse gelmediği yoktu. Zil çalınca dakikasında sınıfın kapısında görünür, ben de arkadan onu takip ederdim. Salih Fuat'a gelince, evvelce söylediğim gibi, iki dersten sonra işi bana havale etmiş: «Bu talebenin hiç mitolojik malûmatı yok. Bunun için Yunan trajedilerini kolay anlatamıyacağım. Sen hele şunlara biraz mitoloji dersi ver, ben sonra arkasını getiririm» diyerek büyük salondaki ahbap sohbeti köşesine çekilmişti. Bu suretle benim trajedi muavinliğim, (yahut yerinde tâbirle doçentliğim), ne sihirdir, ne keramet, el çabukluğu bir marifet fehvasınca Esatir profesörlüğüne terfi etmiş oluyordu! Aynı zamanda bundan şu istifadem de oluyordu. Hamdullah'ın dersindeki sükût mevkiime mukabil, Salih Fuat'ın boş bıraktığı kürsüde doya doya malûmatımı satmağa imkân bulabilecektim!

Sahiden Hamdullah'ın dersinde ne garip bir durumda kalmıştım! Üstad, daha o tarihte pek tatlı ağarmağa başlamış olan güzel saçlı başını bir lâhze sınıf defterine eğer, imzasını atar, ben de kürsünün yanında ayakta dururdum. Sonra o anlatmağa başlar, ben de talebelerle beraber dinlemeğe koyulurdum.

Dersimiz estetik. Hocanın anlattığı bahisler de, Darülfünundaki derslerinin daha kolay anlaşılabilecek bir şekli. Kaynak da, ünlü Fransız estetikçisi Eugène Véron'un (Estetik) isimli kitabı.

Hamdullah anlatıyor, anlatıyor, talebe dinliyor, dinliyor ve birkaçı da defterlerine arasıra bir şeyler karalıyorlardı. Ama not mu tutuyorlardı, yoksa kara kalem resimler mi çiziyorlardı, orasını Allah bilir!

Mitoloji dersine hazırlanmak için, Beyoğlundaki kitapçıları araştırdım ve bu bilgiye ait, irili ufaklı ne kitap buldumsa satım aldım. Hemen o geceden itibaren de ilk derslerimi hazırlamağa başladım.

Derslerim devam ediyor, bu sayede, kendim de, Yunan esatiri hakkında o zamana kadar hiç bilmediğim şeyleri öğrenmiş oluyordum. İşte bu cihetten, yalnız bu cihetten istifadem büyüktü. Zira, bu yeni bilgi yükümle Batı klâsiklerini

daha iyi anlıyacak malzemeyi elde etmiş oluyordum. Hele fransızca romantik ve hattâ sembolik şiirlerde rasladığım mitolojiye ait kelimeleri, telmihleri, hattâ efsaneleri, şimdi, daha derin ve daha tam bir vuzuhla anlıyor ve zevk alıyordum.

Sınıftaki talebeler de bu derslerden benim kadar zevk alıyorlar mıydı? Bunu, ne evet, ne hayırla ifade edebileceğim. Mitolojideki masalları belki hoşlanarak dinliyorlar, fakat bunların hikmet ve felsefelerini izaha çalıştığım zaman daha az alâkalı görünüyorlardı. O zaman, erkek ve kız talebelerin, karşıdan karşıya —zira, müdüriyetin kararıyle ayrı birer grup halinde otururladı ya— birbirlerine işaretle saati sorduklarını kaç defa görmüş, fakat görmemezlikten gelmiştim.

Burada şunu da kaydedeyim ki, bu mitoloji derslerimin ilkinde, —bütün gece çalıştığım halde— kürsü vazifesini gören masanın arkasına geçip de ilk söze başlıyacağım gün, birdenbire zihnimin âdeta boşaldığını hissetmiştim. Aman Yarabbi! O gün, o anda bir türlü fikirlerimi toplıyamıyor, söyliyecek bir tek kelime bulamıyordum. Böyle kaç dakika sustum ve şaşkın şaşkın talebeye baktım, bilmem. Yalnız onlar, halimde bir fevkalâdelik hissetmiş olmalılar ki gülmüyorlar, bilâkis endişe ile bana bakıyorlardı. Nihayet, son bir enerji hamlesiyle düşüncelerimi toplamağa çalıştım ve hemen elimdeki notlara göz attım. O zaman, ilk kelimeler, yavaş yavaş, tıpkı suyu kesilmiş bir çeşmeye tekrar su gelmesi gibi damla damla ağzımdan dökülmeğe başladı ve bunları diğer kelimeler takip etti, kelimeler de cümleleri. İşte ilk öğretmenliğim ve ilk dersim, böyle, azaplı bir şekilde başlamıştı. Bunun için, şimdi bile, o günü hatırladıkça, vücudumun âdeta buz kesildiğini hisseder gibi olmaktayım.

Mitoloji dersinde, ismi Kegam mı idi, ne idi, iyice hatırlıyamadığım uzun boylu bir Ermeni genci vardı ki, anlattığım efsanelere en fazla alâka gösteriyordu. Galiba vaktiyle bu bilgiye merak etmiş, bazı kitaplar okumuş ve biraz da kulaktan bir şeyler öğrenmişti. Kim bilir, belki, bir Ermeni

şairinin, yahut yazarının yakın akrabalarındandı da. Her ne ise, işte bu genç, ben sınıfta dersimi anlatmağa başladığım dakikadan son cümleyi söyliyeceğim dakikaya kadar bir kelimeyi bile kaçırmadan dikkatle dinler ve onun bu derin ilgisi benim pek hoşuma giderdi. Yalnız bir fena huyu vardı ki bu zevkimi altüst etmeğe kâfi geliyordu. Çünkü ikide bir sözlerimi keserek sorular sorar ve dersimi sekteye uğratırdı. Meselâ ben Diyana diyecek olurdum. O, izahımı beklemeksizin hemen sorardı:

— Acab Jüpiter'in kızıdır? Kız avcıdır derler!

— Evet, diye cevap verirdim, fakat sabredin, hikâyesini anlatacağım.

Diğer bir derste de, meselâ deniz ilâhı Neptün'ün ismini söyledim değil mi? O, gene atılırdı:

— Deniz Asvasıdır, he! Resmini görmüşlüğüm var.

Hani sözünü kesmesem bana Neptün'ün sakalı ile elindeki çatal sopasını kendi şivesiyle uzun uzun anlatacak! İyi ama, o zaman bana ne sermaye kalacak? Hâsılı işte bu âlim talebenin alâkasiyle bana verdiği haz kadar, dili ile çektirdiği çilesi de büyüktü. Fakat fazla ne diyebilir, ne yapabilirdim? Ben de nihayet onun yaşında bir genç değil mi idim? İkimiz de aşağı yukarı yirmi bir, yirmi ikide sayıyorduk ve üstelik ben, daha bir hafta evvel, sınıf defterinde onun gibi talebe olarak kayıtlı bulunuyordum. O halde şimdi kime kafa tutabilirdim?

IX

Muhtelif sınıflardaki talebeler arasında sonradan Darülbedayi sahnesinde görünenler kimlerdi? Vâkıa bunlardan bir kısmını unutmamıştım, fakat bu hâtıraları yazmağa başlamadan evvel Darülbedayideki kayıtları ve sınıf defterlerini tekrar gözden geçirdiğim için, şimdi daha katiyetle aşağıdaki isimleri zikredebilirim:

(Erkeklerden) Şadi, Raşit Rıza, Muvahhit, Cemal Sahir,

İsmail Galip, Emin Beliğ, Ertuğrul Muhsin, Behzat Hâki, Faik.

(Kadınlardan) Sara Mannik, Mari Mineyan, İda, Roza, Efraz, Beatris, Adriyen.

Söylemeğe hacet yok ki, bu isimlerden meselâ Şadi, Muvahhit, Muhsin ve Galip gibi sanatkârlar, zaten Meşrutiyetten sonra muhtelif sahnelerde tanınmış çehrelerdi ve yalnız bir konservatuvar mezunu tanınmak için mektebe yazılmış bulunuyorlardı. Aynı zamanda Faik'le Muhsin, öğretmen muavinliği yaptıkları cihetle, benim gibi onların da talebelikle alâkaları hemen hemen kalmamış gibi idi. Cemal Sahir de, sonradan, Darülbedayi sahnesinde pek az bir müddet bulunmuşsa da, daha fazla muhtelif operet sahnelerinde şöhret almıştı. Nasıl ki, Darülbedayiin artist kadrosunda ismi görünmediği halde, gerek «İstanbul Opereti», gerek «Süreyya Opereti» gibi teşekküllerde Cemal Sahir'le beraber operete hizmet eden meşhur bir kadın artist de o zamanlar talebeler arasında bulunuyordu. Yani Nuvart'ı hatırlatmak istiyorum.

Bu talebeler arasında, Salih Fuat'ın şubesine kayıtlı olduklarından ve benim de o sınıfta bir müddet talebeliğim, sonra da yalnız muavinliğim devam ettiğinden, çehrelerini vuzuhla gözlerimin önünde canlandırdıklarım bilhassa Emin Beliğ, Cemal Sahir, Nuvart, Roza, İda ve Beatristir. Diğerlerini bir hayal perdesi içinde gibi dumanlı ve bulanık görmekteyim. Ne çare, seneler!

Ancak hiçbir sahnede görünmemiş olan bir takım çehreler de vardı ki, bazı tipik vaziyetlerden dolayı bunları da iyice hatırlamaktayım. Meselâ, sarışın, zarif ve sevimli bir genç olan Suat gibi. Bu Suat, yalnız Nuvart'ı sevdiği için talebe yazılmış ve Salih Fuat sınıfının bir köşesine bir gölge gibi sessizce ilişmişti. Nuvart ta ona karşı kayıtsız görünmüyordu. Nasıl ki, bir zaman sonra bunların evlenmeleri pek tabiî karşılanmıştı. Uzun müddet beraber yaşadılar. Suat gişede, Nuvart sahnede beraber çalıştılar, fakat bir gün Suat'ın ölümü Nuvart'ı bedbaht ve öleni yakından tanıyanları da o derece müteessir etti. Çünkü zavallı Suat, çok nazik ve

kibar bir çocuktu. Dudaklarından tebessümü eksilmez ve herkesle samimî ve dost geçinirdi. Sahne hayatında, çok eskiden tanıyıp da ölümüne derin acı duyduklarımdan birisi de odur.

Darülbedayi daha mektep halinde iken, başka tanıdığım çehreler de oldu. Fakat bunların çoğu bugün hayalimden silinmişler, ne kadar düşünsem gözlerimin önünde yalnız gölgelerini canlandırabiliyorum. Bunlar, yüzleri erimiş balmumundan heykeller gibi... Bu mazi galerisindeki zavallı hayallerin yeri ister istemez hep böyle boş kalacak! Ancak, bu gölgeler arasında iki çehre var ki nasılsa hiç unutmamışım: Bunlardan biri, «Osmanlı Dram kumpanyası» nda cani rolleri oynamakla meşhur Aleksan'ın karısı Agavni, diğeri de Olimpiya isminde bir kızdır... İkisi de, kısa boylu, yalnız Agavni fazla şişmandı. Fakat daha mühim farkları vardı. Agavni hep gülümser, Olimpiya ise, yandan bir yavru keçi profilini andıran yüzüyle hep ağlar gibi insana bakardı. Ne garip! Birinin kocası bütün ömrünce sahnede kaatil rolleri oynamıştı ve bunun için çehresi âdeta tabiî bir sertlikle hep hiddetli görünürdü. Buna karşı karısının daimî tebessümü, bu ikisi arasında, hayatı sevdiren bir tezat teşkil ediyordu. Olimpiyaya gelince, şüphesiz Agavni'den çok genç olduğu halde, hayatı, Aleksan'ın sahnedeki kurbanları gibi hep karanlık görüyordu. Sebebi de, başından geçen acıklı bir aşk macerası idi. Ah, bu macerayı onun ağzından kimbilir kaç kişi kaç defa dinlemiştir. Fakat en ziyade, aktör İsmail Galip'le bana dert yanar, dersler arasında olsun, akşamları bir tramvayda tesadüfümüzde olsun, ikimize de, gözleri yaşla dolu, içini boşaltır dururdu. Biz de bu zavallı kıza teselli vermeği az çok bir insanlık vazifesi telâkki etmeğe başlamıştık ve onu, bu sığındığı teselli köşelerinde hayal kırıklığına uğratmak istemiyorduk! Hasılı, gün aşırı, ya o, ya ben, ikimizden biri, biraz vâiz, biraz nâsih, biraz da teselli verici rolümüzü ifada geri durmuyorduk. Öyle ki, Galip bana bu meseleden bahsettiği zaman eksiğini ben hatırlatır, bir başka gün de yeni tafsilâtı o bana anlatırdı.

Salih Fuat'ın en büyük zevki, ders aralarında koridorda

Nuvart'la konuşmaktı. Anlaşılan, bu genç güzel kızın zarif endamına ve şahane denecek kadar tesirli gözlerine bakıp da büyülenmek için yalnız Suat gibi delikanlı olmak lâzım gelmiyordu. Yaşlılar da bu tılsıma kapılmışlar, bu gençlik ve bu güzellik karşısında kendilerini unutmuşlardı. Suat, şüphesiz, trajedi ve tiyatro tarihi hocasının Nuvart'a karşı pek belli olan bu zaafına içinden kızıyor, fakat bir şey diyemiyordu. Kıza gelince, üstadın bu koridor iltifatlarını dinlemekten usanmış bile olsa, kimbilir nasıl bir hisle buna fasıla vermekten çekiniyordu. Esasen, bu Eflâtunî gönül belâgatinin ona bir zararı da dokunmuyordu, hattâ ihtimal artistik bir hava içine bu eğlenceli notu da ilâve etmekten bir haz bile duyuyordu. Yoksa, Suat'la kendisi arasında başlamış olan bu kadar romantik bir aşk bestesine bu kadar klâsik bir ara nağmesini o yaşında ne diye hoş görsündü! Kızcağız belli ki gönül kırmak istemiyordu. Karşısındaki kanaatkâr olduktan sonra, artık ak saçların bir lâhzalık samimî bir sohbetten duyacağı saadeti de çok mu görecekti?

Sınıfta üç kız vardı ki, üçü de yanyana otururlar, ders sonunda birbirlerine yapışık üçüzler gibi çıkarlar ve akşamları da beraber dönerlerdi. Ben, bunlardan en ziyade İda'ya alâka duyuyordum. Diğer ikisi, Roza ile Beatris'ti.

İda'nın, tâ yukarıya kadar düğmeli bir botu vardı ki, müstahkem bir kale karşısındaki bir asker ürpermesiyle içime acaip hisler verirdi. Kibar, zarif ve biraz da isterik kadındı. Güzel fransızca konuşur, sesinde derinden gelen esrarlı bir âhenk dalgalanırdı. Fakat bütün inceliğine rağmen, Darülbedayi sahnesinde hafif rollerin hiç yukarısına çıkamamıştı. Roza ise, ondan çok konuşur, aldığı rollerde de fazla başarı gösterirdi. Bunun için, Eliza Binemeciyandan sonra, ikinci genç kadın rolleri hep ona veriliyordu.

Beatris'e gelince, bu hâtıraların başka bir faslında anlattığım gibi, sanat dünyasına pek zavallı bir kabiliyetle doğmuştu. Ne yaptılarsa onu bir adım ileriye götüremediler. Nihayet kendisi de vaziyetini anladı ve bir gün sahneyi terket-

ti. Sonra ne oldu bilmem, hiç bir yerde raslamadım.

Bu üç kız, akşamları Darülbedayiden dönüşte, ayni tramvayla Beyoğluna inerlerdi. Kendilerine sık sık mağaza camekânları önünde raslardım. Selâmlaşırdık. Bazan da akşamları bir pastahanede buluştuğumuz olurdu. Fakat daha evvel, çok uzun merasime ihtiyaç vardı. Beatris mutlaka evine uğrayacak, mutlaka unuttuğu bir şeyi, meselâ dükkânlardan birinde değiştireceği bir kumaşı alacaktı, böyle bir derdi de olmasa hiç değilse evinde birisine bir haber bırakacaktı. O zaman, Tokatlıyanın arkasında bir sokağın çamurlu kaldırımları üstünde beklenilir, İda söylenir, Roza ise kör bir fener ışığında küçük aynasına bakarak pudralanırdı. Nihayet Beatris tekrar meydana çıkardı, fakat ne güçlükle ve bizi ne kadar bekleterek...

Hasılı Darülbedayiin gündüzleri de, akşamları da iyi kötü neşeli geçip gidiyordu ve bir gün gelip, bu müessesenin kapısını kilitli bulacağımıza henüz hiçbirimiz ihtimal vermiyorduk. Bilâkis, ara sıra Darülbedayie tek tük yeni talebeler de katılmağa başlamıştı. Demek ki günler hâlâ parlak ve istikbal açık görünüyordu. Esasen, fırtına kuşlarının uzaktaki çığlığını o çağımızda işitecek kulak hangimizde vardı?

X

Çocukluğumda Mınakyan efendinin meşhur Osmanlı Dram Kumpanyası» na benim gibi yetişenler bilirler. O dokuz on perde bilmem kaç tabloluk melodramların, o bilmem kaç çeşit cinayet sahnelerinde cani rolü oynıyan bir Aleksanyan efendi vardı. Sonraları ismi kısaltılarak Aleksan efendi oldu. Her iki isimle de anılırdı.

Bu Aleksan efendi hançerle, zehirle, tabanca ile, topuzla ve daha böyle akla gelecek veya gelmiyecek her türlü öldürme vasıtaları ile her perdede ve her tabloda sayısız cinayetler işlerdi. Hele Balmumcu, Paris Esrarı, Ekmekçi Kadın, Simone Mari (Simon ve Mari'den bozma) gibi dramlarda artık bu klâsik ölüm sahneleri de yetmezdi de oyun icabı in-

sanlar değirmende diri diri yakılır, nehirlere atılır, gözleri millerle oyulur, tırnakları sökülürdü. Nice düşündürücü ve hisli piyesleri yasak eden Abdülhamit'in sahnedeki bu cinayet kasırgalarına hiç ses çıkarmaması, bilâkis bunu arzulaması ayrıca şaşılacak bir sadistlikti. Sansörün kırmızı kalemi bu piyeslere aslâ dokunmazdı.

Aleksan efendi bütün kaatil rollerini, müthiş bir soğukkanlılıkla, yalnız gözlerini döndüre döndüre ve sesini boğuk boğuk çıkararak oynar, şimdi yerinde yeller esen Ferah Tiyatrosundaki seyircilerini korkudan titretirdi. Bir de rolünün, o zamanki sahnede cani kıyafeti modasınca bir özelliği vardı: Aleksan efendi, bütün bu sahnelerde, ister yatağında mışıl mışıl uyuyan genç mâsum kızı mirasına konmak için boğarak öldürmeğe gelsin, ister çanak mehtabi ile yangın mı, ay ışığı mı, acaip bir ışık vuran pencereden girerek, bir mösyö kontu, yazı masasının başında oturmuş, üç kollu şamdanın mum parıltısında caninin işine gelmiyecek her hangi bir vasiyetnamesini yazdığı sırada, arkadan vurup ah feryadı ile yere yıksın, muhakkak yine siyah redingot giymiş, başına silindir şapkasını takmış ve ellerine beyaz eldivenlerini geçirmiştir. Çocukluğumda bana dehşet veren bu tabanca veya bıçaklı ellerdeki bu beyaz güvercin kanatlarına hiç akıl erdiremezdim. Pek tabiî olarak, bu oyunların sonunda kaatil cezasını bulur ve elinde bir takım vesikalar ve yanında iki Direktuvar Jandarması kılıklı aktörle sahneye giren Mınakyan gür sesini titreterekten «Alçak!» diye bağırırdı ve salon adalet yerine geldi diye alkıştan çınlardı.

Her ne ise, o zamanlar Mınakyan kumpanyasının otuz Ramazan gecesinde İstanbulun tiyatro meraklısı halkına heyecanlı dakikalar geçirten, çocukları babalarının, amcalarının göğsüne sığındıran Aleksan efendi işte bu tarzda bir aktördü. Ah hele o mizansen! Aleksan o müthiş rolleri oynarken sahnenin tam önündeki havagazı lâmbaları (Malûm ya, istibdat devrinde elektrik yasaktı) daha perde açılmadan söndürülür, yalnız bir masa üstünde o üç kollu şamdan, bazan da bir tek sönük kandil yanık bırakılırdı. Kulisten de bir ke-

man sinir tırmalayıcı bir ölüm havası gıygıylardı. Bu da, hiç şüphesiz, dehşeti arttırmak içindi!

Bir gün müdürlük odasında Reşat Rıdvan'la konuşuyordum ki Mınakyan içeriye girdi, onun arkasından da meşhur tiran rolleri mütehassısı Aleksan efendi... Tanıştık, şuradan, buradan konuşmağa başladık. Ben henüz ilk defa takdim edildiğim ve yakından ilk defa gördüğüm Aleksan efendiye bakarak çocukluğumdaki Aleksanyan'ı düşünüyordum. O geçmiş zamanda bana o kadar korku veren adam bu mu idi? Bu yanakları çukura kaçmış, gözleri ölgün bakışlı ihtiyarlamış aktör!. Oturduğu koltukta yorgun yorgun bir şeyler anlatıyor, Mınakyan ve Reşat Rıdvan'a da bir soruya karşılık kısa cevaplar veriyordu. Fakat bir aralık bilmem hangi sözünün üstüne birdenbire ayağa kalkarak:

— Beni, dedi, böyle durgun görüyorsunuz ya, ben işte eskiden de böyle idim.

Bu sözü, yüzünde derin bir ıstırap belirerek, kökü çok eskiye dalan bir iç acısı ile söylemişti.

Mmakyan tasdik etti.

Aleksan tekrarladı:

— İşte böyle bir adamdım.

Ve ilâe etti:

— Fakat pek az kimseler beni böyle tanırlardı.

Hayretle:

— Nasıl olur, dedim, sizi başka türlü?...

Sözümü kesti ve inledi:

— Sahnedeki rollerimdeki gibi bir adam sanırlardı beni. Bilhassa oturduğum mahallede Ermeniler bile beni sevmezlerdi, arkamdan «Kötü ruhlu olmasa o rolleri o kadar sahi gibi oynıyabilir mi idi?» derlerdi. İşte Mınakyan efendinin bana azizliği bu oldu. Hep kaatil rolleri oynattı bana..

Mınakyan zorakî bir tebessüm edecek oldu. Fakat gözlerinde âdeta nedameti andıran hüzünlü bir mâna belirmişti.

Oyunundaki adamla hayatındaki adamı ayırt edememiş olan devrinin yanlış kanaatine belli ki içinden hayıflanıyordu. İçini boşaltan Aleksan artık susmuştu. Biz de susuyorduk. Odada sanki maddeleşmiş, fakat görünmiyen bir kederin rüzgârı esiyordu.

İşte Aleksan efendinin, bu zavallı aktörün sanat hayatındaki kaderi ve çilesi bu idi. Bu küskünlüğü, bu azabı mezarına kadar götürdü.

XI

Tanıdığınız veya tanımadığınız bir aile babası, yahut anası size müracaat etse ve kızını bir mektebe yazdırmak için fikrinizi sorsa, yahut arzuladığı bir mektep için yardımınızı istese ne cevap verirsiniz ve mümkün olan yardımı esirger misiniz?

Şimdi dinleyin!

Bir sabah gene Darülbedayie gitmek üzere Beşiktaştaki evden çıkmış, bizim dedikoducu mahallenin yokuşundan inmiş ve aşağı mahallenin sağına kıvrılarak uzun bir yürüyüşle tâ tramvay yoluna kadar devam eden sokağa sapmıştım. Bu sokakta henüz birkaç adım yürümüştüm ki kapısında küçük ve güzel bir Rum kızının iri siyah gözleriyle gelip geçenleri seyrettiği bir evin penceresinden bir ses işittim. Bir Rum kadını bana hitap ediyordu:

— Beyefendi, durursunuz. Biraz bir sey söyliyecek.

Durdum ve kadın kapıya geldi, arkasından da o küçük kızla daha büyük bir ikincinin başları belirdi.

— Ne var, Madam? dedim.

— Biraz buyurun içeri. Anlatacak ben simdi...

Hayretten ziyade merakla içeriye girdim.

Beni, mütevaziane döşenmiş bir odaya aldılar. Duvarlarda aile resimleri, bir köşede nasranî bir tablo ve bir sedirin ucunda ben.. karşımda da birer iskemleye oturan iki kızla anaları...

Kadın meseleyi anlattı. Bunu onun dili ile nakletmesi

güç.. bunun için Türkçeyi zedelemeden özetliyeyim.

Efendim, bu madamın büyük kızı bir yerden işitmiş, bir tiyatro mektebi açılmışmış ve buraya devam eden talebeye yol masrafları da veriliyormuş. Acaba kendi kızı da bu mektebe girerse nasıl olurmuş? Eh, kızcağız Rum mektebinde epey bir şeyler öğrenmiş, biraz Fransızcadan da anlıyormuş, kitaba, romana ve tiyatroya da meraklı imiş. Her ne ise meseleyi anasına açmış, o da razı oluyormuş. Sonra, yukarıki mahalledeki bazı hanımlardan işitmişler ki benim de o mektepte vazifem varmış. Şimdi ne olurmuş, bu kızcağızı götürüp o mektebe yazdırsaymışım. Fakat acaba buna da para verirler mi imiş!

Önce cevap veremeden biraz kızla konuştum. Hayret! Konuşması anasınınkine hiç benzemiyor. O zamana göre bir Rum kızı için çok temiz ve düzgün sayılacak bir türkçesi var. Sesi de tatlı.. yüzü de güzelce...

— Peki, Madam, dedim, kızınızı kendim mektep müdürüne götürür, tavsiye ederim.

Bunun üzerine, kızcağız hemen hazırlandı, başına şapkasını giydi ve anasiyle küçük hemşiresine adiyö diyerek sokağa çıktık.

Evet, sokağa çıktık, fakat ben derhal hayretler içinde kaldım. Çünkü, bütün karşı evlerin pencereleri ve kapıları, genç, ihtiyar, çeşit çeşit kadın başlariyle dolmuştu. Müslüman kadınların başlarında başörtüleri vardı ve Rum, Ermeni, bütün hıristiyan kadınları, darmadağın saçlarını bile düzeltmeden ve hepsi ev haliyle, kiminin önünde prostelâsı, kiminin elleri hamurlu, yığın yığın bizi seyretmek için etrafta sıralanmışlardı.

Ben sanki büyük bir günah, hattâ bir cinayet işlemişim gibi müthiş bir heyecanla kalbimin çarptığını hissediyordum. Sanki girdiğim evde bir insan öldürmüş ve işte kızını da sırtlayıp dağa kaçırıyordum. Bu basit mahallede bir Türk gencinin bir Rum evine girmesi işte bu kadar hayret ve telâşla karşılanmıştı. Hele şimdi, benim evin büyük kızı ile yola düştüğümü görünce birçoğunun hayretleri dehşete kadar var-

mıştı. O kadar irileşmiş, korkak gözlerle bana bakıyorlardı.

Bunun neticesi ne oldu, biliyor musunuz? Kızı Darülbedayie yazdırdığım halde ancak üç gün devam edebildi. Mahallesinin psikolojisi, genç bir Rum kızının bir Türk gencinin delâleti ile sanat âleminde yetişmesine bu mahalledekilerin her halleri, bakışları, dedikoduları ve itirazlariyle engel olmuştu.

Bana gelince, bu hale gülmek mi, ağlamak mı lâzım geldiğini bir türlü kestiremiyor ve Reşat Rırvan'ın:

— Rum kızı niçin gelmiyor?

Sorusuna akla yakın gelecek hiçbir cevap bulamıyordum.

Bu anlattığım gülünç olay, Büyük Harbe bizim de girmemiz üstüne Antoine'ın pılıyı pırtıyı toplayıp ve Şehremaneti ile mukavelesini bozup gitmesinden sonra vuku bulmuştu. Esasen Antoine, daha Fransızlarla Almanların harbe tutuştuklarını haber aldığı gün âdeta deliye dönmüş ve odasında oturamıyarak koridorda bir aşağı bir yukarı asabiyetle dolaşmağa başlamıştı. Hattâ bir aralık, ben yanından geçerken, kendi kendisine:

— Nous sommes foutus!

Diye söylendiğini duymuştum.

Kabasım türkçe olarak söylemeğe pek dilim varmıyacak olan bu cümleyi duvarlara savurmak için kimbilir sinirleri ne kadar bozulmuştu! En ince tâbirle, yani inceletmeğe çalışılacak tâbirle «Hapı yuttuk!» diyen Parisli sanatkârdan artık bize hayır gelmiyeceği daha o günden belli idi.

Antoine'ın gitmeden mühim işlerinden birisi de, Şehremanetine takdim edilmek üzere 120 maddelik bir rapor yazması ve Reşat Rıdvan'ın da bu raporu bana tercüme ettirmesi olmuştu. Bu 120 maddenin bence en dikkate değer olanı da, Antoine'ın Türk kadınının sahneye çıkamaması yüzünden çingene kızlarını Türk aileleri içinde yitiştirmemizi tavsiyesi idi.

Gene Antoine'a ait bildiğim bir şey varsa, o da bu sahne

üstadının İstanbul'da tiyatro binası denebilecek bir tek bina bulamaması idi. Bir gün kendisini geniştir diye Ferah tiyatrosuna götürmüşler, fakat o, tiyatronun salonuna girer girmez:

— Burası mükemmel bir garajdır!

Demişti

Sonra, işittiğime göre, o günlerde sağ olan Halk sanatkârı Abdürrezzak'ı oynarken ona göstermişler ve Antoine:

— Eğer bu adam Fransa'da olsaydı ve iyi bir tahsil ile bir konservatuvardan çıksaydı, muhakkak Coquelin gibi büyük bir sanatkâr yetişirdi. Bu ne harikulâde mimikler!

Diye hayretle karışık takdirlerini bildirmişti. Abdürrezzak efendi çok geçmeden, 29 Ağustos 1914 de ölmüştü.

Büyük bir sahne adamı olan bir ecnebi ağzından çıkan bu sözler kadar Türklerin sanat kabiliyetini hangi delil daha kuvvetle tasdik edebilirdi? Ne yazık ki o zamanlar bu büyük sanat zekâlarımız nihayet tulûat sahnelerinde varlıklarını gösterebilmişlerdi. İşte o günle bugünü mukayese ederken, hem hüzün, hem iftihar duymamak bunun için kabil değildir. Abdürrezzakın sefalet denecek son senelerini de esefle hatırlamalıdır.

Hasılı, bugünkü modern tayitromuz önünde o karanlık maziyi düşünürken, bin bir mahrumiyet içinde ve en basit, en iptidaî sahne şartları arasında varlıklarını gösteren o harikulâde halk sanatkârlarını biz de Antoine gibi hürmet ve takdirle anmalıyız. Vâkıa onların mezar taşlarında büyük bir sanatkâr ismi yazılmamıştır ve kimbilir belki otlar ve dikenler kaplamıştır o taşları, fakat ne ziyanı var? Değil mi ki bütün bir neslin çocukluk ve gençlik hâtıraları içinde ve en karanlık bir devirde, onların neşeli ve sevimli yüzleri uzaktan gönülleri aydınlatıyor.

Bilmem, o mazi için bu kadarı da az bir şey midir?

XII

Antoine, İstanbuldan gittikten sonra, dersler, kısa bir

hasılaya uğramıştı. Çünkü, vaziyet iyice tayin edilemiyor, ne yapılacağı bir türlü kestirilemiyordu. Fakat hamdolsun ki bu birkaç günlük ârıza pek çabuk kapanmıştı ve Reşat Rıdvan mevkiini ve maaşını, öğretmenlerle bir kısım muavinler ders başına ücretlerini, talebeler gündeliklerini ve derslerle beraber istikbale ait ümitlerini yeniden kurtarabilmişlerdi. Yalnız burada şunu gülerek aydetmeliyim ki, Hakkı Tahsinle ben, yalnız zevk için ve yalnız birer kürsüye ellerimizi dokundurmak ve bazan fırsat düşerse bir şeyler söylemek hevesiyle, gene, Tanrının günü Beşiktaştan Şehzadebaşına fahrî olarak taşınıp duruyorduk. Fahrî olaraktan maksadım anlaşılıyor sanırım. Hakikaten başka muavinlere verilen ders ücretleri, nedense bize hâlâ verilememişti. Yalnız her gün, Reşat Rıdvan, biz sormasak da bunu bize vaadetmeği, bir sürü işi arasında kendisine âdeta ayrıca bir iş edinmişti. Bizim ücretler neden verilemiyordu, bilmem. Başlangıçta talebe oluşumuz mu buna mâni oluyordu? Hasılı anlaşılmaz, acaip bir mesele idi bu!

Bir gün Reşat Rıdvan'a parlak bir düşünce sünuh etti. Ne zamandır açılmış, programlarını tesbit etmiş, hocalarını, talebelerini toplamış, derslerine başlamış, hattâ harbin çıkışına kadar Antoine gibi meşhur bir müdir-i umumisini damının altında barındırmış ve nihayet kuş gibi uçurmuş olan müessesenin, neden sonra «resmiküşat» mı yapacaktı!

Fikir cazipti, bilhassa eğlenceli idi. Artık uyuşmağa başlıyan sinirleri kamçılayacak, Letafet apartmanının minare boyu merdiveninden eskisi gibi şevkle çıkamıyan ayaklara yorgunluğunu hissettirmiyecek, hele en mühimmi, şüphe ve tereddüt içindeki kalblere yeniden sıcak bir hava, bir sanat ateşi üfliyecekti. Çünkü artık hissediliyordu ki, hararet azalmağa başlamıştı. Ocağın koru geçiyor, ateş yavaş yavaş külleniyordu. Bunu tekrar tutuşturmak, alevleyip parlatmak lâzımdı. İşte Reşat Rıdvan bunu yapmağa karar vermişti.

Antoine İstanbulda iken, yalnız, bana tercüme ettirdikleri lâyihaları yazmakla uğraşmıyor, aynı zamanda etrafına topladığı «güzide» lerle de uğraşıyordu. Bu güzideler, «Heyeti edebiye» idi ve Antoine son lâyihasının son maddelerinde bilhassa bunlardan şikâyet ediyordu. Şimdi işte kendisi ver elini Fransa diyerek çekilip gidince, meydan, büsbütün bunlara kalmış görünüyordu. Reşat Rıdvan'a gelince, kime dert anlatacağını bilemiyordu. Sonbaharda ilkbahar çiçekleri açmak gibi, Darülbedayi kapısını bir gün de bu mevsimsiz «resmiküşat» için açmağı ihtimal biraz da onların gözlerini boyamak maksadiyle düşünmüştü. Zira, her şeyden evvel şatafat meraklısı olan güzideler, sersem balık gibi bu oltaya düşeceklerdi. Hakikaten Reşat Rıdvan, bir müddet için, başını dinlemenin çaresini mükemmel bulmuştu. Herkesle beraber, bir gün kendisi de eğlenmiş olacaktı ki, bu da ayrıca bir kazancı idi!

O debdebeli gün için ne hazırlıklar yapılmamıştı! Tiyatro şubesi, musiki şubesi üstadları nasıl canla başla uğraşmışlar, nasıl varlıklariyle göz kamaştıracak çarelere baş vurmuşlar, yeni siyah elbiseler diktirip kıravatlarını en nadide kumaştan seçmişlerdi!

Bu umumî hazırlık arasında, pek tabiî olarak, o gün için Hakkı Tahsinle ben de ele güne karşı mahcup düşmek istemezdik! Bu sebepten, bonjurlarımızı evde değil, terzide ütületmiş ve ayaklarımıza yeni siyah iskarpinler tedarik etmiştik. Hâlâ ücret almıyorduk ama, ev kesesinden güzelce giyinip kuşanıyorduk. Sanat aşkına başka ne fedakârlık edebilirdik? Kapıcının sırtına da yeni bir ceketi biz giydirecek değildik ya...

Ah o, 1914 Ekim ayındaki «resmiküşat» günü! Şimdi onu anlatmalıyım. Fakat ben bunu, beş yıl sonra «İfham» gazetesinin edebî ilâvelerinden birinde zaten anlatmış değil mi idim? O gazeteyi, Mütareke yıllarında eski Dahiliye Vekili ve Berlin sefiri Ferit bey çıkarırdı. Bu hâtıraları yazmağa başlarken, vaktiyle yazmış olduğum o yazıyı da pek tabiî olarak

hatırlamıştım. Fakat ne yazık ki, bende bir nüshası kalmamıştı. Hasılı çok aradım, nihayet, o zamanki İstanbul Basın Birliği Reisi Hakı Tarık Us imdadıma yetişti. Birçok yerlere, kütüphanelere baş vurduktan sonra, nihayet son defa ona müracaatimde beni matbaadaki kitap odasına soktu ve tavanına kadar kitaplar ve ciltli, ciltsiz gazete koleksiyonlariyle dolu bu muhteşem -yalnız biraz loşça- ilim yuvasının üst raflarından birine uzanarak, bana, sanki iki dakika evvel oraya koymuş gibi 8 9 nüshalık ve bir sicimle bağlı olan bu ilâveleri buldu. Bunları, büyük bir nezaket ve lûtufkârlıkla bana uzatırken nasıl sevindiğimi pek tabiî tahmin edebilirsiniz (*).

Şimdi Darülbedayiin açılışından, derslere başlanışından ve Antoine'ın gidişinden ne kadar ay sonra yapılan o orijinal «küşat resmi» ni anlatmak sırası geldi. Aşağıdaki kısmı bahsettiğim o «İfham» gazetesi ilâvesindeki yazımdan alıyorum:

«... Allah gani gani rahmet etsin, Reşat Rıdvan çok iyi bir zattı. Bilhassa tiyatroyu çok seviyordu. Zaten bütün gençliğini bu merakla yıpratmıştı. Ne çare ki idare adamı değildi. Nitekim Antoine gider gitmez mektebin içi panayıra döndü. Gelip gidenin haddi hesabı yoktu. Her odada ahenkler, münakaşalar, sazlar, sözler dalgalanıyor, müdüriyet odasında —en başta Ferah Tiyatrosu büfecisi Aleksan efendi olmak üzere— hevenk hevenk mısafirler sıralanıyor, buzlu şiralar, köpüklü kahveler içiliyordu.

Günün birinde Reşat Rıdvan, Darülbedayiin açılışı dört ayı geçtiği halde yeniden bir «resmiküşat» icrasına karar verdi. Davetiyeler bastırıldı, lâzım gelenlere gönderildi. Nihayet o parlak gün geldi. Şehzadebaşındaki mektebin tâ yukarıya kadar döne döne çıkan merdivenlerinin sahanlıkla-

---

(*) Ne yazık ki, o ilâvelerde sene kaydedilmemiş, fakat 1920 21 arası sanırım. İlâvelerde yalnız ayın tarihi yazıldı. Bu makalemi iktibas ettiğim ilâvenin başındaki tarih te yalnız şu: 22 Eylûl.

rında siyah elbiseler giymiş mektep müntesipleri gelenleri karşıladılar. Musiki kısmı muallimleri küçücük sahne üstünde terennüm ve taganni ettiler. Şiirler okundu. Hattâ bir manzumenin okunuşu sırasında Hamdullah Suphi müthiş bir el şakırtısı ile «ilân-ı şadımanî» etti. Her ne ise topluca öpüşülüp koklaşıldı. Salonun nihayetindeki kütüphanede bir defter açtılar. Herkes ihtisasını o deftere yazdı. Bunların vezinli ve kafiyeli olanları bile vardı. İşte sanat müessesemiz bu suretle bütün mütefekkirler arasında coşkun bir heyecan uyandırmıştı. O gün davetliler ancak ortalık kararırken dağılabildiler. Bu anda merdivenin başında karanlıkta yüzünü seçemediğim birisi üç kollu, muhteşem şamdan tutuyor, basamakları aydınlatıyordu. Darülbedayi cidden tarihî bir gün yaşamıştı!

Fakat ne çare ki aynı zamanda Darülbedayi talebe imtihanlarını tezyif eden bir revü Şehzadebaşı piyasasında çılgın kahkahalarla alkışlanıyordu. Müessesenin daha uzun müddet hayatını devam ettirebilmesi şüpheli görünüyordu. Bu esnada Darülbedayide hummalı bir faaliyet göze çarpıyordu. Yalnız bu humma, can çekişen bir hastanın son günlerini hatırlatmakta idi. Bunun üzerine Reşat Rıdvan halkın ağzına bir parmak bal çalmak lüzumunu hissetti. Derhal bir temsil heyeti teşkil edilmesine karar verildi. İlkönce **Eski Haydelberg**'in, sonra **Anter**'in, daha sonra ismini hatırlıyamadığım diğer bir piyesin maketleri yapıldı. Fakat işte o kadar... Bu teşebbüs bir hâtıra olarak kaldı. Bu eserler oynanamadı.

Bir gün mektebin kapısını kilitli, pencerelerini kapalı bulduk. Şehremaneti lâğvına karar vermiş dediler. Bu rivayet karşısında bütün sanatseverler teessürümüzden donakaldık. Lâkin sonra nasıl oldu bilemiyorum, mektep günün birinde tekrar açılıverdi. Bu defa Reşat Rırvan istifa etmiş, Darülbedayie yeni bir idare heyeti getirilmişti. Ayrıca, bütün vazifesi idare heyetinin her sözüne (münasiptir efendim)

demek olan müdür namında bir de idare memuru tâyin olunmuştu.

XIII

— Tutmuyor renk, tutmuyor. Ben buraya bir **coup de trompette** isterim. Biraz göz almalı canım!

İsmail Cenani'nin sinirli haykırışı, hepimizi, tiyatronun loş salonununu dibinden sahnenin önüne sürüklüyor. Sahnenin üstünde dekor ressamı, daha yeni kurduğu dekorun karşısında şaşırmış kalmış, aşağıda, salonda da «Heyeti idare» âzaları, reislerinin yanında, başlarını tasdik makamında sallıyarak el pençe divan... Bana gelince, bu muhterem zevatın takdir ve teşviklerinden aldığım cesaretle aralarına sığınmışım.

İsmail Cenani'nin ku dö trompet'i kapalı salonun (tiyatro tâbiri ile salon fermenin) biraz fazla açık bulduğu duvar renklerini uzaktan koyu gösterecek uzun ve kalın birer çizgidir ki, bu cizgiler, kapıların alt taraflarına kadar aşağılara çekilecek! O izahat veriyor, biz bilgileniyoruz.

Ne faaliyet, ne heyecan! Kolay mı va... Darülbedayiin ilk temsili «Çürük Temel» hazırlığı bu! İki aydır devam eden provaların artık sonu geldi. Şimdi iş, dekoru ve aksesuvarı tamamlamağa kaldı. Bugün her şey bitmiş olmalı. İki gün sonra da, gazetecilere ve ediplere, şairlere hususî olarak ilk temsil verilecek... yani umumî prova... şey.. pardon.. prova jeneral diyecektim!

Darülbedayi mektebinin kapanışındanberi neler olmuştu! Şimdi Darülbedayi kumpanyası işe başlıyordu. Şehremaneti artık mektepten vazgeçmiş gibi... Yeni idare heyeti, yeni Şehremini İsmet beye bu durumu kabul ettirebilmişler! Temsiller verecekler, Şehremanetine fazla yük olmıyacaklar, gişenin hasılâtı ile —artistlerin payları da dahil olarak— bütün masrafları karşılayacaklar, hasılı kendi yağlariyle kavrulacaklar! Eh, Allah kısmet ederse, ileride gene mektebi de açacaklar! Fikir hakikaten güzel ve bilhassa pratik! Zaten, kapısı kapa-

nan müessesenin ismini de kapayıp üstüne bir Hüvelbaki kitabesi dikmemek için başka hangi çareye başvurmalı? Hem doğrusu, içlerinde piyes muharrirleri de bulunan idare heyeti, ayni zamanda edebî heyete de dahil olduklarından, kendi hesaplarına da güzel bir iş düşünmüşler! Bir taşla birkaç kuş birden vuruyorlar. Yeni temsil heyetinde kendi eserlerini de oynatacaklar. Bu sebepten, bilhassa Hüseyin Suat ile İbnürrefik Ahmet Nuri Beyin ağızları neşeden kulaklarına varıyor. Diğer taraftan, benim gibi ateşli tiyatro meraklısı gençlere de gün doğdu sayılır. Biz de artık kalem denemelerine girişebiliriz. Zaten ben, kendi hesabıma, böyle bir tecrübeye girişmişim bile... Darülbedayiin mektep olarak daha ilk açıldığı günlerde son perdesini yazmakta olduğum **Baykuş** şimdi tamamiyle hazır... O zaman, temsilini hiç aklıma getirmeden yazmış olduğum bu eseri belki oynatabilirim. Belki diyorum, çünkü daha henüz hiçbir şey belli değil... Şimdilik yalnız gizliden gizliye bir ümit ile oyalanmaktayım. Yalnız böyle bir eser yazdığımı bilenler var. Bunda, Abdullah Cevdet'in de büyük bir gayreti ve dostluğu olsa gerek... Zira, bir gün onun ve bazı dostlarının arzusiyle, İçtihat Yurdunun salonunda okuduğum bu manzum piyes hoşlarına gitmişti, takdir edilmiştim. Eh, kimbilir, tekdir gibi takdir de saridir. Belki burada da günün birinde oradaki takdire iştirâk edenler bulunur ve ben de kendi halime göre bir kuş vurmuş olurum. Ama vurduğum kuş, pek öyle eti yenilen cinsinden değilmiş, ne ziyanı var? Baykuşun sesinden ürkenlere bu kuşun sesini bir kere de ben dinletirim. Dinlerlerse ne âlâ! Yok, korkup ta kaçarlarsa, o da benim kara bahtıma...

Herkes merakta.. Bilhassa basın tetikte. Bakalım Darülbedayiin bu kadar ihtimamla hazırladığı **Çürük Temel** piyesi nasıl oynanacak?

Temsil heyetinde, kadın erkek bütün tanınmış artistler var. Bunların bir kısmı, «Donanma Cemiyeti Heyeti Temsili-

yesi» nden bu sahneye devredildiler: Madam Kınar gibi, Nurettin Şefkati gibi... Bir de Madam Felekyan var ki sahnede ilk defa göreceğim. Rivayete göre Rusya'da oynamış meşhur bir aktris... Diğerlerini ise şimdiden saymağa lüzum yok. Nasıl olsa, bu isimleri yakında sıralayacağız.

Nihayet 20 Ocak 1916... Temsil gecesi... İlk perde açılıyor. Halk, nefesini tutmuş, doğacak hârikayı bekliyor. Zaten Tepebaşı kışlık tiyatrosunu dolduran bu halk, ne zamandır böyle bir sanat heyecaniyle coşup taşmağa hazırdır. Ve işte ilk iyi tesir, dekordan başlıyor. O zamana kadar, bu salon dekoru gibi bir dekorla karşılaşmıyanlar, temsilin ilk dakikalarında, aktörlerin sözlerini dinliyecek yerde, tırık tırık, menteşeleri içinde açılıp kapanan kapılara bakıyorlar. Hele, bir aralık, Sara Mannik, sahneye girerken, kapıyı o kadar hızla kapadı ki, âdeta bir tüfek patlaması gibi bir ses çıkardı. Ne yenilik değil mi?!

Fransız müelliflerinden Emile Fabre'ın bir piyesinden Hüseyin Suat'ın adapte etmiş olduğu esere gelince, gerek lisanın sahneye uygunluğu, gerek temsilin tabiilik içindeki mükemmelliği ile o zamana göre hemen hemen her türlü tenkidin üstündedir. Bilhassa, Ertuğrul Muhsin'in rolündeki muvaffakıyeti halkı heyecan içinde sürüklüyor ve sahnede safha safha açılan bir aile faciasının en derin psikolojik hareketlerine alâkayı gittikçe çoğaltıyor. Madam Felekyan'ın, Madam Kınar'ınkini bastıran bozuk telâffuzuna rağmen eser tutmuştur ve muvaffakıyet notu, bazılarınca, bütün tahminlerin üstünde üç yıldızlı bir tam numaradır.

Artık hiç kimse, hattâ benim gibi mektebin kapanışına teessür duyanlarımız bile, aylarca evvelki acıyı duymuyoruz. İşte önümüzde yeni bir ümit kapısı, parlak bir istikbal ufku açılmıştır. Türk sahnesinden bu gidişle çok şeyler bekliyebiliriz. Hele bir gün, Türk kadınının da sahneye çıktığını görebilirsek...

Fakat henüz, bu, o kadar uzak bir hayal ki... Eh, ne zi-

yanı var? Değil mi ki büyük hakikatler ve inkılâplar, çoğu zaman büyük hayallerden doğmuştur.

XIV

«Çürük Temel» in temsilinden sonra çürüklük başladı. Ortada, bu yeni temaşa cereyanını devam ettirecek piyes yoktu. «Heyeti idare» sadece bir tek yeni ve adapte piyesle işe girişmişti ve şimdi onu temsil ettikten sonra şaşırmış kalmıştı. Evet, ne yapacaklardı? Hangi yeni piyesi ortaya süreceklerdi? Vakaa ancak haftada bir gün, Perşembe günü; gündüzleri kadınlara, geceleri erkeklere olmak üzere iki temsil veriyorlardı, ancak seyirciler pek öyle birkaç hafta üstüstüne aynı piyesi dolduracak kadar kalabalık görünmüyordu. İlk birkaç temsilden sonra salon ve localar boş kalıyor, buna mukabil tulûat kumpanyalarının gişeleri, gene eskisi gibi, bilet almağa koşanlarla karınca yuvası gibi kaynıyordu. Bu şartlar altında, kâğıt değil, altın da olsa, —musiki kısmı dağıtıldığı halde— yalnız Şehremanetinin senede üç bin lirasiyle. bütün masrafları, gedikli artistlerin maaşlarını, dekora, aksesuvara ve daha böyle bir sürü lüzumlu ve mecburî şeylere lâzım olan parayı karşılamağa imkân yoktu. Üstelik müdür maaşı, kâtip, kapıcı, hademe maaşları vardı ve bunlar da yetmiyormuş gibi, otuz yedi madde üzerine tertip edilen «Darülbedayi Tiyatro Kısmı Nizamnamesi» ne göre üç muallimin de maaşları hâlâ vardı: birincisi hitabet ve aheng-i elfaz, ikincisi jest ve mimik, üçüncüsü de kıraat ve lisan-ı Türkî muallimінin.. İşte ilk adımda böyle bir vaziyetle karşılaşılmıştı. O halde hakikaten ne yapmalı idi?

Ne mi? Yapılacak şey açıktı ve kolaydı. Nasıl ki «Heyeti idare» derdin devasını şipadak bulmuştu bile! Vodvile kuvvet verecekler, arada dramlar da oynıyacaklardı. Bu suretle tulûatçıların bir kısım müşterilerini de tiyatroya çekmek imkânı hasıl olacaktı. Demek oluyor ki, eski Darülbedayiin olgunlaşıp gelişen bir istihalesi olan şimdiki Şehir Tiyatrosunun bir zamanki komedi kısmından yıllarca evvel eski

idare heyeti, kalabalığı toplamanın ve bol hasılât temin etmenin çaresini pekâlâ bulmuş oluyordu! İşte meselenin bu suretle ortaya çıkması herkesten evvel İbnürrefik Ahmet Nuri'nin işin geliyordu. Çünkü bu zat, vodvil yazmakta değil, fakat adapte etmekte gerçekten hayret edilecek bir hünere sahipti ve ilk iş olarak, vaktiyle Bahane ismiyle tercüme ettiği ve hattâ Meşrutiyetin ilk yılı içinde bilmem hangi heveskâr tiyatrosunda oynatılmak üzere ilân bile ettirmiş, fakat nedense oynatamamış olduğu (*) bir vodvili üç perde üzerine yeniden yazmış, iyice işlemiş ve en mühimmi, mükemmel surette millîeştirmişti. Bu piyesin ismi, Bican Efendi rolü ile Şadi'ye ilk büyük zaferini temin eden **Hisse-i Şayia** idi.

Hisse-i Şayia, Çürük Temeli bastıran bir başarı ile sahneye konuldu. Artistler, gene ilk piyeste mühim rolleri almış olanlardı. Yalnız içlerinde Madam Felekyan yoktu. Çürük Temel için bir temsili beş liraya angaje edilmiş olan bu Rusyalı ve pek bozuk Türkçeli Madam, artık, bir gölge gibi ortadan çekilip gitmişti. Kendisi mi çeklimişti, yoksa başkaları mı onu böyle uzaklaşmağa mecbur etmişlerdi, burasını ne kimseye sormuş, ne de kimseden lâfını işitmiştim.

«Hisse-i Şayia» dan sonra, Tahsin Nahit'in gene Fransızcadan adapte ettiği çok ince bir komedi: **Bir çiçek, iki böcek (**).**

Fecriâti'nin Ada ve ay şairi Tahsin Nahit'i tiyatro yazarı olarak eskiden de tanıyordum: ilk Meşrutiyet yılları içinde Namık Kemal'in meşhur piyesleri, ve ayni zamanda, 1908 den

---

(*) Herhalde o heveskâr kumpanyasının, birçokları gibi dağılmasından dolayı.

(**) Aslı, Robert de Flert ile de Caillavet'nin «La belle avanture»ü. Bu piyesin, senelerden sonra, filmi de İstanbul'a gelmiş ve gösterilmiştir.

sonra birçok meçhul ve acemi kalemlerin yazdıkları bir sürü zindanlı, müstebitli, peri-i hürriyet ve ifrit-i istibdatlı oyunları arasında oynanan **Jön Türk** dramiyle... Tahsin Nahit'in o zaman Ferah tiyatrosunda oldukça parlak temsil edilen bu piyesi, çok temiz bir sahne lisanı ile yazılmıştı ve üstelik, halkı memnun edecek surette âşıkane meclislerden de mahrum değildi. Aklımda kaldığına göre, bir paşanın kızına Avrupaya kaçan bir Jön Türke âşıktı ve sonunda bu delikanlı, Meşrutiyetin ilânı ile beraber İstanbul'a dönüyordu. Tahsin Nahit, o yıllarda yazdığı birçok manzum hikâyelerinde de bu mevzuu tekrarlayıp durmuştu. Nitekim bir tanesi de «Resimli Roman» da resimlerle süslü olarak yayınlanmıştı. Fakat «Jön Türk» piyesinden bende kalan en canlı hâtıra, bir mecliste Jön Türk'ün genç kızla konuşması ve son perde kapandıktan sonra da, bir haremağası rolü oynıyan aktör Gavroş'un arkadan «Yaşasın» sesleri ve elinde bir bayrakla sağ kulisten çıkıp sol kulise kadar kapalı perdenin önünden geçişidir! Bu final piyeste Hürriyetin ilânıdır ve piyesin metninden ziyade alkışlanan bu perde sonunu hiç şüphesiz yazarken Tahsin Nahit de düşünememiştir! Gavroş'un buluşu!

Tahsin Nahit, «Bir çiçek iki böcek» ten evvel, içinde muhakkak bir haremağası bulunan tarihî piyesler de yazdı mı? Bu haremağası merakı, sonradan Şehabettin Süleyman'a çok kuvvetle geçti. Zira bilmem hangi tarihte **Siyah süs** isminde bir haremağasının aşkını tasvir eden bir piyes yazmıştı ki, ne oynandı, ne kitap oldu! En feci, bu piyes onun ölümünden sonra, kaybolup gitti. Ne oldu? Kimin eline düştü? Onu yakınlarına, hattâ sağlığında, kardeşi Memduh Süleyman'a da sormuştum. Hiç kimse, bilmiyordu. Bu piyes, yalnız, bir gece, şair İhsan **Raif** Hanımın Şişli'deki apartmanında (Raif **Paşa Apartmanı**), ben, Hakkı **Tahsin** ve Salâhattin Enis, Şahab'ın ağzından dinlemiştik. Şahap, o aralık, İhsan Hanımla henüz yeni evlenmiş bulunuyordu.

Ne hâtıralar!

Yine Tahsin Nahit'e dönüyorum. «Bir Çiçek iki Böcek» gecesi en ziyade alkışlanan Madam Kınar'dı. Bir kaynana rolü oynuyordu ve ikinci perdede gelin ile güveyinin kapısı dışına, erkek evleât temennisi ile bilmem ne çiçekleri ve otları bırakıyordu. Bu meclis, öyle alkışlandı ki, daha o geceden, komedinin uzun bir hayata kavuşacağı anlaşıldı. Görünüşte öyle idi de. Rivayete göre, daha Mınakyan kumpanyasında oynanan «Jön Türk» ün ilk temsilindeki müthiş halk akını ve rağbeti karşısında:

— Oh! Alâ.. Ben işimi buldum.. zengin olmak kolay!..

Hükmünü veren, fakat bir iki temsil sonra salonun ve locaların boşaldığını ve piyesin nisyan kuyusuna atıldığını görünce teessüründen şaşırıp kalan aziz dostum, şimdi ihtimal, yeniden bir ümide kapılmıştı. «Jön Türk» ün getiremediği serveti bu defa belki de «Bir çiçek iki böcek» getirebilecekti!

Ne hayal kırıklıkları! Bu acıyı tiyatromuzda hangi yazarımız geçmiş zamanda hissetmemiştir? Fakat ne de genç öldü zavallı Tahsin Nahit! Allah rahmet etsin, acısı hâlâ içimdedir.

XV

İlk Darülbedayi sahnesine çıkan artistler kimlerdi ve nasıl seçilmişlerdi?

Hakikaten seçim nasıl oldu ve payların tayininde ne gibi cihetler gözönüne alındı, buralarını pek iyi bilmiyorum. Yalnız, ileride şahıslarından ayrı ayrı bahsedeceğim idare heyetinin ilk kararı —Hüseyin Suat'ın bana anlattığına göre— şu suretle tecelli etmişti: Madam Kınar, Eliza Binemeciyan ve Raşit Rıza imtihansız kabul edilmişler ve diğerleri imtihana tâbi tutulmuşlardı. Bu imtihanı nasıl yaptılar, artistlerin derecelerini nasıl tayin ettiler ve bilhassa sanat arkadaşları buna ne şekilde razı oldular, buraları da meçhulümdür. Çünkü o günlerde Darülbedayide bulunmamıştım.

Her neyse neticede ilk temsil heyeti şu elemanlardan teşekkül etmişti:

Kadınlar: Kınar, Eliza Binemeciyan, Roza, Adriyen (Eliza'nın kız kardeşi), Beatris, İda, Zabel (Şehber, Şadi'nin eşi), Sara Mannik.

Erkekler: Ertuğrul Muhsin, Raşit Rıza, Muvahhit, İbrahim Galip, Şadi, Nurettin Şefkati, Onnik Binemeciyan (Elizanın erkek kardeşi), Keğâm, Ziya.

Madam Felekyan'ın, yalnız ilk temsil edilen Çürük Temel için ücretle çağırıldığını söylemiştim.

Yukarıda isimleri kaydedilen artistler arasına, sonradan başkaları da iltihak etmişti ve bunların bir kısmı, evvelkilerden bir kısmının yerini çok geçmeden tutmuşlar ve hattâ onları geçmişlerdi. Fakat bunun için de senelerce mücadele etmeleri, yani kendilerini tanıtıncaya kadar uzun zaman didinmeleri lâzım gelmişti ki, bu çilekeşler içinde bilhassa Küçük Kemal, Vasfi, Hâzım bile vardı. Bakın ne değerler! Şu iki ismi de kaydedeyim: Rıza Fazıl ile Âdil. Bunların ikisi de bugün ölenler arasındadır. Hem de çok uzun yıllardanberi... Ah, hele Âdil'in ölümü pek acıklı ve korkunç olmuştu: Bir Anadolu turnesinde, bindiği otomobile, hattı geçerken bir yolcu treni çarpmış ve zavallı çocuk feci surette parçalanmıştı. Ne müthiş hâtıra! Yıllardan sonra, çok büyük iki değerin, Küçük Kemal ile Hâzım'ın ölümleri de ne acıdır! Bu elli yıl içinde daha ne kurbanlar vermedi Şehir Tiyatrosu. Hepsi nur içinde yatsınlar.

Darülbedayi sahnesinde bir görünüp kaybolan bazı artistleri de hayal meyal hatırlıyorum. Ancak temsil heyetine bir müddet sonra girenlerden iki kadın artist, Mari Mineyan ile Efraz senelerce kalmışlar ve iyi de çalışmışlardı. Pek güzel türkçe konuşan Mari Mineyan bir gün sahneden çekildi, Efraz da Mısır'a gitti. Bir aralık, orada sahneye çıktığını işittim. Fakat nasıl sahne? Hangi sahne? Meçhul.

Her neyse, temsil heyeti, sonradan iltihak edenleri de sayarsak, aşağı yukarı bunlar... Peki, ya idare heyeti ile edebî heyette kimler vardı? Şimdi bu isimleri saymalıyım. Ve tabiî, ilk önce, hem idare heyetinde, hem edebî heyette olanları! İşte o muhteremler. Reis: İsmail Cenani Bey.

Azalar: Salâh Cimcoz, Savni, Hüseyin Suat, İbnürrefik Ahmet Nuri, Celâl Esat, Vahit.

Maamafih, Düyunu Umumiye mektupçusu Vahit Beyin bu vazifeyi kabul etmemesi üzerine, bu yedinci münhal âzalığa polis müdürü Bedri Bey (!) tayin olunmuştu ve o da bu vazifeyi kabul etmişti. İşte bu suretle idare heyeti tam olarak işe başlamış bulunuyordu.

Bu zevatın hariçteki vazifelerine gelince: İsmail Cenani Bey, teşrifat umum müdürü; Savni Bey, yanılmıyorsam, Beyoğlu belediye reisi; Hüseyin Suat Bey, doktor olduğu için, Cenap Şahabettin Bey gibi, karantina sıhhî komisyonunda âza; Ahmet Nuri Bey, karantinada muhasebeci; Celâl Esat Bey, Sanayi-i Nefise (şimdiki Güzel Sanatlar Mektebi) estetik profesörü, Calâh Cimcoz Bey, İstanbul mebusu.

İşte, hatırladığıma göre, Darülbedayi idare heyetini teşkil eden âzanın resmî vazifeleri de bunlardı.

Yalnız çok geçmeden, ileride anlatacağım bir hâdise yüzünden, Celâl Esat Bey âzalıktan istifa etti ve yerine, şair Nigâr hanımın oğlu olan ve uzun yıllar Osmanlı Bankası tercüme kalemi şefliğini muvaffakıyetle başaran Münir Nigâr Bey tayin olundu. Ne kibar adamdı, bilhassa ne güzel Fransızca konuşur ve türkçeden Fransızcaya ne mükemmel tercümeler yapardı! Halide Edib'in romanlarından birini—**Mev'ut Hüküm'ü**— fransızcaya harikulâde bir üslûpla çevirmesi de bunu ispat etmişti.

Zavallı Münir Nigâr! Ne değerli adamdı! Ne vakitsiz ölmüştü! Onu son gördüğüm tarihte, Fransa'dan Comédie-Française heyeti İstanbul'a ve Ankara'ya gelmiş, birkaç temsil ile birer şiir matinesi vermişti. İşte ben, Münir Nigâr'ı İstanbul'daki şiir matinesinde görmüştüm. Pek solgundu, pek zayıftı, hastalığından şikâyet etti, tekrar röntgene gideceğini söyledi. Yazık ki, çok geçmeden vefatını haber aldım.

İleride, idare heyeti âzalarının şahıslarında ayrıca duracağım. Fakat daha evvel, Edebî heyetten de bahsetmeliyim.

Efendim, bu Edebî Heyet (yani sadece Edebi Heyet) henen hemen ismi var, cismi yok bir mevcut gibi idi. Diğerleri gibi İdare Heyetine de dahil olmadıklarından yalnız davet edildikleri zaman gelmeleri matlûptu. Fakat bu davete ekseriyetle icabet edemezler ve pk tabii olarak «Edbi idari heyet» onlar namına da vazifesini görür, piyesleri intihap eder ve oynatırdı. Ancak bir defa, (o da benim Baykuş'u okuduğum gün), Letafet apartmanının büyük salonundaki uzun masanın etrafı, pek kalabalık olmuştu. O gün katıksız Edebi Heyetten gelenler kadar, hariçten ayrıca davet edilmiş olan bazı ünlü çehreler de genç bir şaire mevcudiyetleriyle şeref vermişlerdi. Lâkin bu bahsin yeri burası değil. Başka bir fasılda o günün karakteristik taraflarını anlatacağım.

Yalnız söz uzadı, idareye karışmıyan, fakat Darülbedayide de pek az görünen Edebi Heyetin isimlerini hâlâ zikredemedim. Bâri o meşhur isimleri de kaydedeyim de bu bahis tamam olsun! İşte o «lâyemutlar» da şunlar:

Başta, şairi âzam Abdülhak Hâmit Bey ve onun yanında, sırasiyle, Halit Ziya, Cenap Şehabettin, İzzet Melih, Müfit Ratip, Münir Nigâr (İdare heyetine girmeden evvel), Hüseyin Rahmi Beyler.

Bunlardan Abdülhak Hâmit'le Hüseyin Rahmi ilk günde bu vazifeden mazur görülmelerini, çünkü meşgul olmağa vakit bulamıyacaklarını bildirmişlerdi. Diğerleri kabul etmişlerdi. Ancak, yukarıda söylediğim gibi, çoğuna Darülbedayide raslamak, büyük bir talihe kavuşmak ile birdi. Yalnız Halit Ziya, İzzet Melih ve Münir Nigâr Beyleri ilk zamanlarda gördüğümü hatırlamaktayım.

İşte fahrî Edebi Heyet de, bu muhterem çehrelerden mürekkepti.

Peki, diyeceksiniz, ya **müdür?**

Ha, müdür mü? Müdür, ilk zamanlarda gene Reşat Rıdvan Beydi. Fakat çok geçmeden istifa etti ve yerine Mösyö Psalti isminde kerli ferli, yaşlı bir zat getirildi. Kâtipliğe de Şükrü Efendi namında, çok iyi kalbli birisi tayin olunmuştu. Bu Şükrü Efendinin babası da benim babam gibi

doktor ve sertabipmiş. Bu sebepten bana, muhakkak bir vesile bularak:

— Sen sertabipzade, ben sertabipzade! Der dururdu.

Bu zavallı da sonradan aklî müvazenesini kaybetti.

XVI

Birinci Cihan Harbine biz de katılmış, iki yıldır kanımızı akıtıyorduk. Ben de bütün Türk gençleri gibi derin bir üzüntü içindeydim. Ruhumda, Ziya Gökalp'ın yaktığı Türkçülük ve memleket ateşi parlıyordu. Bir şeyler yazmak, onun bize misal gösterdiği yabancı terkipsiz, sade bir dille bir eser vücuda getirmek istiyordum. Bu eser, bilhassa, millî bir değerde olmalıydı. Konusu yüzde yüz bizim derdimiz, bizim hayatımız, millî ıstırabımız etrafında dönmeliydi. Fakat ne?.. Nasıl bir konu?.. Bin dertli bir memleketin —hem de harp içinde— hangi yaralı cephesi?.. Bir türlü bunu tayin edemiyordum.

O tarihte, yâni Birinci Cihan Harbinin ilk yılı içinde, Fecriâtiden Şehabettin Süleyman, şair İhsan Raif Hanımla evlenmişti. Bunu evvelce de yazmıştım. Şehap, Fecriâtidendi ama, Rübab mecmuasında o edebî zümreye çatan o zamanki biz gençlerin de hâmimiz idi. Âdeta, oturduğu dalı kesmek gibi bir şey! Fakat biz, ona, hepimiz, hikâyeci Hakkı Tahsin. romancı Salâhaddin Enis, makaleci ve ara sıra şair Ali Naci ve diğerlerimiz pek büyük sevgi ve saygı gösteriyorduk, o da, bizi, hem bir edebiyat eleştirmecisi, hem de bir edebiyat öğretmeni sıfatiyle irşatlarından mahrum bırakmıyordu. İşte onunla aramızdaki bu dostluk, izdivacından sonra, kurduğu saadet yuvasında da devam etti. Haftada iki gece ziyaretine giderdik. Ara sıra Yahya Kemal, Fâzıl Ahmet, Yakup Kadri, Ruşen Eşref gibi diğer edebiyatçıların da devam ettikleri İhsan Hanımın salonunda şiirler, hikâyeler okunur, bol bol edebiyattan bahsolunur ve nihayet hanımefendinin piyanosu zevkle dinlenirdi. O geceler, tam mânasiyle sanat geceleriydi.

Rahmetli Hakkı Tahsin, o tarihte ne kadar yakışıklı ve

sağlam bir gençti. Hayat bu, bilinmiyor ki... En sağlam sanılanlar bir gün mezara düşüveriyorlar. Ne hazin! Hasılı Hakkı Tahsinle beraber, yine bir akşam, Osmanbeyde Raif Paşa apartmanına gitmek üzere Valdeçeşmesinde o tarihte gene beraber oturduğumuz evden çıkmış, Maçka kışlasına doğru çıkan yokuşu tırmanıyorduk. Kapkaranlık bir geceydi. Üstelik yağmur da çiselemiye başlamıştı. Evden çıkalı galiba hiç lâkırdı da etmemiştik. Çünkü o gün harbe dair üzüntülü haberler işitmiş, şehirde birçok ıstıraplı levhalarla karşılaşmıştık. Bunun için ikimiz de ruhumuza eğilmiş, ruhumuzun hüznünü dinliyorduk. İşte tam bu esnada, Maçka kışlasının karşısındaki kahvenin bahçesinde bir ağacın üstünden sert bir kanat sesi duyuldu ve arkasından acı acı bir baykuş öttü.

Ben ürpererek durdum ve yanımda Hakkı'nın da böyle bir hareketini sezer gibi oldum. Galiba bir şey söyliyecekti. Fakat baykuş bir daha öttü. O zaman, arkadaşım, gayriihtiyarî:

— Sus! Karanlıkta baykuş öttü yine!

Dedim. Sonra sinirli bir gülüşle bir şey fısıldadım. Galiba:

— Tuhaf! Aruzla konuşuyoruz, dedim.

İşte **Baykuş**'un ilk mısraı böyle doğdu.

Ve birden, nasıl oldu bilmiyorum, arkama döndüm. Sanki görünmez bir el başımı o tarafa çevirmiş ve gözlerim, Taşlığın üstünden, karşıya, Üsküdar ufuklarına dalmıştı. Yine nasıl oldu bilmem, ufuktaki kara bulutları yararak alevli bir ay mı yükseliyordu, yoksa bu, benim bir vehmim miydi, bu ânın içinde korkunç ve esrarlı bir manzara ile karşılaştım. Karacaahmet'in mezarlarını ve servi dizilerini görür gibi oldum ve birçok ışıklar, Üsküdar'ın ışıkları, mezardan bakan ölü gözleri gibi solgun ve sonsuz parlıyorlardı. Ve arkası, bu levhanın ötesi de hep böyle serviler, mezarlar ve türbe kandilleri ile uzıyan garip ve bedbaht bir diyardı: yaralı, bakımsız ve muztarip Anadolu!

Bir saniye içinde bütün bunları bir kâbus içinde gördüm, bunları sezdim ve bunların arasında gözlerimin önüne, ağır

ağır bir takım hayaller de hücum etti ki, ihtiyar babalar, hasta Mehmetler, gözleri yaşlı Ayşelerdi bunlar...

Baykuş, işte o gecenin hâtırasıdır. Karanlıkta çiseliyen bir yağmur altında, bir baykuşun kanat sesi ve çığlığı ile doğmuştur. Fakat öyle sanırım ki, o acı günlerde, ben, bundan başka bir şey yazamazdım ve yazmamalıydım. O bedbaht devirde, o kan ve gözyaşı devrinde, bir genç şairin neşeli bir ilham aramasına ve bu ilhamı bulmasına imkân mı vardı?

Baykuş'un ilk artistlerinden Muvahhit bugün ölüdür. Onu teessürle anıyorum. Sonra, Ertuğrul Muhsin'in Avrupada bulunduğu tarihlerde ihtiyar rolünde ona halef olan Faik nerede? O da Tanrının rahmetine kavuşmuştur. Faik, hiç şüphesiz Muhsin'in sanatındaki derinliğe, sonsuzluğa erişemezdi. Fakat o da, bir vakitler, bu rolü, halince yaşattı ve mütevazı bir Türk köylüsünün ıstırabını canlandırdı. Muhsin, o rolde, sanatın nâdir kaydedeceği bir şâhikadan gürlemişti, Faik, daha düz bir satıhta, karınca kararınca, fakat yine içinden sezerek oynadı. Bunun için, Faik'i de rahmetle anmak borcumdur.

Sonra... hepsi bu kadar!. Hayat bir çark ki dönüyor.. dönüyor ve insan mukadderatını öğütüyor, çiğniyor. Ayakta durabilenler bir zaman için bahtiyardırlar. Arkası o sonsuz karanlıktır

Baudelaire: «Sanat uzun, hayat kısa!» diye bağırmıştı. Aynı feryat, bugün, benim de içimden kopuyor. Ama hangi sanatkâr, hangi şair bu elemi duymamıştır?

XVII

«Baykuş» yazılmış, hazırdı. Bastırmağı düşünüyor, fakat oynatmağı henüz aklıma bile getirmiyordum. Oynatmak için bir adapteyi Darülbedayi heyetine okumak tasavvurunda idim. Bu piyesin aslı, Bataille'ın Maman Colibri'si idi ki, yıllardan sonra, Darülbedayiin ikiye bölünmesi üzerine bir kı-

sım artistlerinin teşkil ettiği Türk Sahnesinde «Hazan Yuvası» ismiyle oynanmıştı.

Hasılı, kolumun altındaki çantanın bir gözünde Baykuş, bir gözünde Cici Anne, her gün Bakırköyünden İstanbul'a bu piyeslerle iniyordum. «Baykuş» u, zevkim için, trende göz gezdirir ve belki bazı mısralarında yeniden tashihler yaparım diye hep yanımda taşıyordum. Bazan pek samimî bir dosta parçalarından okuduğum da oluyordu. Cici Anne'ye gelince, okunmak için heyeti edebiyenin eşref saatini beklemekte idi. Nihayet bir gün o saat geldi ve beni Letafet apartmanındaki büyük salona çağırdılar.

Salona girdiğim zaman şaşırdım. Geniş, uzun masanın etrafı yirmiye yakın çehre ile donanmıştı ve en başta, şeref makamına Süleyman Nazif kurulmuştu.

Heyet âzasım selâmladım, oturdum ve içimden:

— Hayret! dedim; bütün bu kalabalık, bir adapte piyesi dinlemek için mi toplanmış?

Fakat kafamdaki düğümü, derhal, Hüseyin Suat çözdü:

— Bırak şimdi adapteyi, dedi; şu çantanda gezdirdiğin manzum piyesi çıkar da onu oku! Hepimiz meraktayız.

Hayretim büsbütün ziyadeleşmişti. İçimden de:

— İyi ki defterleri evde bırakmamışım! diyordum.

Nihayet, heyecandan titriyen ellerimle defterler ortaya çıktı; herkes, aralarında konuşmağı bıraktı ve ben, derin bir sessizlik içinde okumağa başladım. Sanki bir köprüden geçiyordum. Köprü ya yıkılacak, ya beni karşı sahile çıkaracaktı. Yıkılırsa bir daha edebî hayata çıkış yoktu. Bunu hissediyordum ve zaferi bütün ruhumla arıyor, içimden taşan mısralarla çağırıyor, çağırıyordum. İşte bu heyecanla ilk perdenin son mısraını okuyup başımı etrafıma çevirdiğim zaman, hakkındaki hükmü bekliyen bir sanık halinde idim. Hüküm beraet mi, yoksa mahkûmiyet mi olacaktı?

İlk ses İbnürrefik Ahmet Nuri'den yükseldi:

— Yahu, bu köpeği sahneye nasıl sokacağız?

Birden, bütün salonu kahkahalar doldurdu. Üstad, Baykuşun ilk perdesinde, yalnız perdenin sonundaki köpeğe takılmıştı. Evet, Nail şehre doktor getirmeğe gittiği halde gelmiyordu, çocuğun yalnız köpeği dönüyordu, fakat bu köpek, nasıl olup da aktör gibi sahneye bir sakatlık yapmadan ve rolünü aksatmadan girecekti? İşte bu, hakikaten pek mühim mesele idi!

Vaziyet bu neşe içinde devam etseydi, Baykuşun talihi ihtimal bir komedi havasına boğulabilirdi. Bereket versin ki, Süleyman Nazif derhal ayağa kalktı ve Victor Hugo'nun bir resmini hatırlatan bir jestle ve sesinde romantik bir ahenkle:

— İşte, dedi, edebî hayatının yirmi senesini atlıyan bir genç! Tebrik ederim.

En büyük bir üstadın bu teveccühü o anda tesirini gösterdi, her taraftan takdir ve tahsin sesleri yükseldi ve Hüseyin Suat Bey gene umumun arzusuna tercüman oldu:

— Haydi bakalım, öteki perdeleri dinliyelim!

Bunun üzerine ikinci ve üçüncü perdeleri de okudum. Piyes okunup bittikten sonra, bana, nezaketle, biraz dışarıya çıkmamı ve birazdan çağıracaklarını bildirdiler.

Dışarıya çıktım. Kalbim, ilk defa bir aşk mülâkatına giden bir âşık helecaniyle çarpıyordu. Hamdolsun ki çok beklemedim. Nihayet üç dört dakikalık bir perde arası... Derhal haber geldi:

— Sizi istiyorlar.

Tekrar salona girdim. Bütün çehreler dostça gülümsiyor, bütün gözler, bu içeriye giren ve karşılarında hayatının en dehşetli imtihanını geçiren gence karşı ümit verici ışıklarla parlıyordu.

Hükmü gene Hüseyin Suat Bey tebliğ etti:

— Eseriniz ittifakla kabul edildi. Cümlemiz sizi tebrik ederiz.

Teşekkür makamında birkaç kelime fısıldadığımı hatırlıyorum.

Bir müddet sonra, Letafet apartmanının dik merdiveninden âdeta kanatlanmış gibi inerek kendimi sokağa attı-

ğım zaman, sevincimden nereye gideceğimi, nereye, kimlere koşup saadetimi haykıracağımı bilemiyordum. Halbuki kolumun altında sıkı sıkıya tuttuğum çantamın içinde, «Baykuş» un defterleri yanında, «Cici Anne» boynunu bükmüş, vefasızlığıma için için ağlıyordu. «Baykuş» un sahnedeki kurbanlarından evvel, ilk kurbanı o olmuştu!

XVIII

«Baykuş» un temsiline karar verilmiş ve rolleri oynıyacak artistler hemen hemen katiyetle tayin edilmişti. Yalnız en mühim kadın rolü hâlâ açıkta duruyordu. Ayşe rolünü kim oynıyacaktı?

Ben Eliza Binemeciyan'ın oynamasında ısrar ediyordum. Bütün idare heyeti âzaları da bu fikirde idiler. Yalnız nazlı artisti bir türlü bu rolü oynamağa razı edemiyorduk. Tekliflerimize hep aynı cevabı veriyor:

— Ben hiç manzum eser oynamadım. Muvaffak olamazsam hem piyesi, hem kendimi düşürürüm, diyordu.

Halbuki bu endişesine hiç mahal yoktu. Zira Türkçeyi pürüzsüz konuşuyor, madam Kınar'daki Ermeni telâffuzundan onda kulağı tırmalayacak hiçbir yakınlık sezilmiyordu. Bilâkis, Eliza'yı tanımayanlar, onu bir Türk kadını bile sanabilirler ve bu zanlarında uzun müddet devam edebilirlerdi. İşte Eliza'nın telâffuzundaki bu düzgünlük, onu, pek haklı olarak bu manzum piyeste de baş role aday gösteriyordu. Yalnız hakikaten tereddüt edilecek bir nokta vardı: artist, sâf Türk kızı Ayşe'nin hususiyetlerini de kavrıyabilecek mi idi? Eğer uzun provalar sonunda bunu başarabilirse, diğer tarafta, telâffuz ve inşat meselesi kendiliğinden halledilmiş olacaktı. Çünkü Eliza'nın sesi de telâffuzu kadar tatlı ve ahenkli idi.

Nihayet bir gün, uzun ısrarlar sonunda razı olabildi. Ayşe'yi oynıyacaktı. Bu muvafakat cevabı derhal idare odasından artistlerin odasına, oradan Letafet apartmanının kapısında hiç eksik olmayan gazete muhabirlerine ve nihayet, şehrin

sanat hareketleriyle alâkalı olan bütün köşe bucaklarına yayıldı. Artık «Baykuş» un temsili için provaların başlamasına hiçbir engel kalmamıştı. Fakat ne yorucu bir işin başında idik. Bunu, ancak, provalar başladıktan sonra anlıyabilecektim. Fakat hamdolsun ki bu işde hararetlenen yalnız ben değildim. İdare heyeti ve edebî heyet âzaları da benim kadar heyecanlanmışlardı. Muvaffakıyetin ilk âmili, ihtimal, başlangıçtaki bu müşterek coşkunluktu.

«Ayşe» rolü de katileştikten sonra, rol dağıtımını gösteren kâğıt duvara asıldı. Herkes rolünden memnundu. Ve roller şu suretle dağıtılmıştı:

İhtiyar köylü — Ertuğrul Muhsin.

Mehmet — Muvahhit.

Yolcu — Raşit Rıza.

Bir köylü — İbrahim Galip.

Ayşe — Eliza Binemeciyan.

Nine — Adriyen.

Perilerin melikesi — Sara Mannik.

Bunlardan başka, ilk perdenin sonundaki köylüler için figüran olarak birkaç kişi ve ikinci perdedeki perilerin raksı sahnesine iştirak etmek üzere Garden Bar artistlerinden birkaç dansöz angaje edilmişti. O sahnedeki musikiyi de Mösyö Hege bestelemişti.

Provalara başlanmazdan bir gün evveldi. Hüseyin Suat Bey, gülümsiyerek beni karşıladı:

— Gel, şair, dedi, seninle başbaşa verelim ve şu perdeleri bir kere daha okuyalım. Belki kulağa dokunan birkaç mısra kalmışsa onları da son bir tashihten geçirelim. Bir de, bazı kısaltmalara lüzum var, o işi de bitirelim.

— Hayhay!

Dedim ve bir köşede münakaşa ede ede defterleri saatlerce tekrar gözden geçirdik.

Neticede, yalnız birkaç mısraı retuş etmiştik. Meselâ ikinci perdedeki:

Aşkın efsanevi kadınlarının
Mısraı:
En esiri şiir kadınlarının

şeklini almıştı. Böyle birkaç ufak tefek mısra tadillerine karşı, temsilde hareketi durdurur endişesiyle kısaltmalara daha fazla ehemmiyet vermiştik. Bu suretle ilk perdenin sonunda ihtiyarın söyliyeceği dört mısraı yalnız piyesin baskısında bırakmış ve temsilden çıkarmıştık ve bu dört mısradan birisini (*), Mehmet'in kâbus görürken söylediği:

Ölüm alçaldı serviliklerden

mısraından sonra onun sözlerine ilâve etmiştik. Bununla beraber ikinci perdeye hiç dokunmamış, sadece üçüncü perdenin sonunda kitabın ilk baskısındaki 96 ncı sayfadan 98 inci sayfanın ortasına kadar bir çok mısraları temsilden tamamiyle kaldırmıştık. 99 uncu, 101 inci, 102 nci sayfalarda da temsil için böyle çıkardığımız bazı mısralar vardı. Hâsılı, sahnede hareketi kuvvetlendirmek için metinde yapılması lâzım gelen fedakârlıkların lüzumunu ilk defa bu piyesimde tatbik etmiş ve bu işe inanmış oluyordum.

Şehzadebaşında okuma şeklinde başlıyan ilk provalar, birkaç gün içinde Tepebaşı tiyatrosuna nakledildi. Ben hergün provalarda bulunuyordum ve idare heyeti âzalarının da biri giderse öteki mutlaka bu provalara nezaret etmeğe geliyordu. Bilhassa Hüseyin Suat beyin dostluğunu ve sanki bu eser kendi eseri imiş gibi gösterdiği alâkayı unutamam. Onun kadar bu işe sarılan bir diğer sanat dostu da, reis İsmail Cenani Beydi. Hele dekorların maketi ve yapılması için gösterdiği şevk ve hararet, o didinmesi, o uğraşması, o başka işlerini bırakarak kendisini bu işe vakfetmesi değme sanat ve sanatkâr dostunda raslamadığım bir coşkunluk halini al-

(*) «Yine feryadı var uzakta kuşun» mısraını.

mıştı. Burada her iki dostumu, ruhlarına rahmet dileyerek anarım.

Provalar hızlanmış, dekorlar, Galatasaray lisesinin boş bir koğuşunda yere serilerek yapılmağa başlanmıştı. Ressamı, İzola Bella isminde bir İtalyandı. Fakat isminin Bellalığına bakıp ta kendisini kadın zannetmeyiniz. Bellalık ressamın yalnız ismine ait bir hususiyeti idi. Yoksa kendisi erkekti ve üstelik zayıf, çelimsiz bir adamdı. Fakat çok kuvvetli fırçası vardı. Dekor sanatını, İtalyada meşhur tiyatroların dekor ressamları yanında çalışarak kemale erdirmişti. Nasıl ki, yaptığı dekorlardan bilhassa ikincisi, orman dekoru, temsil gecesi perde açılır açılmaz halkın uzun alkışlariyle karşılanmıştı. Zira o zamana kadar Türk sahnesinde bu kadar harikulâde bir dekor görülmemişti.

Fakat bu dekorların hazırlanması pek böyle kolay olmadı. İsmali Cenani Beyin titizliği benim titizliğimden sekiz on derece fazla idi. İşte ancak bu sayede, bu dekorlar bu derec güzel bir şekil alabilmişlerdi. Ressam her hususta anlayışlı ve sabırlı bir artistti. Daha başlangıçta bütün arzulara boyun eğiyor ve işine tekrar tekrar başlıyordu. Böyle uğraşarak kaç maket yaptı hatırlamıyorum. Yalnız en sonunda, muvaffak olduklarını tuvalde tesbite başlarken, bana verilen ikramiye gibi —yani telif hakkı dışında— bir ikramiye de ona düşmüştü. Fakat bilmem bu miktarları buraya kaydedeyim mi? Her halde etmeliyim, değil mi ki her şeyi söylemek ve aklımda kalanları sırasiyle tesbit etmek lüzumuna daha bu hâtıraların ilk satırlarını yazarken kanaat getirmiştim. İşte bunun için bu iki gülünç ikramiye rakamını buraya yazıyorum:

İdare heyetinin kararı üstüne, 7 Mart 1332 tarihiyle masraf defterine düşürülen kayıt:

Baykuş dekorunun maket imaliyesi: 432 kuruş.

Gene İdare Heyetinin kararı üstüne, 30 Teşrinievvel 1332 tarihiyle masraf defterine düşürülen kayıt:

Baykuş müellifi Halit Fahri Beye verilen ikramiye: 1000 kuruş.

İşte, Fransız Edebiyat Akademisinin mükâfatlandırdığı kitaplar misillû bana da bu on lirayı bir zarfa koyarak muhasebe odasında hediye etmişlerdi. Zarfı ancak Darülbedayiden ayrıldıktan sonra açmış ve içinde bu on lirayı görünce hayretlere düşmüştüm. Bu hayretim bilhassa sonradan büsbütün çoğalmıştı. Zira, Baykuşun bir gecede telif hakkı olarak bana yetmiş, seksen, hattâ doksan lira bıraktığı geceler olmuştu. O zamana göre, bu para mühim bir kazançtı. Düşünün şimdi! Yüzde onlardan biriken telif hakları bazı haftalar gecede seksen, doksan lirayı bulmaktadır ve diğer tarafta mükâfat olarak verilen para sadece (1000) kuruştur. Öyle iken, İdare Heyetinin bunu düşünmesi de bir kadirseverlikti. Çünkü kitabın ilk sayfasına «Bu eser Darülbedayi Heyeti Edebiyesince tetviç edilmiştir» kaydı ancak bu bin kuruş mükâfat sayesinde konulmuştu! Bu cümledeki «tetviç», fransızcadaki «couronné» ye karşılıktı!

XIX

Ressam, «Baykuş» un birinci ve üçüncü perdesinin dekoru olan köy kulübesini tamamlamış, ikinci perdenin orman dekorunu hazırlamağa başlamıştı. Bir müddet dip perdesi nefîs bir surette boyanıp bitmiş, asır görmüş servileriyle bir ormanın derinliği canlandırılmıştı. Fakat ben burada, dekorun asıldıktan ve üzerine ışıklar aksettirildikten sonra herkes gibi kendimin de duyduğum hayranlık hissimi ifade etmekteyim. Yoksa, bu perdeyi, ilk defa, Galatasaray lisesinin boş koğuşunda yere serilmiş gördüğüm gün simsiyah ve mânasız bir boya yığınından başka bir şey farkedememiştim. Meğer bu boya yığını, asıldıktan ve ışıldatıldıktan sonra ne mucize olacakmış! Bunu, o acemilik devrimde nasıl keşfedebilirdim!

Her ne ise, ormanın dip perdesi tamamiyle boyandıktan sonra kurumağa bırakılmış ve artık panolara ve ortadaki mücessem servilerle bilhassa türbeye sıra gelmişti. Şimdi tah-

talar kesiliyor, yontuluyor, biçiliyor ve bizim ressam, yeni bir boya malzemesiyle işinin başına geçiyordu. Yalnız, henüz halledilemiyen bir mesele vardı: türbenin şekli. İşte bu dâva yüzünden bu türbeye hâlâ başlamak kabil olamıyordu.

Bir gün, İsmail Cenani Bey, beni Nişantaşındaki konağına davet etti. Sabah öğleden biraz evvel ziyaretine gittim. Beni, derhal, büyük ve mükellefçe bir salonda karşıladı. Salonun duvarlarında birçok kıymetli levhalar vardı. İçeriye girer girmez, ilk gözlerime çarpan da bu levhalar olmuştu.

Ah, bu reisimiz! Ne kibar adam ve bilhassa ne artistik ruhlu adam! Daha ilk iltifatları arkasından bana tablolardan birkaçını gösterdi:

— Nasıl bu servi manzaraları!

— Çok güzel, efendim.

— Ya şu türbe!

— Enfes!

— Ne dersiniz? Bunu bizim ressama göstersek mi?.

Tabloya bir daha baktım: oldukça heybetli bir şey! Derhal şunu düşündüm: Bu lenduhayı nasıl Nişantaşından tâ Şehzadebaşına taşıyacaklar. Buna bir araba lâzım!

Hakikaten araba da hazırmış. Darülbedayi İdare Heyeti Reisi, o ince sesiyle derhal haber verdi:

— Demin söyledim, bizim araba kapıda bekliyor. Tabloyu da alır gideriz.

— Peki efendim!

Cevabını verdim. Sonra iki uşak geldi ve tabloyu duvardan indirip sırtlayınca aşağıya indirdiler.

Araba, bir kupa arabası idi. İsmail Cenani Bey girdi, bana da yanında yer gösterdi. Tabloya gelince, yarısı arabanın içinde ve yarısı bir pencereden dışarıya fırlamış olarak, dizlerimizin önünde diklemesine bir mevki işgal etti.

Ve işte, bu suretle, konuşaraktan, Nişantaşından Şehzadebaşına geldik.

Ressam bizi Letafet apartmanında bekliyordu. Anlaşılan bizim reis, bir gün evvel onu da bu saatte buluşmak üzere çağırmıştı.

İzola Bella, türbe tablosunu duvara dayıyarak uzağa çekildi ve karşıdan uzun müddet baktı. Sonra sağa çekildi baktı, sola çekildi baktı, velhasıl bir ressam göziyle tablonun ıllığını cıllığını çıkardı. Derken, İsmail Cenani Beyin sesi bize şu emri verdi:

— Haydi bakalım, şimdi türbe parmaklıklarını tetkike gideceğiz.

Bunun üzerine, üçümüz birlikte ayağa kalktık. Letafet apartmanının minare boyu merdiveninden inip te tekrar arabaya kurulduğumuz zaman, bir saat evvelki seyahatimizi düşünerek gülümsiyordum.

Nasıl gülümsemiyeyim ki, arabanın karşısındaki peykesinin üstünü o koca tablo yerine şimdi ressam almıştı.

Ah Cenani Bey ah! O gün araba ile bizi ne acayip yollardan sarsa sarsa sürükledi, ne inişler, ne yokuşlar indirip çıkardı, ne serviler ve mezarlar arasında dolaştırdı. Çünkü başlangıçta Çemberlitaşa kadar tramvay yolundaki türbe ve cami mezarlığı parmaklıklarını tetkik ile başlıyan işimiz derhal genişlemiş ve o hızla tâ Eyüpsultana kadar gitmiştik. Ressam, elinde bir resim defteri, her mezar parmaklığı önünde krokiler çiziyor, notlar alıyor ve sıkıntısından alnının terini bile silmeğe vakit bulamıyordu.

Nihayet karar verildi. Türbenin şekli çizilmiş, parmaklığı tayin edilmişti. Ancak bu defa da hiç beklenmedik bir hâdise vukua geldi. Şöyle ki:

Celâl Esat Bey mutlaka daha da haşmetli bir türbe istiyormuş. Salâtin türbeleri gibi bir şey. Onun düşüncesince böyle bir türbe daha dekoratif olacakmış!

Fakat heyet âzası bu fikri bir türlü kabul etmek istemiyormuş. Bilhassa İsmail Cenani Bey kıyametleri koparıyor:

— A efendim, böyle şey olur mu? Köy türbesi hünkâr türbelerine benzetilir mi? Bu fikir de Celâl Esat Beye nereden geldi? diye atıp tutuyormuş.

Fakat ne çare ki, Celâl Esat Bey de bir kere Nuh demiş, Peygamber demiyormuş. Nihayet iş büyümüş, inatçı reisle inatçı âzanın ihtilâfı halledilemez bir şekil almış. Artık Cenani Bey daha yüksek perdeden söyleniyor:

— İkimizden biri.. ya Celâl Esat Bey kalır, ya ben çekilirim! tehdidini savuruyormuş.

Kulağımıza gelenler bunlardı.

İşte bu gürültü arasında bir gün baktık ki Celâl Esat Bey suratını asmış gidiyor.

— Nereye gidiyor? diye sorduk.

Aldığımız cevap şu oldu:

— İstifa etmiş!

İtiraf ederim ki, ben, kendi namıma bu hâdiseye çok üzülmüştüm. Çünkü Baykuş'un sahne dışında bir kurbanını daha sesi sahnede duyulmadan vermiş oluyorduk.

Tevekkeli, bu kuş için en eski hurafelerden beri netameli demezlerdi! Âdeta buna kendimin de inanacağım gelmişti.

Halbuki ben bu piyesi yazarken ne düşünmüştüm ve daha başlangıçta ne netice ile karşılaşıyordum? O günden sonra, Celâl Esat Beye karşı daima içimde ezaya, vicdan azabına benzer bir his kalmıştı. Yalnız, iki eline sarılıp ondan af dileyememiştim! Gülünç demeğe dilim varmıyor ama, böyle bir levha herhalde pek teatral bir şey olurdu! Fakat nice değerli eserlerin yazarı olan bu büyük bilgine karşı saygım ve sevgim sonsuzdu.

XX

28 Şubat 1917 Tepebaşı Kışlık Tiyatrosunda yalnız gazetecilerle edebiyatçılara verilen bir matine.. «Baykuş» un umumî provası.

Salonun yarısı dolu... Tanıdığım, tanımadığım meslekdaşlar, benim ilk eserim için hüküm vermiye çağırılmışlar! Ne dehşetli imtihan!

Kalbim heyecan içinde... Bir koltuğa oturmuş değil, âdeta yığılmış gibiyim... İmtihan saatinin çalmasını bekliyorum.

O saat nihayet çaldı. Kırmızı perdenin arkasından «tak, tak, tak» bir sopa sesi.. Ve işte perde açılıyor.

Şimdi salonda ışıklar söndürülmüş, uğultular kesilmiş,

bütün gözler ve kulaklar sahneye çevrilmiştir. Ne olacak? Kalbim o kadar çarpıyor ki...

Temsil başladı. Ertuğrul Muhsin, ocağın başında, ihtiyar köylü elbisesi ve makyajı ile oturmuş, mahzun ve düşünceli çubuğunu içiyor. Karşıdaki yatakta, hasta Mehmet uyumaktadır: Muvahhit.

Dışarıdan kapı vuruluyor ve ilk mısraın endişeli sorusu bir inilti halinde Muhsin'in dudaklarından dökülüyor:

— Kim o?

Dışarıdan Raşit Rıza'nın, derin ve esrarlı bir ülkeden akseden sesi cevap veriyor:

— Bir yolcu, Tanrı gönderdi.
Ay karanlık, ölüm kanat gerdi,
Çok soğuk var, su dondu, sisli kıyı,
Açın, Allah için açın kapıyı!

Muhsin, titrek adımlarla kapıya doğru gidip açıyor. Yolcu, derviş kıyafetiyle içeriye giriyor. Şimdi iki büyük sanatçı karşı karşıyadır.

Meclis devam ediyor. Her iki artist, sesleri, mimikleri ve tavırları ile, bu piyes için lâzım gelen esrar ve ölüm havasını yavaş yavaş ve harikulâde bir sanatla veriyorlar ve ben biraz nefes almıya başlıyorum. Nihayet, işte Muvahhit, kâbuslu uykusundan uyanıyor:

— Ne karanlık, ne kanlı bir rüya;
Susadım, bir yudum su...

Sonra, yolcunun tiradı, beklediğim tesiri kuvvetlendiriyor:

Yirmi kış geçti, daima giderim.
Ebediyette sanki derbederim.
Dağlar aştım.............

Nihayet, Ayşe ile Ninenin gelişi.. Ayşenin hasta nişanlısına okuduğu masal ve perdenin sonunda, köye doktor aramağa giden Nail'in yerine yalnız köpeğin dönüşü... Çocuğun başına muhakkak bir felâket gelmiştir.

Mehmet perdenin devamınca sık sık çığlığını işittiren baykuş sesi arasında, harikulâde tesirli bir inşat ile buhranlı mısralarını okuyarak bayılıyor. İhtiyar dehşet içindedir. Gözlerinde yaşlar ve sesinde boğuk feryatlar var. Yolcu ile beraber, kaybolan çocuğu aramağa koşuyorlar. Ve perde iniyor.

Perde arasında, tebriklerle karşılaşıyorum. Fakat acaba bunların hepsi bu duygularında samimî mi? Henüz bir karar veremiyorum. Yalnız, teşekkürle mukabele ediyorum.

Biraz sonra ikinci perde açılıyor. Sahne boştur. Yalnız çok güzel bir orman dekoru, türbenin kandili ve şaşılacak bir tabiilikle yağan ve savrulan kar... Etrafımda takdir mırıltıları işitiyorum. Alkışlar da kopuyor. Belli ki, dekor hoşa gitti. O anda, kendime ve eserime itimadımdan fazla bir hisle, dekora, mizansene ve nihayet artistlere güvenmekteyim. İçimden kendi kendime: «Hey Allahım, diyorum, bütün bu emekler boşa gitmeseydi...»

Baykuş sesi, bu prdede daha ürpertici bir tesir yaratıyor. Ne kadar da tabiî ötüş! Hem bu sesi taklit edenler kim, tahmin edemezsiniz! İki tıp talebesi. Edebiyat aşklariyle, bir gün, Darülbedayie kendileri müracaat etmişler ve baykuş sesini fevkalâde taklit edeceklerini söyliyerek, bu gaipteki rolü almışlardır. Büyük bir sabır ve intizamla hiçbir temsilde gelmemezlik etmiyeceklerine de sonradan şahit olacağız. Mutlaka her temsilde, perde açılmadan evvel sahnenin yukarısında, dekorların arasında en tehlikeli vaziyetlerle ve bir canbaz mahareti ile kalasların üstüne tüniyeceklerdir.

Ah bu ikinci perdenin sonu... Muhsin kurtlar tarafından parçalanmış olan oğlunun cesedi üstüne kapanırken ne harikulâde idi! Ya o ses, o fırtınalı ses, o çığlık! O anda, bütün salondan sanatın ve insanlığın en derin ve en büyük ıstırap havası esmişti. Eser, bence, artık yarı yarıya kurtulmuş sayılabilirdi. Üçüncü perdeyi de bu hava içinde bitirebilsek, zafer muhakkaktı.

Ve ümidim boşa çıkmadı. Son perde, evvelkilerin kudreti ile oynandı. Eliza Binemeciyan, Ayşe rolünde umduğumuz muvaffakıyeti fazlasiyle temin etti. Raşit, Muhsin, Muvahhit, üçü de, o büyük sanatları ile zaferi gerçekleştirdiler. Hele piyes biterken, Muhsin'in çıldırması ve kendisini, kulübenin iki ayak eşiği üstünden sırtüstü yere atması ve daha evvel, yüzünün korkunç ifadesi ve saçlarının dimdik dikilmesi ile bir baykuş manzarası göstermesi... Bütün bunlar, benim için ve o umumî provayı seyredenler için ne unutulmaz bir temaşa hâtırası idi!

Şimdi son perde kapanmış, sanatcılar alkışlarla sahneye çağırılmışlardı. Perde bir daha açıldı ve «Baykuş» u yaratanlar tekrar sahnede göründüler. Derken, salondan Yahya Kemal'in sesi duyuldu:

— Berbat eser!

Başlar hep ona çevrildi.

Yahya Kemal bir daha haykırdı, fakat bu defa Fransızca bir argo savurarak:

— Foutu! Foutu!

Bir de baktık ki, Muhsin'in çehresi müthiş bir hiddetle karıştı. Sonra, gürültülü adımlarla rampa kadar geldi ve yumruklarını sıkarak gürledi:

— Yahya Kemal bey!. Ne kadar haykırsanız nafile... Biz, artistler bu eseri sevdik ve bunu yaşatacağız.

Yahya Kemal o gün niçin öyle hareket etmişti, bilmiyorum. Fakat, aradan seneler geçtikten sonra, Muhsin'in o günkü heyecanını ve o güzel jestini aslâ unutamam. Bazan böyle bir hâtıra, en acı günlerde bile insana büyük bir dostluğu takdisle yâdettirir.

XXI

Tepebaşı kışlık Tiyatrosunda

BAYKUŞ

3 perdelik manzum masal

1333 senesi Martının ikinci Cuma günü (*) badezzuhur saat ikide yalnız hanımlar için

ve

Gece saat dokuzda

Umum için

Şehrin duvarlarına ve Tepebaşı Kışlık Tiyatrosunun kapısına yapıştırılmış olan bu ilân, artık, herkesten, bütün şiir ve edebiyat meraklılarından ziyade benim heyecanla beklediğim günü haber veriyordu. Çünkü evvelce gazetecilerle edebiyatçılara umumî prova tarzında ve hususî mahiyette verilen temsilden sonra, asıl imtihanı şimdi geçirecektim! Vâkıa umumî prova ile bu ilk gala temsili arasında geçen müddet zarfında, piyes, bazı eksikleri tamamlanarak ve mizanseninde ufak tefek tadiller yapılarak yeni baştan hazırlanmışsa da benim endişem yine devam ediyordu.

Nihayet o gün geldi (2 Mart 1917) ve gündüz hanımlara

(*) Bir savcı okuyucumdan bir mektup almıştım. Bir tarih meselesini düzelten bu dikkat ve alâkasından dolayı teşekkürle mektubunu aşağıya iktibas ediyorum:

«Baykuşu'un ilk temsil edildiği 2 Mart 1333 tarihi 2 Mart 1917 ye tesadüf eder.

Çünkü: 8 Şubat 1332 tarihli Muamelâtı devlette takvimi garbinin kabulü hakkında kanun 16 Şubat 1332 tarihini 1 Mart 1333 olarak kabul etmiş, 13 günlük fark, bu suretle atlanmış olduğundan artık 2 Mart 1333 e 15 Mart 1917 denemez. 1333 senesi on ay sürmüş, 1 Kânunusanide 1334 senesi girmiştir.

Bakınız — 2 nci tertip Düstur. Cild: 9, Sahife: 52.»

temsili ikinci perdenin sonuna kadar ârızasız geçti. Fakat perdenin sonunda, ihtiyar babanın heyecanla karlı ormanı araştırdığı sırada, oğlu Nail'in kurtlar tarafından parçalanmış cesedini getiren köylüler, sedyeyi, türbenin yanında ön plândaki servinin önüne koydukları zaman birdenbire iş değişti. Baba rolünü oynıyan Ertuğrul Muhsin'in müthiş bir çığlık ve arkasından yürekler paralayıcı iniltileriyle cesedin üstüne kapanması, seyirci hanımlardan birinin sinirlerini fena halde bozmuş olmalı ki, ön sıralarda âdeta bir panik telâşı görüldü. Hanım bayılmıştı ve onu ayıltmak için dışarıya, pencereleri açık küçük salona çıkarmak lâzımgelmişti. İşte bu hâdise üstüne, akşamki temsilde bu mizansen değiştirildi ve sedye servinin arkasına konularak, Muhsin, cesedin üstüne kapandığı zaman, ölüyü halka karşı maskelemiş oldu.

Burada, gala olarak verilen gece temsili başlamadan evvel, tiyatronun kapısında cereyan eden gürültülü bazı hâdiseleri de zikretmek mecburiyetindeyim. Piyesin temsilinden evvel çok reklâm edilmiş olması ve eserin okunup kabul edildiği gün Edebî Heyette davetli olarak hazır bulunan Süleyman Nazif'in medih ve sitayiş dolu üç makalesi halkın alâka ve tecessüsünü o kadar çoğaltmıştı ki, o akşam, gişe açılır açılmaz, bir saat zarfında, gala için daha önce elden (ve geniş mikyasta teberrüler mukabilinde) yüksek şahıslara ve müesseselere satılmış olanlar haricindeki bütün localar ve mevkiler kapatılmış bulunuyordu. Fakat kapıya ve gişeye hücum edenlerin arkası kesilmiyordu. İşte bu gürültü esnasında gişenin camları kırıldı, bağıranlar, kavga edenler oldu, işe polis karıştı ve nihayet kapılar güçlükle kapatılarak temsile başlanabildi.

Gündüz, ikinci perdenin sonundaki baygınlık hâdisesi bir tarafa bırakılırsa, eser, muvaffakıyetli bir neticeye ulaşmıştı. Fakat asıl tehlike gece belirebilirdi. Çünkü, gazetecilere verilen umumî prova temsili günü, son perde kapanırken Yahya Kemal'in sahneye karşı «foutu» diye haykırması ve Ertuğrul Muhsin'in eseri müdafaa ederek münakaşa etmesi üzerine kulağıma günlerdir bir takım acaip rivayetler doldur-

muşlardı: sözde, halka verilecek olan ilk temsil gecesi daha büyük hücumlara maruz kalacakmışım! Bunun için ateşi körükliyenler varmış! Gürültü yapıp ıslık çalacaklarmış; ve daha böyle bir takım rivayetler... Bunlara inanmamakla beraber, dostlarımdan inananlar çoktu. Hattâ o tarihte oturduğum Bakırköyündeki arkadaşlarımdan bazıları o gece için aralarında anlaşmışlar ve icap ederse eseri müdafaaya karar vermişlerdi. Bunların arasında, bilhassa İnhisarlarda müdür bulunan Münir Tevfik en heyecanlısı idi. Diğer bir takım gençlerle beraber bu dostlar tiyatronun muhtelif mevkilerinden ve sıralarından biletler almışlar, hattâ bir kısmı paradiye dağılmışlardı. Sanki, Victor Hugo'nun 1830 da Hernani isimli dramının Paris'te ilk temsil gecesi esnasında romantiklerle klâsikler arasında vukua gelmiş olan meşhur mücadelenin bir eşi de bizim tiyatro tarihimizde hazırlanıyordu. Ben vakaa Hugo değildim, eserim de Hermani yanında bir ehramın dibindeki bir kulübecik sayılabilirdi, fakat vaziyet hemen hemen ayni idi ve bu benzeyiş, kalbime belki de gurura benziyen garip bir çarpıntı vermekte idi.

Her ne ise, tiyatro hıncahınç dolduktan sonra temsil başladı ve çok şükür ilk perdenin sonuna kadar tatsızlaşmadan ve araya sahnedeki artistlerin seslerinden başka sesler karışmadan geçti.

Perde arasında sahneye girmiştim. Edebî Heyet âzaları, aktörler, dekorcular ve bunların arasında yarı çıplak vücutlariyle ikinci perdeye çıkacak olan dansözler hararetle konuşuyorlar, gidiyorlar, geliyorlar, telâşlarından birbirlerine çarpıyorlardı. Hele üstad Hege'nin bestesiyle, ormana kar yağarken peri raksını oynıyacak olan Garden Barın güzel dansözleri pek çapkın şeylerdi. İnce bir tülle örtülü çıplak vücutlarının yumuşak ve hazlı inhinalariyle kıvrıla süzüle geçerlerken dekorcuların gözleri garip bir parıltı ile açılıyor ve ihtimal bazılarının da helecandan kararıyordu ki, ellerindeki çekiçleri ortaya dikilen servilere, yahut sol köşedeki türbenin tahtalarına indirecek yerde birbirlerinin ya kollarına, ya-

hut parmaklarına vuruyorlar, bu yüzden arada bir acı sesler duyuluyordu!

Şimdi türbenin ağır kubbesini kaldırıp yerine koymağa uğraşıyorlardı. Perdeci de dahil olarak, beş altı adam ufluyorlar, pufluyorlar, âdeta inim inim inliyorlardı. Hüseyin Suat Bey bu haşmetli ve hiç pratik olmıyan kubbeye haklı olarak yine kızmış:

— Ben evvelden de söyledimdi, yine de söylerim. Bu kubbe bir gün tepenize yıkılırsa hiç şaşmayın! diyordu.

Nihayet orman dekoru, servileriyle, türbesiyle hazırlanıp kurulabilmişti. İlk sinyal verildi. Periler, ürkek su kuşları gibi kulislere dağıldı. Yukarıdan kar yağdıracak ve ikisi baykuş gibi ötecek olanlar, tavanda, iplerin, kalasların arasındaki cambaz mevkilerine tırmandılar.

İkinci sinyal.. Kulislerde telâş çoğaldı.

Üçüncü sinyal.. Raşit Rıza ile Ertuğrul Muhsin odalarından çıktılar. Şimdi yanyana kulisteler...

«Baykuş» un ikinci perdesi açılıyordu.

XXII

Temsili birincisi gibi muvaffakıyetle geçen ikinci perdenin sonunda, beni, Sadrâzam Sait Halim Paşa ile Talât Paşanın locasına çağırdılar. Hüseyin Suat Bey de benimle beraber geldi ve Sadrâzamla Talât Paşayı locanın kapısı yanında, koridora karşı sigara içerlerken buldum. Beni tebrik ettiler ve teşvik edici sözler söylediler. Teşekkürle yanlarından ayrıldım.

Biraz sonra, Münir Nigâr Bey, tiyatroda başka bir locada temsili seyretmekte olan Veliaht Mecit Efendinin de eserden pek hoşlandığını ve kendisine ertesi gün Darülbedayi namına bir Baykuş kitabı nüshasını hediye edeceğimizi söyledi. Bununla beraber, bütün bu yüz yüze veya uzaktan gelen Aristokratik takdirler, halkın eserime karşı gösterdiği coşkunluk kadar beni sevindirmiş değildi. Ben halk çocuğu idim ve bil-

hassa bununla gururlanıyor, bununla zevk duyuyordum. Ötesi, nihayet, yüksek makamların da sanat hareketlerine karşı alâkalarını belli ediyordu ve yalnız bu cepheden hoşuma gidebilirdi.

Son perde, diğerleri gibi alkışlarla inmişti. Fakat bu defa alkışların arkası kesilmiyor ve perde üstüstüne açılıp kapanıyordu. Büyük Harbin o facialı günlerinde, Anadolunun ıstıraplarını terennüm eden bu eserin böyle psikolojik bir anda bu muvaffakıyeti kazanmasına hayret etmemek lâzımdı. Belki başka bir zamanda bu zaferin ancak yarısını kazanabilirdi. Fakat ben, burada, eserimin ne methini, ne müdafaasını yapacak mevkide değilim. Gayem, sadece, Darülbedayiin tarihinde oldukça ehemmiyetli ve gürültülü bir devir teşkil eden Baykuş'un temsili esnasındaki hâdiseleri belirtmektir. Bunu ihmal etmekle bu hâtıraları eksik bırakmış olurdum ki, buna da gönlüm razı olamazdı.

Velhasıl, son perde kapanıp açılmakta devam ediyor ve halkın heyecanlı gösterisi gittikçe azalacağına çoğalıyordu. Nihayet perdenin bilmem kaçıncı açılışında, sekizinci mi dokuzuncu mu, işte son bir açılışında beni locamdan kulislere çağırmışlardı. Çağıranın peşine takılarak gittim. Esasen, âdeta utanır gibi bir hisle, locamın dibine çekilmiş duruyordum. Kuliste beni birkaç artist ve İdare Heyetinden de birkaç çehre karşıladı. Birisi kolumdan tuttu, sürükledi ve kendimi derhal sahnenin ortasında, seyircilerin karşısında buldum.

Gözlerim kararmış, karşımda, sadece hareket halinde başlar, kollar görüyordum ve kulaklarım müthiş bir uğultu ile çınlıyordu. İşte tam bu anda, başıma bir ağırlığın çöktüğünü hissettim. Sonra ne oldu, pek iyi bilemiyorum. Yalnız perde kapanmıştı ve kendimi sahnedeki yatağın —Mehmet'in öldüğü yatağın— üstünde bulmuştum. Etrafımda Eliza Binemeciyan Hanım ve diğer artistler sıralanmışlardı. Anlaşılan sıcağın ve heyecanın tesiriyle, gündüzkü seyirci hanımdan sonra, bu gece de ben hafif bir baygınlık geçirmiş bulunuyordum!

Fakat yarabbi! başımdaki bu ağırlık da neden eksilmiyordu? İşte o zaman elimi başıma götürdüm. Hayret! bir dal.. evet, başıma bir defne dalı geçirmişlerdi. O zaman anlattılar: ben sahnede alkışlara eğilerek halkı selâmlarken, başıma bu zafer çelengini Hüseyin Suat Bey geçirmişti.

Tiyatroda bu gecenin son hâdisesi de şudur:

Son perdenin zaferle kapanması üstüne, bir gazeteci arkadaşım —hem de Galatasaray Lisesinden sınıf arkadaşım— telâşla koşarak, tiyatronun bahçe tarafındaki müdüriyet odasına girmişti. Orada, o zamanki müstecir Leyman ve bir başkası bulunuyordu. Sonra vak'ayı onlardan öğrendik:

İçeriye giren dostumuz hemen telefona sarılmış ve Tasviri Efkâr İdarehanesinde gece musahhihi ile şu şekilde konuşmuştu:

— Evet, canım, yarınki tiyatro makalesi... O makalenin sonundaki bir satırı düzelteceksiniz. Nasıl, anladınız değil mi? O halde düzeltiyorum, not alın! Eser müthiş bir surette sukut etti cümlesi yok mu, işte o cümleyi silin, şöyle tashih edin; «Eser, kazanmış olduğu muvaffakıyet-i azimeye rağmen...»

Dostum ve sınıf arkadaşım Ali Naci (Karacan), işte gündüzden yazdığı makalesini, o gece yarısı böyle tashih etmişti. Vaktiyle Darülbedayide beraber talebe imtihanına girerken, yine Darülbedayide onun beni böyle bir imtihandan geçireceğini hiç tehayyül edebilir mi idim?

Hayatımda, dost elinden aldığım en acı yaralardan biri budur. Belki Naci de aldanmıştı. Zira gazetecilere verilen umumî prova temsilinde Yahya Kemal'in sonunda yanlış çıkan kehaneti, eserin muhakkak sukut edeceğine onu da inandırmış olabilirdi:

XXIII

«Baykuş» un temsili sıralarında, biraz nasıl diyeyim, hafif tertip harabat ehlinden olmuştum. Kendimi eskilerle mukayese edersem ancak şu farkım vardı: onlar daha ziyade

meyhaneleri şenlendirirlermiş, bense Beyoğlunun büyük içkili gazino ve lokantalarını tercih ediyordum. Temsil geceleri muhakkak tiyatroda idim, diğer gecelerde de, eserimi oynıyan artistlerimden birkaçı ile, pırıl pırıl ışıklı salonlarda duble bira kadehlerini tokuşturmak en büyük neşemi teşkil ediyordu. Tatlı bir baş dönmesi esnasında hep tiyatrodan, sanattan ve biraz da kadından bahsetmek, benim, o zamanki edebiyat âleminde şöyle böyle bir zaferi andıran muvaffakıyet ve gençlik yıllarım esnasında bir parçacık hoş görülebilirdi.

O tarihte, Beyoğlunda, Sabah fotoğrafhanesinin eski yerinde (şimdi Galatasaray lisesinin karşı köşesinde kocaman bir bina yapılan yerde), yanındaki pasajın içinde bir apartman vardı, bunun bilmem hangi katında da bir Viyana pastahanesi hulyalı ve şairane saatler geçirmeğe pek elverişli idi. Hele akşam kalabalığı çökmeden iki saat evvel gidilirse, Romeo ile Jülyet bile, orada, bülbül gibi şair kesilebilirlerdi. Ben de Darülbedayiden İda'nın ve onun arkadaşı Roza'nın arzulariyle oraya dadanmış, çay içerek çeşit çeşit pasta yemekten bıkıp usanmaz olmuştum.

Pasta deyince aklıma, gene o yıl içindeki «Baykuş» temsilleri gecelerine ait bir lokum hikâyesi geldi. Bunu şurada anlatayım

Rum mu idi, Ermeni mi, iyi hatırlamıyorum, «Baykuş» un ikinci perdesindeki peri raksına çıkan Avrupalı birkaç bar artisti arasına bir de böyle yerli malı bir Beyoğlu koncası karışmıştı. Müellif kelimesini henüz yeni öğrenmiş, beni, garip bir telâffuzla bu isimle çağırıyordu. Esmer güzeli bir kızcağızdı. Tatlıya ve şekere çok düşkündü. Onu, daima, ikinci perde kurulurken, bir kulis köşesindeki iskemleye oturmuş, pötifurlar yahut fondanlar yerken görürdüm. Benimle arası iyi idi, fakat en ziyade aktör Muvahhit'in peşi sıra dolaşırdı. Kaç kere Muvahhit'e bunu söyliyerek takılmıştım.

Gene bir akşam, ilk perde oynanırken, kulise girmiştim. Bizim kızcağızı bir köşede, elindeki boşalmış fondan kâğıdına melûl melûl bakarken buldum! Bana:

— Ah, dedi, gelirken almasını unutmuşum. Bilmem size bir ricada bulunsam?

Sonra cevabımı beklemeden ilâve etti:

— Siz Beyoğluna gidecek?

Kızın zekâsına hayret ettim. Çünkü başımda fesimi görünce anlamıştı. Hakikaten biraz çıkıp dolaşmak istiyordum. Başımda akşamdanberi bir ağrı vardı.

— Evet, dedim, biraz dolaşacağım.

Gözlerini süzerek:

— Ne olur, dedi, gelirken bana Hacı Bekir'den biraz lokum alsanız.

Dönüşte perdeyi kapanmış buldum. Dekorcular, hazırlanması çok uzun süren ikinci perdenin dekorlarını kurmakla meşguldüler. Esmer kız hemen yanıma sokuldu:

— Ricamı unutmadınız ya...

— Hayır.. işte lokumlar...

Lokum kâğıdını vererek ayrıldım. Biraz da locadaki davetlilerimin yanına gitmeli idim.

İkinci perde açılıp kapandıktan sonra tekrar sahneye dönmüştüm. Bir de ne göreyim? Muvahhit, kendisini ziyarete gelen bir dostu ile konuşarak (çünkü o zamanlar, istiyen, arkadaşı olan artisti görmeğe sahneye girebilirdi, Muhsin Ertuğrul'un nizamı gibi bir nizam henüz kurulmamıştı), evet, bizim Muvahhit bir dostu ile konuşarak, benim getirmiş olduğum lokumları yiyordu. Sanki bir şeyin farkında değilmiş gibi, geniş lokum külâhını bana uzatarak:

— Lokum yesene, dedi...Hacı Bekirin..

— Biliyorum.

Dedim ve gülmeğe başladım.

Doğrusu bizim esmer kız yaman çıkmıştı. Bana tatlı dil döküyor, Muvahhide tatlı lokum ikram ediyordu!

Bir akşam, «Santral» lokantasında, ilk defa Borazan Tevfik'le tanıştım. Yanında Muvahhit ve Raşit Rıza vardı, lokantanın yukarısındaki salonda yemek yiyorduk. Bir ara-

lık, Borazan Tevfik, karşı masadaki bir kadını göstererek:

— Ecnebi mi?

Diye sordu.

Muvahhit, başile «evet« cevabını verdi.

— Çok sinirli kadın, dedi. Demindenberi dikkat ediyorum, hizmet eden garsona her gelişinde kaşlarını çatarak bir şeyler söylemeğe çalışıyor. Şunun derdine ben çare bulayım!

Acaip ne çare bulacaktı? Biz daha bunu sormağa vakit bulmadan, Borazan hemen yanımızdan kalkıp gitti. Birkaç dakika sonra, onun, bir garson prostelâsı takarak tekrar salona döndüğünü hayretle gördük.

İşte o zaman, son derece komik bir sahnedir başladı. Borazan, tam bir Rum garson şivesiyle konuşarak kadının masası etrafında dolaşıyor, ona sokulup bir şeyler soruyor, sonra koşup gidiyor ve yemek tabağını parmağının ucunda yükselterek, yerlere kadar reveranslarla kadının masası üstüne bırakıyordu. Bir taraftan da masaya hardal kavanozu, salata tabağı, şarap şişesi vesaire taşıyordu. Daha ne ikramlar, hele ne jestler icat etmiyordu! Salonda, uzaktan, yakından kahkahalar duyulmağa başlamıştı. Aslının ne olduğunu anlıyamadığımız kadın, ilk anlarda bu vaziyete kızmış ve daha fazla sinirli bir hal almıştı. Fakat Borazan Tevfik'in dayanılmaz derecede zeki buluşları ve gülünç halleri nihayet onun da buzlarını eritti. Önce gülümsemeğe başladı, sonra küçük ve güzel ağzını açarak hafiften gülmeğe ve daha sonra diğer masalardaki gibi kahkahayı kendisi de salıvermemek için havlıyı ağzına tıkamağa başladı. Borazana gelince, hiç gülmüyor, büyük bir ciddiyetle bu irticalî komik garson rolünü oynamakta devam ediyordu.

Bütün salondakiler, bir senelik neşemizi sanki bir gecede harcamıştık.

Borazanı bir başka akşam gene aynı lokantada, fakat bu sefer alt salonda gördüm. Muvahhit daha evvel gelmiş, onun yanına oturmuştu. Masalarına doğru yürürken, ilk anda dikkat etmediğim ve hiç beklemediğim bir manzara ile karşılaştım. Borazan Tevfik, başını masaya eğmiş, ağlıyordu! Kosko-

ca neşeli ve nükteli adam ağlıyordu! Buna ne kadar hayret etsem azdı.

Borazanı işaretle, Muvahhit'e hafifçe:

— Ne var? dedim. Niçin ağlıyor?

Borazan, benim hafif sesle Muvahhit'e sorduğumu işitmişti. Birden, başını kaldırdı:

— Bunlar beni palyaço sanıyorlar!

Dedi ve elini ilkönce Muvahhit'e, sonra etrafa uzattı.

Bunlar kimdi? Muvahhit ona ne demişti? Ne o, ne öteki, bu meseleyi aydınlatacak fazla bir kelime söylediler. Bu, benim için daimî bir sır olarak kaldı. Fakat aradan 48 sene geçtiği halde, o gece duyduğum ıstırabı hâlâ unutamam. Bütün İstanbul'a yalnız taklitlerini, zekâsının buluşlarını, ince ve harikulâde nefîs fıkralarını dinleten Borazan Tevfiğin, bu şuh, neşeli ve hattâ, daha bir hafta evvel, göğsüne bir garson prostelâsı takarak bu lokantada garsonluk rolün oynayan kayıtsız adamın bu derece ıstırap duyabilmesi kimbilir nasıl bir kelimenin, nasıl bir ânın ruhunda uyandırdığı bir fırtınaydı! Marazî denecek bir hassasiyet, bir elem, bir isyan karşısında idim. Borazanın bağrından bu isyanın taştığını, bu buhranın bütün benliğini sardığını hissediyordum. Hıçkırıkları çoğaldı, tıkanır gibi oldu, inledi, sonra birden, içindeki katılık yumuşar gibi oldu. Artık için için ağlıyordu. Biraz sonra bu son teessür serpintleri de geçti ve Borazan Tevfik, yüzümüze bakmadan, bir hayal gibi yanımızdan çekilip gitti.

Nereye gitmişti ve o gece, kalbine ve kafasına hangi hazin hâtırayı ve bu hâtıranın hikâyesini gömmüştü? Onun, bütün İstanbul'a neşe ve kahkaha sağnakları yaratan gülünç hikâyeleri arasında yalnız kendisine sakladığı böyle ıstıraplı başka hikâyeleri de var mıydı? Öyle sanıyorum ki, bu, o sanatçı ruhun belki bütün hayatınca anlaşılamıyan his ve ıstırap dalgalarıdır ve bu muammayı ölürken mezarına beraber götürmüştür.

Bu anda, bir ruh tezadının bundan daha acı hiçbir hâtırasına eğilemiyorum. Bu hâtıra, zihnimde, ucu ateşli keskin

bir çivi gibi kımıldıyor ve içim sızlıyarak «zavallı mustarip neşe adamı!» diyorum.

XXIV

Gece, ilk temsilden sonra, halk dağılmış, ben de, sahnedekilerle vedalaşarak gitmek üzere idim.

— Gitme, dediler, bu gece ziyafetimiz var.

— Ne ziyafeti?

— «Baykuş» un galası şerefine.. İdare Heyetinin ziyafeti. Bütün artistler de davetli...

Ziyafet, Perapalas sırasında bir kulüpte veriliyordu. İlk kafile, kulübün yolunu tuttuk. Diğerleri, birer ikişer arkamızdan yetiştiler. Biraz sonra, kulübün geniş bir odasında, pırıl pırıl bir avize altında, evvelden hazırlanmış olan uzun bir sofranın etrafına dizilmiştik.

Doğrusu idare heyeti pek sanat âşığı ve pek lûtufkâr davranıyordu. Elbirliği ile meşhur etmeğe çalıştıkları bir genç şaire bundan fazla iltifat olamazdı. Üstelik, beni, sofrada, Eliza Binemeciyan Hanımın yanına da oturtmuşlardı. İtiraf edeyim ki, piyesimde baş kadın rolü Ayşe'yi oynıyan bu sanatçı kadının yanında oturmaktan, biraz toy bir utangaçlıkla karışık gizli bir gurur duyuyordum. Hep piyesten bahsediliyordu ve ben, sağdan, soldan, karşıdan, her taraftan yağmur gibi üzerime yağan tebrik ve iltifat sözlerine nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyor, kendimi, derin bir uykudan sonra bir saray şehneşininde uyanan Binbir Gece kahramanı gibi şaşkın ve mesut hissediyordum. Aktör Şadi bir lâtife savuruyor, karşıda, sofranın tâ ucunda, Muvahhit, zarif bir nükte ile Şadi'nin nüktesini tamamlıyor ve Hüseyin Suat, her zamanki neşeli, babacan tavriyle ve ölüme kadar dostluğu ve samimiyeti her ihtirasın üstünde tutan sıcak ve coşkun hisleriyle çağlayıp taşar gibi gülüyor ve İbrahim Galip, elindeki şarap kadehi ile yerinde doğrularak:

— Bu gece şarap içeceğiz ve şairi sabaha kadar uyutmıyacağız! diyordu.

Bazan Eliza'nın, tatlı bir musiki gibi, yanımda bana bir şey fısıldadığını duyuyordum. O ne diyordu, ben ona ne cevap veriyordum ve bilhassa karşıda, biraz sinirli bir muziplikle gülümsiyen İda'nın bakışlarından niçin üzülüyordum, bu garip duyguları ne tahlil edebilirim, ne de etmek isterim. Yalnız katiyetle şunu söyliyebilirim ki, o gece, Eliza'nın yanındaki duygum, sadece, genç bir müellifin, eserine sahnede hayat veren bir san'atçı kadının önündeki hayranlığından başka bir hisle karışmış değildi ve bu, sonradan da, hep böyle devam edip gitmişti.

Şimdi içim burkularak kendi kendime soruyorum: O geceden ne kaldı? Yalnız bu hâtıralar... O geceki dost seslerinden, bu kubbenin altında artık çınlamıyanların matemi, o gece içtiğimiz şarabın tortusu gibi, gittikçe ruhuma çöküyor. Muvahhit nerede, Şadi nerede, Hüseyin Suat nerede? Sonra İbnürrefik Ahmet Nuri, Münir Nigâr ve İsmail Cenani Beyler neredeler? Aradan geçen uzun senelerde, ölümün gölgesi hiç durmadan bu dostları da kararttı, sildi, götürdü. Hâlâ şeffaf bir hâtıra perdesi arkasında tebessümlerini ve güler yüzlerini görmekteyim. İşte o geceden yalnız bunlar kaldı.

XV

Bir gün Tokatlıyanda, Abdülhak Hâmit'in şerefine bir ziyafet verilmişti. Dostları ve hayranları, Finten'in nihayet kitap şeklinde yayınlanmasını kutluyorlardı. Çok eskiden yazılmış olan bu eserin uzun bir maceradan sonra ortaya çıkabilmesi gerçekten bir hâdise idi.

«Baykuş» tan dolayı beni takdir eden Süleyman Nazif de o gün ziyafette hazırdı. Devrin Maarif Nazırı Şükrü bey de davet edilenler arasında bulunuyordu. Nazif, bir aralık, beni, Maarif Nazırına takdim etti.

Nazır bana, şairlikten başka bir işle meşgul olup olmadığımı sordu. Kendisine, Bakırköy rüşdiyesinde, askerlik vazifesine çağırılmış olan bir Türkçe muallimine (O zaman öğretmen kelimesi yoktu) vekâlet ettiğimi söyledim.

— Olmaz, dedi. Siz iyi bir şairsiniz. Darülfünunda lise edebiyat muallimliği imtihanı verebilirseniz sizi derhal tayin ederim.

Teşekkür ettim ve hazırlanacağımı söyledim.

O günün bende kalan son hâtırası da şunlar: Celâl Nuri Beyin üstüstüne ve zevk verici bir iştahla pasta yiyişi ve Raşit Rıza'nın Finten'den manzum parçalar okuyuşu... Sanatçı, bilhassa, Davalaciro'nun dalgalara hitabını harikulâde okudu ve çok alkışlandı.

İki ay sonra Darülfünundaki yazılı ve sözlü imtihanda muvaffak olmuş ve ilk münhale tayin edilmek üzere beklemeğe başlamıştım. Fakat İstanbul liselerinde boş bir edebiyat kürsüsü bir türlü açılamadığından, bir gün, kendi arzumla Anadoluya gitmek kararını verdim. Nezarette defterlere baktılar ve beni Muğla lisesi edebiyat ve felsefe muallimliğine tayin ettiler. İşte asîl olarak öğretmenlik mesleğine bu suretle girmiş bulunuyordum.

Muğla'ya gitmek için İstanbul'dan hareketime bir hafta kalmıştı. Ertuğrul Muhsin, beni tebrik etmekle beraber, ayrılacağımıza üzülüyordu.

İşte iki dost böyle bir hava içinde yaşadığımız bir gün, sevgili artistim, beni, Beyoğlundaki odasına davet etti. O günün sıcak kardeşlik ve dostluk saatlerini hiç unutamam. Bana, tiyatroya dair kitaplarını gösterdi, küçük odanın duvarlarına zevkle çerçeveletip astığı resimleri gösterdi ve nihayet, bir sumenin altından çıkardığı birkaç fotoğrafı uzatarak:

— Bunlar da benim «Baykuş» taki resimlerim... İhtiyar köylünün sana hediyesi. dedi.

«Baykuş» un köylü rolünde harikulâde bir tip yaratmış olan Muhsin'in bu hediyesine çok memnun oldum.

Fotoğraflar üç tane idi ve üçünün de yukarısına, artistin

güzel yazısı ve beyaz çini mürekkeple rolün her üç ânına göre «Baykuş» tan birer mısra yazılmıştı. Meselâ birisi şu idi:

Bir çukur yok mu servilikte bana,
Ölsem artık...

Altında da Ertuğrul Muhsin imzası...

Büyük sanatçı, üşenmemiş, özenerek, bezenerek, bir çıkartma çıkarır gibi, resimlerin üstüne bu mısraları ve imzasını işlemişti.

Muğla'ya gider gitmez, ilk yazdığım mektuplardan biri de Muhsin'e yolladığım mektuptu. Çok geçmeden çok nazik cevabını almıştım. Tirşe renkte bir mektup kâğıdına yazılmış olan bu cevap, şimdi masamın üstünde. Bunca yıldır bir dosyanın içinde saklamışım bunu; daha saklıyacağım da; çünkü çok tatlı bir hâtıradır. Tirşe kâğıdın yukarı köşesinde eski rakamlar ve tarihle 22.5.33

Mektubuna «Benim ihtiyarlar kadar genç şairim» diye başlıyordu. O genç şairi şimdi ihtiyardır, fakat kırk yedi yıl evvel gelen bu mektup gibi kalbinde de Muhsin Ertuğrul dostluğu daima genç ve dinçtir. Bütün bu müşterek hâtıralarımızı ona ithaf etmekle sonsuz sevinç duyuyorum. Darülbedayi'den bugüne ulaşan yolda, Şehir Tiyatrosunun yaratıcısı büyük sanatçıya karşı nâçiz, fakat gönülden bir hediyemdir bu. Bu defteri ona sevgilerimi tekrarlamakla kapıyorum.

S O N

«BAYKUŞ» HAKKINDA YAZILANLAR

(Tarihler Milâdî rakamlara göre değiştirildi.)

7 Tanin — 23 Şubat 1917 — Süleyman Nazif.

Tasviriefkâr — 3 Mart 1917 — Ali Naci.

Sabah — 5 Mart 1917 — İmzasız.

Tercüman-ı Hakikat — 5 Mart 1917 — H. Ş.

Tanin (birinci makale) — 8 Mart 1917 — M. M. (Muhiddin).

Hande — 8 Mart 1917 — Sedad Simavi.

İkdam — 10 Mart 1917 — İmzasız (İkdam sahibi Ahmed Cevdet'in yazdığını söylemişlerdi).

Tanin (İkinci makale) — 12 Mart 1917 — M. M.

Tanin (Üçüncü makale) — (Saklanan gazetede tarih kesilmiş) — M. M.

Bu makalelerin hepsine (Baykuş sernamesi konulmuştur, yalnız M. M. in üçüncü makalesinin sernamesi «Birkaç mülâhaza» dır.

Önce Süleyman Nazif'in makalesinin sonundan:

«Hem tabip, hem şiire meftun bir pederin oğlu olan Halid Fahri Beyin ruhunda bir meyli melâl var. Bu genç şair, âmakından mevt ve hüzün intişar eden uzak, esrarengiz, karanlık manazıra meftundur. O kadar ki tasvir-i eşvak edecek olsa bile kelimelerinden derin bir şehka-i teellüm duyulur.

Bu bir (mizaç) meselesidir. Sanattan ahlâk veya içtimaî bir gaye bekliyenler bu tarz-ı tahassüs ve tasvire belki muarız olurlar. Fakat ruh-ı beşerin ihtiyac-ı ibdaına hürmet edenlerin nazarında sanat sırf sanat içindir. Biz hiç bir mübdie muayyen bir tarz-ı tefekkür ve tahassüsle muayyen bir şekl-i ifade tarhedemeyiz. Elvirir ki sanatkârın eseri kendi telâkkiyat-ı samimisinin müzahiri olsun.»

«Lisanın istidadı ile evzan-ı aruzun ahengi o kadar hüsn-i telif olunmuş ki bu vezinlerle yazılmış olduğu âdeta hissolunmuyor.»

«...Bu muvaffakıyetle Halit Fahri lisan-ı nazımda Tevfik Fikret'in halefi addolunur.»

«...Tevfik Fikret'in mısralarındaki eşkâl-i kemal, henüz Halit Fahri'nin beyitlerinde tamamen görünmüyor. Gerek tarz-ı tahassüs, gerek tarz-ı tahkiyede büyük bir yenilik ve güzellik gösteren (Baykuş) ta arasıra lüzumsuz, zoraki ve emsalinin yanında sevimsiz görünen mısralar ve tâbirler yok değildir.»

«...Halit Fahri Bey isterse bu kusurları tâdil eder.»

«...(Baykuş), (Tezer) in, (Eşber) in tabiî bir mabâd-i mütehavvili, yani başını Avrupanın duvarlarına dayamış, ayaklarını yirminci asrın kapısından içeriye atmağa çalışan bir kavmin lisanıdır. Bu lisanı altı asır vücuda getirdi. Ve her asır selefinden aldığı hamule-i beyanı tenmiye ve tezyid ile halefine devretti. Ben Halit Fahri Bey'de ecdadın miras-ı şiirini vicdan-ı ahfada nakledecek büyük bir istidad-ı san'atkârane görüyorum.»

Tasviriefkârdaki A. N. (Ali Naci) rümuzlu ince yazı ile çok uzun bir makalenin en dîkkate çarpan birkaç satırı :

«Baykuş» un temsilini temaşa ederken, bidayetten intihaya kadar sahne üzerine yığılmış bir takım yeni eşya ve dekor tertibatından maada, fikir ve dikkati celb ve teçhiz eden bir şey...

Millî bir eser için taklit iddiası:

«Halit Fahri Bey, fıratındaki meyl-i melâle tab'an ve belki biraz da «Maurice Maeterlinck» ismindeki şair-i mârufu takliden şimdiye kadar hep ölüm ve korku sahneleri tanzim ederek intibaat-ı elîme husule getirmek istiyen bir şairdir.»

Burada da övgü:

«Maahaza bütün bu samimî ihtarata ilâveten kemal-i memnuniyetle zikredelim ki Halit Fahri Bey lisan-ı nazmı ve üslûbunun hususiyeti itibarile gençlerimiz arasında hakikaten şayan-ı tetkik ve mühim bir çehre-i edebî arzeylemektedir.»

Bu makalenin en son satırları da şunlar :

«Dün gece ahali tarafından mazhar olduğu muvaffakıyet-i azimeye rağmen Halit Fahri Beyin eseri, itiraf etmeli ki

birçok hatiat ile mâlidir. Maahaza her ne olursa olsun tiyatro âleminde atılan bu ilk hatve-i teşebbüsü şükranla karşılamalıyız.»

Nacinin bu makalesi (ilk temsilin hemen ertesi sabahı neşredildiğinden) matbuat âleminde hayretle karşılanmış ve Babıâli yokuşunda bütün gün dedikoduları devam edip durmuştu. Nihayet ertesi gün, yani 5 Mart 1917 tarihinde Sabah gazetesinde piyesi müdafaa eden imzasız bir makalenin sonuna, Ali Naci'ye cevab olarak bir haşiye eklenmişti.

Tasviri Efkârda Ali Naci'nin Baykuş'a hücum eden yazısına cevap olarak, Sabah gazetesinde yine Baykuş hakkında yazılan ve eseri, kusurlarını göstermekle beraber, neticede bitaraf bir bakışla beğenmiş görünen imzasız bir makale şu haşiye ile bitiyordu:

(Baykuş hakkında bu satırları yazdıktan sonra Tasvir-i Efkâr refikimizin bu baptaki mütalâalarını okuduk. Bu mütalâalar refikimizin Cumartesi nüshasında intişar etmiştir. Cuma akşamı saat on bir buçukta biten bir oyun hakkında Cumartesi nüshasına üç sütunluk bir tenkid yetiştirebilmek ve bu tenkitte Sophocle'dan, Belçika edibi Maeterlainck'ten, tiyatro hakkında mevzu ve mukarrer olan kaidelerden uzun uzadıya bahsetmek hayret edilecek kadar büyük bir sürate delâlet eder. Herkes fikir ve mütalâasında serbest olduğu için refikimizin yazdıkları hakkında bir şey demek hakkını haiz değiliz. Yalnız şu kadarını ihtar etmek isteriz: Refikimiz temaşa müsahabesinin sonunda oyunun «ahali tarafından bir muvaffakıyet-i azîmeye mazhar olduğunu» itiraf ettiği halde ortasında şöyle diyor: «Baykuş'un üç perdesini de seyir ve temaşa edenler sahne üzerinde yapılan feryad ve iştikâlara rağmen bu telehhüfat-ı manzumenin temaşagirana icra-yı tesir edecek kuvvetten âri ve piyeste his, hareket, insicam-ı efkâr gibi hususat-ı mühimmenin ihmal edilmiş olduğunu elbette müşahede eylemişlerdir... Baykuş'un temsilini temaşa ederken, bidayetten intihaya kadar sahne üzerinde yığılmış bir takım yeni eşya ve dekor tertibatından maada, fikir ve dikkati celb ve teshir eden bir şey görülmüyor.»

Biz refikimizin resmen temaşagirana atfen ileri sürdüğü bu mütalâalarla oyunun «ahali tarafından muvaffakıyet-i azimeye mazhar olması» noktasını bir türlü telif edemedik. Halbuki oyun hakkında bitarafane bir fikir hasıl olması için bu cihet halledilmeğe muhtaçtır.)

«Tercüman-ı Hakikat» teki makale, Baykuş'un lisanını ve şiirini beğeniyor, yalnız mevzuunu şiddetle tenkit ediyor. Bilhassa diyor ki:

«Filhakika bir aralık bütün Avrupayı böyle bir felsefe-i siyehbinî kaplamıştı. Rusyadaki nihilistler, Almanya'da Schopenhauer'in müştakanı, Fransada Baudelaire'in hayranı olanlar hep hayattan usanç, istikbalden ve bilhassa sâyin netayicinden nevmidi mevzularında israf ettiler. Yalnız bunlar ruhun, ahlâkın ve maneviyatın bir nevi hastalığı olan bu illeti daha ziyade ihtiyacat-ı maişetini temin etmekte müşkülât çekmiyen sınıf-ı ekâbire has gibi gösterdiler.»

«Binaenaleyh bizce böyle en son moda bir maraz-ı ruhînin Anadolunun en hücra köşesinde yer bulabilmiş olması mevzuun hakikatle nisbî olması zarurî bulunan derece-i irtibatı hakkında bile büyük şüpheler uyandırıyor...»

«Tercüman-ı Hakikat» in bu görüşüne rağmen, Sabah'ın yukarıda zikrettiğimiz makalesi, tamamile buna zıd bir fikir yürütüyor :

«Oyun sahnede muvaffakıyet kazanmasaydı bile iki cihetini hararetle alkışlıyacaktık. Bunların birincisi muharririn mevzuun intihabında gösterdiği yenilik ve cesarettir. Edebiyatımızda Anadolu ile iştigal eden eserler yok gibidir. Halit Fahri Bey bu vâsi sahada ilk adımları atanlardan biri olmuş ve millî edebiyatımızın dönüp dolaştığı dar daireden harice çıkabilmesi imkânı olduğunu göstermiştir.»

«Hande» isimli mizah gazetesinde bile ciddî bir makale yazmaktan geri durmayan Sedad Simavi de, gerek eseri, gerek eserin İhtiyar rolünde Ertuğrul Muhsin'i göklere çıkarıyor ve makalesini şu satırlarla bitiriyordu:

«O akşam tiyatroyu terkederken kalbim ümitle, muvaffakıyetle dolmuştu. İçimizde en büyüğünden en küçüğüne

kadar Darülbedayiin bütün hâdimlerini, müntesiplerini tebrik etmek, alkışlamak ihtiyacı vardı.»

«İkdam» muharriri, makalesinde, Viyanada oynanan operalardan filân bahsettikten sonra Baykuş'a geçiyor ve bizde o zaman tiyatronun hakikî şekillerini gösterecek eserler ve bu eserleri besliyecek, bunlara yol açacak üstadlar olmadığını ileriye sürerek «Binaenaleyh müellif tiyatro nokta-i nazarından tenkit etmek insafsızlık sayılır» diyor. Sonra, lisanın selâsetini tasdik ederek:

«Baykuş, sade ve sâfi türkçenin kudret ve kuvvetini henüz idrak etmemiş olanları irşad edecek, onlara hatalarını itiraf ettirecek bir güzellik mecmuasıdır.»

Mülâhazasını yürütüyor ve makaleyi şu satırlarla sona erdiriyor:

«Memleketimizde âsar-ı edebiye için mükâfat vermek âdet olsaydı «Baykuş» buna herhalde müstehak olurdu. Dilini seven Türkler (Halit Fahri) ye lâyık olduğu tekrimi ifa etmelidirler. İstikbal Halit Fahrinindir. Fakat Halit Fahri henüz genç iken bize mevzuları daha müsait birkaç eser ihda etse.»

M. M. «Tanin» deki üç makalesinden birincisinde Baykuş'un mevzuuna kısaca temasla bilhassa manzum piyes yazmanın güçlüklerini anlatıyor. Sonra Tasvir-i Efkâr'ın hücumuna karşı eseri müdafaaya geçiyor, sonra da mümessilleri ayrı ayrı takdir ediyor ve nihayet makalenin sonunu şu satırlarla bağlıyor:

«Hülâsa Baykuş sahnemizle yeni bir hâdisedir; tiyatro ile alâkadar olanlar Baykuş'u görmekle mükelleftirler. Zira alınacak birçok dersleri ihtiva ettiği gibi geçirilecek iki saatte israf edilmiş olmıyacaktır. Hiçbir şey değilse bile sade aktörlerin mahareti, dekorlar ve sonra arada sırada cazip ve sihirkâr tesirler yapan ince bir şiir, herkesi mahzuz edebilir.»

Son olarak buraya şunu da kaydedeyim: (Baykuş) u Almanca bir opera yapmak için bana iki Alman müracaat etmişti. Fakat bizim de katıldığımız savaş bu rüyayı gerçekleştiremedi.

İstanbul'da çıkan Fransızca ve Almanca gazeteler de Baykuş hakkında makaleler yazmışlardı.